

ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Γενική Διεύθυνση Πληροφόρησης, Επικοινωνίας, Πολιτιστικών θεμάτων,
Οπτικοακουστικός τομέας - Υπηρεσία Ενημέρωσης Γυναικών

N° 40

ΓΥΝΑΙΚΕΣ & ΓΛΩΣΣΑ

Γυναίκες και γλώσσα

Patricia Niedzwiecki
Διδάκτωρ Φιλολογίας και Ανθρωπιστικών Επιστημών
διδάκτωρ ιστορικών σπουδών και
σημειολογίας του κειμένου και της εικόνας
Προϊσταμένη IRDECE
(Ερευνητικό Ιδρυμα για την ανάπτυξη
του ευρωπαϊκού πολιτιστικού χώρου)

Αύγουστος 1993

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή

I. Οι γυναίκες και η γλώσσα

I.1. Γλώσσα και εξουσία. Προέλευση των διαφορών στη γλώσσα μεταξύ γυναικών και ανδρών

I.2. Σχετικά με τη διαφοροποίηση ως προς το φύλο, τις ψυχολογικές της επιπτώσεις και τις γλωσσικές αναφορές στο θηλυκό ή στο αρσενικό γένος

I.3. Το όνομα, βασικό στοιχείο της ταυτότητας

I.4. Αναστολές

II. Η θηλυκοποίηση της γλώσσας

III. Σχετικά με το γένος

III.1. Γένος χαρακτηρισμένο*, γένος μη χαρακτηρισμένο*

IV. Σχετικά με τα ονόματα των επαγγελματιών, των τίτλων, βαθμών ή λειτουργημάτων

IV.1 Συμβολισμός της ονομασίας του επαγγέλματος

Ως συμπέρασμα :Επιβάλλεται η χρήση του θηλυκού γένους

Ευρετήριο (*)

Πρώτο ευρωπαϊκό συμπόσιο για τη γλώσσα των γυναικών

Νομικά κείμενα (˘)

Βιβλιογραφία (˘)

Εισαγωγή

Αυτό το συμπλήρωμα στο "Γυναίκες της Ευρώπης" που είναι αφιερωμένο στις "Γυναίκες και Γλώσσα", δεν μπορεί, λόγω της περιορισμένης έκτασης του, να εξαντλήσει το θέμα, ούτε άλλωστε είναι και ο στόχος του.

Από την έκδοση των συμπληρωμάτων στο "Γυναίκες της Ευρώπης" με θέματα "Γυναίκες και Μουσική" και "Γυναίκες και γαλλική επανάσταση", η συγγραφέας επιδιώκει να κεντρίζει το ενδιαφέρον του κοινού με θέματα κατά το μάλλον ή ήττον γνωστά, να τα εξετάζει, και κυρίως να παρέχει την ευρύτερη δυνατή βιβλιογραφία ώστε να προκαλέσει προβληματισμούς και να προωθήσει την έρευνα με τη βοήθεια ενός εργαλείου και με την ενημέρωση.

Έτσι, θέλησε να παρουσιάσει μια γενική επισκόπηση του ζητήματος "γλώσσα των γυναικών", "θηλυκοποίηση της γλώσσας", να αναφερθεί στις επιστήμες, που σε διαφορετικές εποχές ασχολήθηκαν με το θέμα ώστε να το ανυψώσουν σε μια αληθινή επιστήμη στην οποία συμμετέχουν : η γλωσσολογία, η ψυχολογία, δηλαδή η ψυχιατρική, η κοινωνιολογία, η ιστορία, η σημασιολογία, η εθνολογία, οι πολιτικές επιστήμες, για να αναφέρουμε μόνο τις κυριότερες, διότι προστίθενται και οι συγκριτικές μελέτες στις διάφορες γλώσσες και στις διάφορες κοινωνικο-πολιτιστικές συμπεριφορές.

Θέλησα να πραγματοποιήσω έναν απολογισμό, το 1993, των αποτελεσμάτων των πρωτοβουλιών που ανελήφθησαν ειδικότερα στα κράτη μέλη, από τις αγωνίστριες και τους αγωνιστές για τη θηλυκοποίηση της γλώσσας, να παραθέσω τις παραλείψεις, τα πραγματικά ή υποθετικά εμπόδια, τις δυσκολίες στην επικοινωνία όταν μια υπουργός γυναίκα θεωρεί ότι πρέπει να υπάρχει σεβασμός ως προς τη θηλυκοποίηση του λειτουργήματος που ασκεί, να ανασύρω από την ιστορία τις απόπειρες, συχνά πολύ παλαιές, των γυναικών που θέλησαν να τους αναγνωριστεί το δικαίωμα στη διαφορά.

Τέλος, στην ίδια τη σύνταξη του κειμένου, θέλησα να δώσω τη γυναικεία διάσταση, υιοθετώντας τη νέα γραφή που συνέστησε το 1ο Διεθνές Συμπόσιο για τη Γλώσσα των γυναικών ; γλώσσα των ανδρών ; το οποίο διεξήχθη στην Αμβέρσα (14 και 15 Μαΐου 1993), όπως παραδείγματος χάριν, τον όρο συγγραφή, ή να μνημονεύσω επί τούτου το θηλυκό γένος εκεί όπου δεν υπάρχει στη γαλλική γλώσσα, λόγω του "κανόνα της υπερίσχυσης του αρσενικού γένους".

Συνεπώς, το έγγραφο αυτό απευθύνεται στις φοιτήτριες και τους φοιτητές, στους ειδικούς, στις ερευνήτριες και τους ερευνητές οπωσδήποτε, αλλά επίσης, και κυρίως, στα πρόσωπα εκείνα που απορούν κάποιες φορές μπροστά στην απίστευτη συνθετότητα ενός προβλήματος το οποίο προκαλεί αντιδράσεις περισσότερο συγκινησιακές παρά ορθολογικές.

Patricia Niedzwiecki

Language represents the mass mind; it is affected by inventions and innovations but affected little and slowly .. (Η γλώσσα εκπροσωπεί το πνεύμα της μάζας. Επηρεάζεται από επινοήσεις και καινοτομίες, αλλά λίγο και αργά ...)

Benjamin Whorf (1940)

I. Οι γυναίκες και η γλώσσα

I.1. Γλώσσα και εξουσία : Καταβολές των γλωσσικών διαφορών μεταξύ γυναικών και ανδρών

Τα πρώτα σφηνοειδή κείμενα που βρέθηκαν στο ναό της "βασίλισσας, θεάς των ουρανών", χρονολογούνται από την 3η χιλιετία π.Χ. Πιστεύεται ότι οι γυναικείες θεότητες επινόησαν τη γλώσσα, δεδομένου ότι το πρώτο αλφάβητο ήταν έργο της θεάς Sarasvatī. Στη Σουμερία, η επινόηση των πινακίδων από άργιλο καθώς και η τέχνη της γραφής αποδίδονται στη θεά Nidaba. Χωρίς καμία αμφιβολία, οι γυναίκες ήταν εκείνες που χάραξαν τα πρώτα ιδεογράμματα. Στην Ιρλανδία, τον καιρό των Κελτών, η θεά Brigit ήταν η προστάτις της γλώσσας. Γνωρίζουμε τουλάχιστον δέκα γυναίκες γραφείς. Συνεπώς, οι γυναίκες δεν είχαν αποκλειστεί από την πρωταρχική γραπτή και προφορική επικοινωνία, αλλά φαίνεται πως, σε πολλές περιπτώσεις, χρησιμοποιούσαν διαφορετική γλώσσα από εκείνη των ανδρών.

Τα σανσκριτικά (γλώσσα πολύ παλαιά που εμφανίστηκε μεταξύ του 2.000 και του 1000 π.Χ. στο βορειοδυτικό τμήμα της Ινδίας) διέθεταν ήδη μια ειδική παραλλαγή για τις γυναίκες, τους σκλάβους και τα παιδιά : το *pracrit* (ομάδα διαλέκτων που αναπτύχθηκαν όταν τα σανσκριτικά αρχίζουν να παρακμάζουν ως ομιλουμένη γλώσσα).

Αποτελεί επίσης μια από τις πιθανές ερμηνείες της παρουσίας λέξεων *arawak* στη γλώσσα των γυναικών της Αϊτής (παλαιότερα Άγιος Δομίνικος) στις αρχές του αιώνα, αν και η γλώσσα τους ανήκε στην οικογένεια των γλωσσών της Καραϊβικής. Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι τον 16ο αιώνα, ο Άγιος Δομίνικος κατακτήθηκε από μια φυλή της Καραϊβικής, και οι αρσενικοί αυτόχθονες εκτελέστηκαν οι δε γυναίκες υποχρεώθηκαν να παντρευτούν τους κατακτητές. Όμως, αυτές οι γυναίκες διαφύλαξαν την αρχική τους γλώσσα, τα *arawak*, η οποία μεταβιβαζόταν από μητέρα σε κόρη. Σήμερα, επιζούν μόνο κάποιες σκόρπιες λέξεις (που αναφέρονται σε ορισμένα σημεία του σώματος, τα γεννητικά όργανα), οι οποίες χρησιμοποιούνται παράλληλα με τη ντόπια γλώσσα, τα καραϊβικά.

Εξετάζοντας τις γλώσσες και τις συμπεριφορές των γυναικών και των ανδρών¹, κατέληξα στο συμπέρασμα ότι στις δυτικές κοινωνίες, οι γυναίκες χρησιμοποιούν περισσότερο τη "γλώσσα του αέναου μαιάνδρου" (μια γλώσσα περιφραστική), και παράγουν ένα ιδιαίτερα ευρύ φάσμα ήχων που διαμορφώνονται στη μύτη και το λάρυγγα (τα "στηρίγματα", οι βάσεις της συζήτησης) που ονόμασα "μη οργανωμένα προφορικά υποστηρίγματα". Διαπίστωσα επίσης ότι οι γυναίκες στον προφορικό λόγο εξειδικεύουν επιμελίστατα, σχεδόν συστηματικά, το γένος (γραμματικό) και το φύλο (βιολογικό) του προσώπου για το οποίο ή στο οποίο μιλούν, πρακτική λιγότερο συχνή στην αυθόρμητη ομιλία των ανδρών. Αντίθετα, οι άνδρες στον προφορικό λόγο ταυτίζουν τους άνδρες και τις γυναίκες με το δικό τους φύλο και γένος. Για το λόγο αυτό, οι άνδρες χρησιμοποιούν γλωσσικά μέσα φορτισμένα με νόημα (*nomina agentis**², αντωνυμιολογία δηλαδή χρήση της αντωνυμίας αντί του ονόματος)³.

Συνεπώς, στη γλώσσα όπως και στην κοινωνική πραγματικότητα, οι γυναίκες γίνονται διάφανες, αφανείς, ανύπαρκτες, αόρατες και τους συστήνεται έμμεσα να σιωπούν. Αυτό ισχύει πολύ περισσότερο για τις ονομασίες επαγγελματιών ή για τους τίτλους και τα λειτουργήματα, όταν εφαρμόζονται σε γυναίκες όροι καθαρά και αποκλειστικά αρσενικού γένους, με το πρόσχημα ότι αυτές οι λέξεις (στο θηλυκό γένος) δεν είναι ακόμα καταχωρημένες στο λεξικό, σαν να αποτελούν τα λεξικά αντικειμενική πανάκεια ή μοναδική πιστή απεικόνιση της γλωσσικής πραγματικότητας. (Σχετικά με το θέμα αυτό, επισημαίνουμε στις μέρες μας, την καθιέρωση, κατά την έναρξη του σχολικού έτους 93-94, εκφράσεων άλλοτε σαφώς δευτερεύουσας σημασίας ή στα *franglais*, όπως "cool", αλλά όχι και θηλυκού γένους, ούτε καν των περισσότερο προφανών όπως "κυρία υπουργίνα").

Η γλώσσα δεν αποτελεί παρά έναν από τους τρόπους έκφρασης του ανθρώπινου πνεύματος, που χρησιμοποιεί ένα σύστημα δικών της κανόνων οι οποίοι χρησιμεύουν ως βάση για το σύνολο των διανοητικών μας ικανοτήτων. Η γλώσσα είναι ένα σύστημα επικοινωνίας, μιλάμε για να επηρεάσουμε τους άλλους και για να υποχρεωθούμε να ενεργήσουμε. Δεν υπάρχει τίποτα στη γλώσσα που να μην προορίζεται να λεχθεί ή να γραφεί.

1 Patricia Niedzwiecki, Φαινομενολογία της γλώσσας των γυναικών, Πανεπιστήμιο Paris 7, Απρίλιος 1985

2 Το σύμβολο * παραπέμπει στο ευρετήριο, το σύμβολο ~ στη βιβλιογραφία ή στα νομικά κείμενα, που παρατίθενται στο τέλος αυτής της μελέτης.

3 Παράδειγμα : ο μεγάλος σχεδιαστής μόδας Coco Chanel, ... "αυτός" αντί του "η μεγάλη σχεδιάστρια μόδας", ... "αυτή".

Όταν επιλέγουμε να εφαρμόσουμε έναν συντακτικό ή σημασιολογικό κανόνα αντί ενός άλλου, αυτό συνεπάγεται υποχρεωτικά τη λήψη μιας απόφασης συνειδητής ή όχι, και συμβαδίζει με κάποια προβολή (ορισμένες φορές κολακευτική) του εαυτού μας, και αντίληψης του άλλου και της πραγματικότητας. Συνεπώς, μια ασυνείδητη και μη σκόπιμη γλωσσική συμπεριφορά παρεμποδίζει την επικοινωνία.

Επιπλέον, πολλές γλώσσες, για να μην πούμε όλες, καταδικάζουν στις μέρες μας (στη σύγχρονη εποχή) το να λαμβάνουν οι γυναίκες το λόγο, είτε με το να τους επιβάλλουν τη σιωπή είτε καταδικάζοντας την υποτιθέμενη φλυαρία τους. Έτσι, στο δοκίμιο του σχετικά με το γάμο, που έγραψε στα λατινικά το 1667 κάποιος "Barbaro" διατάζει τις γυναίκες να σιωπούν για να αποφεύγουν τις ελαφρότητες, την ατίμωση ή την άσεμνη συμπεριφορά, και αυτό αποτελεί ένα από τα πολλά παραδείγματα.

Στις γλώσσες αυτές βρίσκουμε επίσης γνωμικά, παροιμίες, επιγράμματα και εκφράσεις που στιγματίζουν την ομιλία των γυναικών, από τα ελληνικά όπου υποστηρίζεται ειρωνικά ότι "η σιωπή είναι χρυσός, ίδιον των γυναικών", μέχρι τα λατινικά : "femina animal loquax", "mulier taceat in ecclesia", μνημονεύοντας και τα ολλανδικά όπου, "de vrouw draagt zelden haar schoonste sieraad, het zwijgen" (σπάνια η γυναίκα φορεί το ωραιότερο κόσμημα της : τη σιωπή) και "eerder vergeet een nachtegaal het zingen dan een vrouw het praten" (Ευκολότερα θα ξεχάσει ένα αηδόνι να κελαηδάει παρά μια γυναίκα να μιλάει).

Δεν είναι περίεργο, παρατηρεί η αυστραλέζα ερευνήτρια Dale Spender το 1980, σε μια κοινωνία όπου οι γυναίκες έχουν υποτιμηθεί, το λεξιλόγιο που αναφέρεται σ'αυτές να αποκτά μειωτικές αποχρώσεις (...), η ερμηνεία του να τις υποβιβάζει στο επίπεδο μη ανθρώπου, δαιωνίζοντας την υποβάθμιση των γυναικών. Μέσω αυτού του πολύπλοκου μηχανισμού δημιουργείται εν μέρει και διατηρείται η υποταγή των γυναικών. Κατά τον ίδιο τρόπο, δεν θα "πετύχει" καθε μια μεμονωμένα αν συμμετάσχει σε μια δομή που την συνθλίβει (Antoinette Fouque, Ένωση των γυναικών για τη δημοκρατία, Παρίσι). Και η Margaretha Rendel, καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Λονδίνου (1982, 111), εξετάζοντας την "υποτέλεια των γυναικών" (τίτλο που εμπνεύστηκε από το έργο του John Stuart Mill), και τις γυναίκες που μιμούνται τους άνδρες, ερμηνεύει τους μηχανισμούς ενσωμάτωσης ορισμένων γυναικών, που, αφού έγιναν κατά κάποιον τρόπο "άντρες εξ υιοθεσίας", αποδέχονται με τόση ικανοποίηση το ρόλο τους ώστε να παρεμποδίζουν την πρόσβαση άλλων γυναικών στις θέσεις αυτές (1982 : 112), και κατ'αυτόν τον τρόπο δαιωνίζουν το σύστημα, διατηρώντας τον αριθμό των γυναικών περιορισμένο και ελάχιστος σημασίας.

1.2. Σχετικά με τη διαφοροποίηση ως προς το φύλο, τις ψυχολογικές της επιπτώσεις και τις γλωσσικές αναφορές στο θηλυκό ή στο αρσενικό γένος

"Why cannot a woman be more like a man ?, ρωτά ο γιατρός Ντούλιτλ στο "Ωραία μου Κυρία".

Σύμφωνα με τη γαλλίδα γλωσσολόγο Luce Irigaray, ο ορισμός της γυναικείας ταυτότητας βασίζεται στην ύπαρξη νέων πολιτιστικών αξιών, και στην επαναδιαμόρφωση ή την εφεύρεση εικόνων, συμβόλων και γλωσσικών κανόνων που δεν υπάρχουν σήμερα. Για τη Benoîte Groult, είναι βέβαιο ότι η περιφρόνηση της γυναίκας που εμφανίζεται τόσο έντονα μέσα στη γλώσσα, δεν είναι δυνατό να εξαλειφθεί όσο αυτή παραμένει στο λεξιλόγιο.

Μεταξύ άλλων επιστημόνων, η Luce Irigaray απέδειξε πως, στην πρώιμη παιδική ηλικία, επιβάλλεται η ανδροκεντρική πραγματικότητα στις διαδικασίες εκμάθησης της γλώσσας μέσω του μηχανισμού χρησιμοποίησης του αρσενικού γένους. Ακόμα και στα αγγλικά, από όπου πιστευόταν ή μάλλον υποστηριζόταν ότι έχει εξαλειφθεί το θηλυκό γένος, ωστόσο υπάρχει η γυναικεία διάσταση στις λέξεις "nurse, secretary, prostitute, virgin", και η ανδρική διάσταση στις λέξεις "surgeon, pilot, taxi driver". Η Luce Irigaray διαπιστώνει πως η αποκατάσταση ισότιμων τρόπων γλωσσικών και συμβολικών συναλλαγών απαιτεί μακρόχρονη και υπομονετική εργασία στις σχέσεις άμεσης επικοινωνίας αλλά επίσης και στους γλωσσικούς τύπους ως ιστορικές αποδείξεις των σχέσεων ανάμεσα στο αρσενικό και το θηλυκό γένος μέσω της γλώσσας.

Παρόλο που οι γυναίκες παρουσιάζονται πολύ λιγότερο ως υποκείμενα από ό,τι οι άνδρες, και παρά το γεγονός ότι έχουν την τάση να περνούν απαρατήρητες, διότι πρόκειται για επίκτητη αδυναμία και αυτοαπόρριψη των γυναικών και του θηλυκού γένους, ωστόσο το Συμβούλιο της Ευρώπης συνιστά να αντιμετωπίζει η γλώσσα τις γυναίκες, όχι ως ανθρώπους αρσενικού γένους, αλλά ως ανθρώπινα πρόσωπα με ειδική ταυτότητα, η οποία ακόμα πολύ συχνά γελοιοποιείται από το λεξιλόγιο.

Στην τρέχουσα χρήση τους, οι γλώσσες αποκρύπτουν ακόμα και σήμερα τη "γυναικεία" διάσταση από τη σύγχρονη κοινωνία. Αυτή η κατάσταση είναι αντίστοιχη με την τάση υπερίσχυσης ορισμένων "περισσότερο ομιλουμένων γλωσσών", έναντι των (αναγκαστικά) "λιγότερο ομιλουμένων γλωσσών". Με τη χρήση της γλώσσας, και μέσω μηχανισμών ιδιαίτερα σύνθετων, που αναλύονται εδώ (μεταξύ των οποίων συμπεριλαμβάνονται οι πολιτιστικές προϋποθέσεις και οι κοινωνικές προκαλήψεις), η γλώσσα μετατρέπεται σε οχυρό της εξουσίας.

Για να μην αναπαράγουμε αυτά τα ξεχαρβαλωμένα στερεότυπα που περιχαράκωνουν τις γυναίκες σε προκαθορισμένους ρόλους, ας τις παρουσιάσουμε αντί για νοσοκόμες, ως γιατρούς γυναίκες (είναι προτιμότερο να θέσουμε τη λέξη γυναίκα μετά τον όρο

στον οποίο αναφέρεται, που προσδιορίζει το λειτούργημα, ενώ το αντίθετο, γυναίκα γιατρός, δίνει έμφαση στο φύλο), ή ως χειρουργίνες, ως κοσμητόρισσες ή ως καθηγήτριες (professeure(e))⁴ Πανεπιστημίου αντί για παιδαγωγίνες, ως γενικές εισαγγελίνες, ή ως δικαστίνες, τραπεζίτισσες και τα λοιπά. Τα παραδείγματα είναι πάρα πολλά. Επιπλέον, αυτή η γκετοποίηση έχει ως συνέπεια να δημιουργεί στους άντρες το άγχος του "ανδρικού μυστικισμού", εγκλωβίζοντας τους κατά τον ίδιο τρόπο μέσα στον "ανδρισμό" τους, του οποίου γίνονται και οι ίδιοι όμηροι.

Οι συστάσεις για την καταπολέμηση του σεξισμού (στη γλώσσα), από τις ΗΠΑ μέχρι τον Καναδά, ακόμα και στην Ταϊλάνδη, ενθαρρύνουν προφανώς την εγκατάλειψη των στερεοτύπων και των κοινοτυπιών στον επαγγελματικό όπως και σε κάθε άλλο τομέα καθώς και στην παρουσίαση-συμβολισμό των γυναικών και των ανδρών.

Δεν παρουσιάζονται επίσης οι γυναίκες σε θέσεις εξουσίας, διότι οι γυναίκες στο χώρο της εργασίας φαίνεται πάντοτε να είναι κατ'αρχήν νοικοκυρές πλήρους απασχόλησης, εικόνα που πολύ μικρή σχέση έχει με την πραγματικότητα, ανεξάρτητα από χώρα. Αντίθετα, φαίνεται να μην υπάρχουν άνδρες που να μαγειρεύουν και να ασχολούνται με το νοικοκυριό και τα παιδιά και που να πλένουν τα πιάτα, αν και στην καθημερινή πρακτική τα πράγματα αλλάζουν, όσο αργά και αν γίνεται αυτό.

1.3. Το όνομα, βασικό στοιχείο της ταυτότητας

On la nomme partout où notre système paraît concevoir qu'elle se trouve en toute légitimité.

(Της δίνουν όνομα παντού όπου το σύστημα μας φαίνεται να θεωρεί ότι αυτή νομιμοποιείται εφ'όλης της ύλης)

Yvette Roudy

Στο Κεφάλαιο II (στίχοι 18 μέχρι 21) της Γένεσης διατυπώνονται οι βάσεις της καταγωγής του ονόματος, και του φυσικού του επακόλουθου, της ταυτότητας, εφόσον στον Αδάμ ανατέθηκε το καθήκον να δώσει όνομα σε κάθε ζωντανό ον, άρα και το δικαίωμα να υπάρχει : "Και είπε Κύριος ο θεός. Ου καλόν είναι τον άνθρωπον μόνον. Ποιήσωμεν αυτώ βοηθόν κατ'αυτόν. Και έπλασεν ο θεός έτι εκ της γης πάντα τα θηρία του αγρού και πάντα τα πετεινά του ουρανού και ήγαγεν αυτά

⁴ Όπως και για το auteur, ή για κάθε άλλο όνομα θηλυκού γένους αυτής της κατηγορίας, στο Κεμπέκ και στην τρέχουσα χρήση της γλώσσας προβλέπεται η πρόσθεση ενός τελικού -e, δηλαδή auteure, professeure. Προσωπικά, πιστεύω ότι πρέπει να χρησιμοποιούνται και οι δύο μορφές, κατ'αναλογία, είτε με το soeur, είτε με το supérieure.

προς τον Αδάμ, ιδείν τι καλέσει αυτά. και παν ο εάν εκάλεσεν αυτό Αδάμ ψυχήν ζώσαν, τούτο όνομα αυτώ. Και εκάλεσεν Αδάμ ονόματα πάσι τους κτήνεσι και πάσι τοις πετεινοίς του ουρανού και πάσι τοις θηρίοις του αγρού. τω δε Αδάμ ουχ ευρέθη βοηθός όμοιος αυτώ" (Γένεσις, Κεφάλαιο ΙΙ, στίχοι 18 μέχρι 21).

Ενα από τα παλαιότερα κείμενα της ανθρωπότητας είναι αποκαλυπτικό για το ανθρώπινο πνεύμα και το ασυνείδητο του. Σ'αυτές τις λίγες φράσεις, που ίσως να μην έχουν μεταφραστεί σωστά (η έννοια του "Θεού" παραδείγματος χάριν είναι ρήμα και όχι όνομα), είναι συγκεντρωμένα όλα τα βασικά στερεότυπα της διαφοροποίησης των δύο φύλλων, που, στη σύγχρονη εποχή, έχουν διαμορφώσει τη δομή της κοινωνίας όπως τη γνωρίζουμε σήμερα.

Η απόδοση ενός μονοσήμαντου ονόματος στους άνδρες και τις γυναίκες συνιστά το δικαίωμα τους να υπάρχουν. Προφανώς πρέπει να επενεργήσουμε στη χρήση της γλώσσας και να την κατευθύνουμε προς τη νέα πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα, έτσι ώστε να επιτευχθεί ο επιδιωκόμενος στόχος, χωρίς ωστόσο να προσδοκούμε ότι οι γυναίκες θα εκπροσωπούνται ισότιμα σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής κλίμακας.

Ο Αδάμ απέδειξε πως όταν δίνεις ένα όνομα στον κόσμο, σημαίνει ότι τον ελέγχεις, και ότι δίνεις μια μορφή στα πρόσωπα, τα πράγματα και τα γεγονότα καθώς και στις καταστάσεις για να εναρμονιστούν με τις αντιλήψεις μας ή να συμμορφωθούν με τα γούστα μας, υποστηρίζει ο J. Stanley ~.

Όταν έχεις ένα όνομα, γράφει ο κινέζος φιλόσοφος Τσου Αν Τσεν σημαίνει επίσης ότι έχεις υλική υπόσταση. Το όνομα είναι η δυναμική προσωποποίηση της προσωπικότητας μας. Εκφράζει ρεαλισμό και γνώση. Ο Αντισθένης πιστεύει πως το όνομα είναι η "αρχή κάθε επιστήμης". Ο Isidore de Séville υποστηρίζει ότι η ετυμολογία ενός ονόματος απεικονίζει "την ουσία των πραγμάτων". Η έννοια του "ονοματικού ρεαλισμού"⁵ είχε ως έμμεση συνέπεια την αντιμετώπιση των συμβόλων ως πραγματικών αντικειμένων. Αν πράγματι, το όνομα αποτελεί την πραγματική ουσία των πραγμάτων και αντίστροφα, τότε αρκεί να προφέρουμε το όνομα για να εμφανιστεί το πρόσωπο που το φέρει. Έτσι, όταν δεν δίνουμε όνομα στις γυναίκες σε σχέση με τα επαγγέλματα που ασκούν, αρνούμαστε να αναγνωρίσουμε την ύπαρξη τους. Όταν επικαλούμαστε δαίμονες ή νεκρούς, (καλά ή κακά πνεύματα) διατρέχουμε τον κίνδυνο μιας ξαφνικής

5 Ο ονοματισμός και ο ρεαλισμός είναι αντιθετικοί, εφόσον ο ρεαλισμός αντιλαμβάνεται τα πράγματα όπως αυτά είναι στην πραγματικότητα, ενώ για τον ονοματισμό, οι γενικές υλικές έννοιες υπάρχουν μόνο ως ονόματα ή ως λέξεις και, σε καμμία περίπτωση, ως πραγματικότητα.

εμφάνισης τους. Από καταβολής κόσμου, συγχέονται τα χαρακτηριστικά του ονόματος και του ονομαζόμενου, δηλαδή του συμβόλου και του συμβολιζόμενου. Η μεταβίβαση του ονόματος έχει θεϊκές καταβολές. Κανείς δεν μπορούσε να δώσει όνομα αν δεν του είχε δοθεί προηγουμένως όνομα, έτσι η βάπτισμα, στο όνομα του Χριστού, έδωσε όνομα σε όλους τους ανθρώπους. Ο Yves Bessieres γράφει ότι οι γυναίκες, αν και μεταβιβάζουν τη ζωή, ωστόσο δεν διέθεταν ποτέ τη δικαιοδοσία να δίνουν ονόματα.

Στην αρχαία Αίγυπτο, πίστευαν ότι ο κόσμος δημιουργήθηκε προφέροντας μαγικές λέξεις. Ο λόγος του Τουμ ήταν εκείνος που γέννησε τα ανθρώπινα όντα, προσφέροντας τους κατ'αυτόν τον τρόπο τη ζωή. Οι περισσότεροι λαοί πιστεύουν ότι η δημιουργία του κόσμου οφείλεται στο "λόγο". Οι Άνναμίτες (πληθυσμός μιας περιοχής του σημερινού Βιετνάμ), δεν προφέρουν το όνομα του τίγρη ούτε και οι Μαλαίσιοι το όνομα του κροκόδειλου. Το Λευϊτικό απαγορεύει να προφέρεται το όνομα του Θεού. Ωστόσο, επικαλούμενοι το όνομα μιας καλής θεότητας, μπορούμε να οικειοποιηθούμε τις αρετές της και να απολαύσουμε τις γεναιόδωρες προσφορές της.

Με αυτή τη σύντομη υπενθύμιση θελήσαμε να απεικονίσουμε τη δύναμη που εμπεριέχει η επίκληση του ονόματος και των κοινωνικο-πολιτιστικών του επιτευγμάτων, το ίδιο δε συμβαίνει και με τα ονόματα που αναφέρονται στα επαγγέλματα και εμπεριέχουν και αυτά μια τεράστια δύναμη ψυχολογικής επίκλησης.

Στις αρχές του αιώνα, η γαλλίδα φεμινίστρια Hubertine Auclert πίστευε ότι η θηλυκοποίηση των ονομάτων της γλώσσας μας έχει πολύ μεγαλύτερη σημασία από την αναμόρφωση της ορθογραφίας. Σήμερα, δεν υπάρχουν οι αντίστοιχες λέξεις για να εκφράσουμε τις ιδιότητες που έχουν παραχωρήσει στις γυναίκες ορισμένα κεκτημένα δικαιώματα (...). Η έλλειψη ονομάτων θηλυκού γένους στα λεξικά έχει ως συνέπεια την απουσία των δικαιωμάτων της γυναίκας από τον νομικό κώδικα με αποτέλεσμα να αναιρείται η έμμεση σύνδεση μεταξύ γλώσσας και κοινωνίας, μεταξύ του "ονομαζόμενου" και του δικαιώματος στην ύπαρξη. Εξυπακούεται ότι επενεργώντας στη γλώσσα δεν μπορεί παρά να ενθαρρύνεται η αλλαγή της νοοτροπίας.

Η κυριαρχία του αρσενικού γένους επί του θηλυκού, παρά το γεγονός ότι προκαλεί κάποια αβεβαιότητα ως προς την ταυτότητα των μνημονευόμενων προσώπων και ότι τα αναιρεί μνημονεύοντας τα, συνιστά ένα πολιτισμικό και κοινωνικό εμπόδιο στην πραγματική υλοποίηση της ισότητας.

Συνεπώς, έχει αποδειχθεί ότι η γλώσσα διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στη διαμόρφωση της κοινωνικής και της πολιτισμικής ταυτότητας των όντων, και επιβάλλεται η διαμόρφωση μιας μη σεξιστικής γλώσσας καθώς και η καταπολέμηση των αντίστοιχων πρακτικών και στερεοτύπων στη νοοτροπία, στη συμπεριφορά και τη γλώσσα.

Στις αγγελίες για προσφορά εργασίας και στα προτεινόμενα επαγγέλματα, οι γυναίκες έχουν πάντοτε τη μορφή συνοδών, αισθητικών, γραμματέων, αλλά ποτέ εκείνη του θηροφύλακα, του επιπλοποιού, του υδραυλικού, του χειριστή γερανού, ή του τορναδόρου.

Ένας άνδρας θα δεχόταν ποτέ να τον ονομάζουν - στο θηλυκό γένος - "ταμία (σημ. Μετ. στα γαλλικά η σχετική λέξη είναι θηλυκού γένους) ή μαγείρισσα" ; Είναι σαφές πως δεν τίθεται καν το ερώτημα, τόσο αυτό είναι άτοπο, όπως επίσης και προς την άλλη κατεύθυνση. Για να αντιμετωπίσουν αυτή την κατάσταση, πολλοί οργανισμοί διατυπώνουν με σαφήνεια τις αγγελίες τους, απευθυνόμενοι στις γυναίκες και τους άνδρες.

Οι σκέψεις αυτές μας οδηγούν αβίαστα στο να μιλήσουμε για τη θέση των γυναικών στην κοινωνική ζωή, στην εκπαίδευση και στο χώρο της εργασίας, και συνεπώς για τον προβληματισμό που δημιουργεί το όνομα και ειδικότερα η ονομασία του επαγγέλματος.

Ο Τιμόθεος (2:12-15) απαγόρευε στις γυναίκες να διδάσκουν ή να διαθέτουν οποιαδήποτε δικαιοδοσία επί των ανδρών και έπρεπε να παραμένουν σιωπηλές, "διότι πρώτα πλάστηκε ο Αδάμ, και κατόπιν η Εύα".

Τα πρώτα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια - τα "studium generale" - ("οχυρά της γνώσης και της επιστήμης, τα οποία δεχόταν μόνο άνδρες"), ήταν επίσης κλειστά για τις γυναίκες και ιδρύθηκαν από τον 11ο αιώνα, όταν εμφανίστηκαν οι πόλεις. Την εποχή εκείνη, οι μάγες (στα γαλλικά sage-femme όπου sage σημαίνει εκείνον που κατέχει τη γνώση, τον σοφό) εξοβελίστηκαν από το ιατρικό επάγγελμα, μάλιστα τις έκαιγαν στην πυρά. Το θλιβερό "Malleus Maleficarum" (επί λέξει σφυρί για μάγισσες/μάγους), που πραγματοποιήθηκε το 1484 (1486 σύμφωνα με άλλες πηγές), από τους δύο δομινικανούς μοναχούς της Ιεράς Εξέτασης Kramer και Sprenger, τους "φίλτατους υιούς" του πάπα Ινοκέντιου VIII, προειδοποιεί σχετικά : Όταν μια γυναίκα σκέφτεται μόνη της, σκέφτεται το κακό (στη συγκεκριμένη περίπτωση, το κακό νοείται με την έννοια του πονηρού, εφόσον πονηρός είναι ο διάβολος).

Στην ισότητα των δύο φύλλων, που έγραψε τον 17ο αιώνα, ο Poullain de la Barge διακήρυξε ότι η συμμετοχή των γυναικών στο πανεπιστήμιο με την ιδιότητα της καθηγήτριας θα μπορούσε να του δημιουργήσει κατάπληξη μόνο "ως καινοτομία". Ωστόσο, οι επαναστάτες του 1789 έκλεισαν τις πόρτες της εκπαίδευσης στις γυναίκες, γυρίζοντας μια σελίδα της ιστορίας ... και το 1803 ένας γάλλος βουλευτής, ο Sylvain Maréchal, προτείνει να απαγορευτεί στις γυναίκες να μορφώνονται.

Εκτοτε, οι καιροί άλλαξαν, αν και μέχρι το 1980, οι κατευθύνεις παρέμεναν εξίσου "παραδοσιακές". Εξάλλου, σε μια ολλανδική μελέτη (Bleich et De Vries, Vrouwenstudies aan de faculteit der sociale wetenschappen, 1977:24) επισημαίνεται ότι οι γυναίκες αποτελούν

μόνο το 1,7 % των καθηγητών, το 4,2 % των λεκτόρων, και το 10,1 % του επιστημονικού προσωπικού. Το 1991, οι συγγραφίνες του Γυναίκες στα Πανεπιστήμια, κατέληξαν, μεταξύ άλλων εντυπωσιακών συμπερασμάτων, ότι στα βελγικά πανεπιστήμια, η γυναικεία εκπροσώπηση είναι "ιδιαίτερα περιορισμένη" (μόνο 20 %, δηλαδή 29,6 % από το επιστημονικό προσωπικό και 6,3 % από το διδακτικό προσωπικό).

Πιστεύεται ότι, μεταξύ του 800.000 και του 100.000 π.Χ., οι νομαδικοί λαοί αποτελούσαν ορδές που καθοδηγούνταν από γυναίκες. Επίσης, στις πρωτόγονες φυλές οι γυναίκες είχαν την ευθύνη για τη συγκομιδή, την εξημέρωση των κατοικιδίων ζώων και την κτηνοτροφία και είχαν στο ενεργητικό τους την κατάρκτηση της φωτιάς, την επινόηση της ιατρικής, της κλωστούφαντουργίας, της βυρσοδεψίας, της αγγειοπλαστικής και των τεχνών, της αρχιτεκτονικής και της μηχανικής.

Εκτός από τη γραφή, στις θεές οφείλουμε την επινόηση της γεωργίας, της ιατρικής (με τη χρήση φυτικών παρασκευασμάτων), την καθοδήγηση του στρατού στη μάχη, τη δικαιοσύνη, την τάξη. Ονομάζονταν Αστάρτη, Ιννίνα, Νάνα, Νουτάνατ, Αναχίτα, Ιστάρ, Ισις (θεραπεύτρια και επινοήτρια της γεωργίας), Αουσέτ, Ιστάρα, Ασταρώθ, Αστάρτη, Ατορέτ, Ατάρ, Αθώρ : ήταν από την πρώιμη παλαιολιθική εποχή (25.000 π.Χ.), η θεϊκή πρόγονος με τα πολλά ονόματα. Στη νεολιθική εποχή (στην Εγγύς και τη Μέση Ανατολή), κεντρικό πρόσωπο της θρησκείας είναι η θεά-μητέρα, μέχρι την ελληνορωμαϊκή εποχή. Το 500 μ.Χ. οι χριστιανοί αυτοκράτορες της Ρώμης και του Βυζαντίου έκλεισαν τους τελευταίους ναούς της. Μεταξύ του 2000 και του 2.300 π.Χ, τοποθετείται η έναρξη των εισβολών των ινδο-ευρωπαίων, λαών πολεμιστών από το βορά, και αυτά τα μεταναστευτικά κύματα θα διαρκέσουν περισσότερο από χίλια χρόνια.

Η σημερινή διαφορά στη σωματική διάπλαση μεταξύ ανδρών και γυναικών δεν είναι "φυσική" αλλά εξελικτική και οφείλεται σε μια σειρά γενετικών μεταβολών λόγω κατανομής της εργασίας. Δεν ήταν μήπως ίδιοι, κατά τον Μεσαίωνα, οι σκελετοί ανδρών και γυναικών ;

Πράγματι, για να μπορέσουμε να προσδιορίσουμε το φύλο τους, έπρεπε να βρούμε τα οστά της λεκάνης. Αρα, εκείνες τις εποχές, γυναίκες και άνδρες εκτελούσαν λίγο πολύ τις ίδιες εργασίες, απόδειξη της, κατά κάποιον τρόπο, γενετικής κατάστασης των ανθρώπων.

Το Feminist Dictionary ορίζει την εργασία ως αυτό που όλες οι γυναίκες κάνουν και έκαναν πάντοτε. Αυτή αποτελεί το κλειδί για την ανεξαρτησία των γυναικών (1985:507), μετά από την εκπαίδευση. Στο θέμα αυτό, που συνιστά τη σημαντικότερη σημερινή ανθρώπινη δραστηριότητα, είναι αφιερωμένες δύο γεμάτες σελίδες των λεξικών, και είναι γεγονός ότι, ανέκαθεν, οι γυναίκες εργάζονταν αλλά συχνότερα σε "εσωτερικές" σφαίρες : στο σπίτι, στην εστία (όταν δεν επρόκειτο για εγκλεισμό στον

γυναικωνίτη) ή στο χαρέμι, τόποι που θεωρούνταν κατώτεροι (αξιολογικά), ενώ οι άνδρες είχαν την αποκλειστικότητα της εργασίας "έξω" (ο κανόνας). Αυτή τη διαφοροποίηση, την παρατηρούμε στο λεξιλόγιο που αναναφέρεται στην οικιακή εργασία των γυναικών : ménagère (νοικοκυρά), huisvrouw, Hausfrau, housewife : femme/épouse "à la maison" - λέξεις που υπάρχουν σε όλες τις γλώσσες για να εκφράσουν μια σχεδόν καθολική πραγματικότητα. Η Evelyn Sullerot απέδειξε ότι σ' αυτό το γεγονός (ως "οφείλονται πολλά γυναικεία επίκτητα χαρακτηριστικά που μεταβιβάστηκαν κληρονομικά", και πρόκειται εμφανώς στις σύγχρονες κοινωνίες, για αυτό το είδος των ψυχολογικών αναστολών που οφείλονται σε πολλές γενεές αλλοτρίωσης.

Στην αρχαία Ελλάδα, οι γυναίκες δεν είχαν δικαιώματα, δεν είχαν ιδιοκτησία ούτε και μπορούσαν να κληρονομήσουν, είχαν το ίδιο καθεστώς με τους σκλάβους και ανήκαν και αυτές στον "pater familias". Τα ίδια ίσχυαν και για τους Ρωμαίους, τους Κινέζους, τα ίδια και στην Ινδία, τα ίδια και για το Ισλάμ και την Ιουδαϊκή θρησκεία, απαγορευόταν η συμμετοχή των γυναικών στη δημόσια ζωή. Σ' αυτές τις μακρινές εποχές, η κοινωνική τους θέση φαίνεται να είναι περισσότερο "ισότιμη" στους γερμανικούς λαούς, στους Σκανδιναβούς και τους Γαλάτες, διότι είχαν το πρόσωπο ακάλυπτο, είχαν το δικαίωμα να κληρονομήσουν και να κρατούν βιβλία (βλ. το Germania του Τάκιτου). Τα παραγωγικά μέσα ευρίσκονταν στα χέρια των γυναικών (οι λαοί αυτοί αγνοούσαν τη δουλειά) και οι τομείς όπου υπήρξαν πολύ δραστήριες εξακολουθούν να υπάρχουν μέχρι σήμερα : κλωστοϋφαντουργία, γεωργία, είδη διατροφής, νερό, τρύγος. Από τις απαρχές της σύγχρονης εποχής, οι γυναίκες είχαν προορισμό το σπίτι (είτε αυτό λεγόταν εστία, γυναικωνίτης, χαρέμι, σεράι, οικογένεια), δεν είχαν πρόσβαση στην επιστήμη, δεν είχαν δικαίωμα στη μόρφωση και κατόπιν στην πολιτική, και εφόσον ήταν ανύπαρκτες από νομική άποψη, δεν ετίθετο θέμα να ασκήσουν κάποιο επάγγελμα με κύρος.

Αυτή η διαφορετική κατανομή της εργασίας - στο εσωτερικό του σπιτιού και μη αμοιβώμενη, και έξω από το σπίτι - είχε ως συνέπεια την κοινωνική και επαγγελματική καθυστέρηση τους καθώς και την ελλειπή εκπροσώπηση των γυναικών.

Ωστόσο, πρέπει να αναθεωρήσουμε τις απόψεις μας για εκείνες τις τόσο μακρινές εποχές και να απορήσουμε παραδείγματος χάριν, για την πληθώρα των επαγγελματικών όρων θηλυκού γένους που χρησιμοποιούνται στην αρχαία Ρώμη για να περιγράψουν καθεμία από τις αναρίθμητες ειδικότητες των θεραπεινίδων, τις προγόνους των σύγχρονων αισθητικών (πεδίο των γυναικών). Μας εντυπωσιάζει η πληθώρα τόσων εξειδικευμένων λέξεων, καθώς και το γεγονός πως, παρόλη την ακρίβεια τους, υποστηρίχθηκε ότι οι γυναίκες δεν εργαζόταν εκείνη την εποχή.

Θα ασχοληθούμε τώρα με τον εντυπωσιακό παραλληλισμό μεταξύ κοινωνικής πραγματικότητας (τα γυναικεία επαγγέλματα) και συμβολικής της απεικόνισης : την ονομασία του γυναικείου επαγγέλματος.

Στο αρχαίο θέατρο, ενώ κατ'αρχήν δεν συμμετείχαν οι γυναίκες, στις κωμωδίες των ποιητών και των ελλήνων συγγραφέων μνημονεύονται ορισμένα γυναικεία επαγγέλματα με χαρακτηριστικές ονομασίες. Ο Αντιφάνης έγραψε μια κωμωδία για τη γυναίκα γιατρό, στη δε γαλλική μετάφραση ο σχετικός όρος θα μπορούσε να ήταν *la pisseuse* ή *la pissesse* ή και *la pisseresse*, διότι, στον Μεσαίωνα, εφαρμοζόταν η κατάληξη *-esse* σε όλους τους δράστες, ανεξάρτητα από την καταληκτική συλλαβή (παραλλαγές *-essesse* και *-gessesse*). Ο Απολλόδωρος εκ Καρύστου έγραψε για την "πωλήτρια μανδύων" και ο Ηρώνδας για την "οπλουργίνα". Οι "Εκκλησιάζουσες" του Αριστοφάνη έχουν ως υπότιτλο στη γαλλική μετάφραση "*Les Harangueuses*", ενώ στη λατινική μετάφραση προτιμήθηκε ο όρος "*Les oratrices*". Πολύ συχνά, οι μεταφράσεις ευθύνονται για την αναπαραγωγή των στερεοτύπων των συγγραφέων και των συγγραφών και τα μεταφραστικά λάθη είχαν συνέπειες, κάποτε καταστροφικές, που ευθύνονται για πολλές παρανοήσεις.

Στο κλασικό θέατρο επίσης, (ιταλικό και αγγλικό) συναντάμε ορισμένα έργα που μνημονεύουν ένα γυναικείο επάγγελμα, ή αναφέρονται στον τίτλο τους σε κάποιο λειτούργημα. Γνωρίζουμε ένα έργο του Γκολντόνι, που χρονολογείται από το 1751, και αναφέρεται σε μια γυναίκα στρατιωτικό. Η λογοτεχνία έδωσε στα επαγγέλματα των γυναικών αποχρώσεις αφοσίωσης και συγκίνησης λόγω του κοινωνικού ρόλου που τους έχει επιβληθεί. Ένα από τα παλαιότερα γυναικεία επαγγέλματα είναι εκείνο της υφάντριας. Αυτή, που ταυτίζεται με την Πηνελόπη, παρουσιάζεται σε όλες τις τέχνες, συμπεριλαμβανόμενης και της μουσικής, να τραγουδά πάντοτε ένα είδος μοιρολογίου, όπου εξιστορεί χαμηλόφωνα τους ερωτικούς της πόνους.

Η κλωστούφαντουργία παραμένει μέχρι σήμερα ένας τομέας όπου αφθονούν οι γυναίκες. Προφανώς : επειδή η επαγγελματική κατάρτιση έχει περιχαρακώσει πολλές γενεές γυναικών στην κλωστούφαντουργία, δεν είναι περίεργο να τις βρούμε εκεί μαζικά.

Πριν από το τέλος του 17ου αιώνα, είχε απαγορευτεί η συμμετοχή των γυναικών στις συντεχνίες και επικράτησε η άποψη είναι ανάρμοστο, δηλαδή σκανδαλώδες, να εργάζονται οι γυναίκες. Όμως, αυτές δεν σταμάτησαν ποτέ να εργάζονται, το αντίθετο μάλιστα. Απλώς η εργασία τους ήταν αφανής και περιορισμένη : στο "σπίτι" (εσωτερική σφαίρα/εξωτερική). Συνειπώς, θεωρήθηκε ύποπτο το να εργάζονται οι γυναίκες ή να μελετούν. Υποπτη θεωρήθηκε και η εικόνα στην οποία παρέπεμπε το γεγονός αυτό, δηλαδή η αποκρυστάλωση των στερεοτύπων που έχουν επιβληθεί στις γυναίκες : τα εξωτερικά χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τα λόγια του ιστορικού Yves Bessières.

Ωστόσο, δεν πρέπει να υπάρχει καμία διάκριση μεταξύ των δύο φύλλων για την πρόσληψη σε θέσεις δημοσίου υπαλλήλου, ορίζει μια υπουργική απόφαση

του γάλλου υπουργού Εργασίας Ambroise Croizat, με ημερομηνία 30 Ιουλίου 1946, δεδομένου ότι, τότε, το γαλλικό Σύνταγμα εγγυήθηκε στις γυναίκες ίσα δικαιώματα σε όλους τους τομείς. Στην πραγματικότητα, η αρχή "ίση αμοιβή για ίση εργασία" πρωτοεμφανίστηκε στο τέλος του 19ου αιώνα, και οι πρώτες που πέτυχαν την εφαρμογή της το 1919 (έτος όπου η Παγκόσμια Οργάνωση Εργασίας την συμπεριέλαβε στους στόχους της) ήταν οι γαλλίδες δασκάλες. Το 1951 υιοθετήθηκε η Συμφωνία της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ) για ίσες ευκαιρίες και ίση μεταχείριση, και το 1975 εγκρίθηκαν οι σχετικές οδηγίες της ΕΟΚ.

Οι διακρίσεις στην εκπαίδευση και την πρόσβαση στην κατάρτιση, η άνιση κατανομή της εργασίας σε σχέση με το φύλο (με θέσεις απασχόλησης κατά παράδοση ή τυπικά γυναικείες ή ανδρικές) και η άνιση μεταχείριση αποτελούν παράγοντες που παρεμπόδισαν την κοινωνική άνοδο των γυναικών, οι οποίες έχουν περιοριστεί σε υποδεέστερες θέσεις απασχόλησης.

Τα επαγγέλματα που ασκούν οι γυναίκες δεν αναπτύχθηκαν με την ίδια σταθερότητα που αναπτύχθηκαν τα ανδρικά επαγγέλματα και αυτό το γεγονός προκάλεσε μια απτή διαφοροποίηση μεταξύ επαγγελματιών με κύρος, τα οποία μονοπωλούνται γενικότερα από τους άνδρες και υποαμοιβομένων επαγγελματιών όπου οι γυναίκες εργάζονται χειρωνακτικά, ακολουθώντας τη "φυσική τους κλίση" σύμφωνα με τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, και για τα οποία, δεν χρειάζεται να το επαναλάβουμε, υπήρχε ανέκαθεν ο θηλυκός τύπος : υφάντρια, πλύστρα. Παρά το γεγονός ότι στις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες, η λέξη "βασίλισσα" είναι μια από τις παλαιότερες, παλαιότερη και από τη λέξη "βασιλεύς". Στα αγγλικά, παραδείγματος χάριν, η λέξη "queen" αναφερόταν εξ'αρχής όχι στη βασιλική σύζυγο, αλλά στη βασίλισσα ως γυναίκα που βασιλεύει, με πλήρη εξουσία.

Εχει αποδειχθεί τώρα η σχέση που υπάρχει μεταξύ της επαγγελματικής πραγματικότητας των γυναικών και των αντίστοιχων ονομασιών επαγγελματιών που αναφέρονται σ'αυτές. Πράγματι, υπάρχουν πάρα πολλές γυναίκες στα κατώτερα ιεραρχικά και μισθολογικά κλιμάκια, όπου υπάρχει αντίστοιχα πληθώρα λέξεων για να οριστούν τα αντίστοιχα επαγγέλματα. Όσο όμως ανεβάνουμε στην ιεραρχία - όπου το κύρος αυξάνεται παράλληλα με την ισχύ και τις δικαιοδοσίες - η απουσία των γυναικών γίνεται ιδιαίτερα αισθητή, και στην κορυφή της πυραμίδας, οι "λέξεις για να την εκφράσουν" (Benoitte Groult), είναι και αυτές "ανύπαρκτες", κυριολεκτικά και μεταφορικά.

Η ευρωπαϊκή νομοθεσία που περιέχεται στην οδηγία της ΕΚ της 9ης Φεβρουαρίου 1976 για την ίση μεταχείριση γυναικών και ανδρών (όσον αφορά την πρόσβαση στα επαγγέλματα, στην κατάρτιση και τις προαγωγές) αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης για τη συνειδητοποίηση στον τομέα αυτό, κατόπιν δε ακολούθησαν τα προγράμματα κοινοτικής δράσης (οι θετικές δράσεις), το δεύτερο ψήφισμα του Συμβουλίου της Ε.Κ. (24 Ιουλίου 1986, προώθηση των ίσων ευκαιριών για τις γυναίκες), καθώς και η σύσταση της 24ης Νοεμβρίου 1987 της Επιτροπής της Ε.Κ. (για την επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών).

Στην Ευρώπη, η Γερμανία υπήρξε μια από τις πρώτες χώρες που έλαβαν τα σχετικά μέτρα ώστε να καθιερωθούν σε όλα τα επίσημα κείμενα οι γραμματικοί τύποι θηλυκού και αρσενικού γένους. Το 1984, η Yvette Roudy δημιούργησε μια επιτροπή ορολογίας για τη διαμόρφωση του θηλυκού γένους των ονομασιών επαγγελματιών και λειτουργημάτων : Εξήγησε ότι ονομάζουμε τη γυναίκα μαγείρισσα, νοικοκυρά ή νοσοκόμα, συνοδό ή αεροσυνοδό (...) αλλά δεν την ονομάζουμε όταν αυτή ευρίσκεται στην κορυφή της ιεραρχίας, παρά μόνο αν είναι βασίλισσα ή πριγκίπισσα, δηλαδή χωρίς εξουσία.

Αυτό ισχύει και για τις άλλες γλώσσες, είτε είναι ινδοευρωπαϊκές είτε όχι. Στα ουγγρικά, γλώσσα που δεν έχει γένη, το γλωσσικό σημείο "nő" που ορίζει τις γυναίκες μπορεί να προστεθεί σε οποιαδήποτε λέξη, εκτός από εκείνες που σχετίζονται, σε οποιαδήποτε μορφή τους, με το κύρος. Έτσι, το θηλυκό γένος θα εκφραστεί με τους πλέον σύνθετους ή απρόσμενους τρόπους : υπάρχει στα ουγγρικά το θηλυκό του "γιατρός" αλλά οι λέξεις "χειρουργός" και "ξυλοκόπος" δεν έχουν θηλυκό γένος, διότι, όπως υποστηρίζεται, "δεν βλέπουν με καλό μάτι" μια γυναίκα που κρατάει νυστέρι ή τσεκούρι. Ακόμα και σε μια γλώσσα χωρίς γένη, βλέπουμε να εμφανίζονται τα συνήθη κοινωνικο-πολιτισμικά στερεότυπα της θηλυκότητας και του ανδρισμού.

Όταν δεν δίνουμε όνομα στις γυναίκες - ή σε οποιονδήποτε άλλο - ή όταν χρωματίζουμε τις λέξεις που αναφέρονται σε αυτές, τους αποδίδουμε μια αρνητική ή μειωτική αξία (αυτή του μη-ανθρώπου) και συνεπώς, αυτή η κοινωνική κατηγορία, αν και πλειοψηφία, θα γίνει μειοψηφία, θα αμαυρωθεί, δηλαδή θα περιφρονηθεί ή θα γελοιοποιηθεί, θα εξουδετερωθεί, θα απομονωθεί, θα περιθωριοποιηθεί. Στη συνέχεια, επειδή θα θεωρηθεί ως παρέκκλιση από τον κανόνα, θα υποστεί άνιση μεταχείριση : την απόρριψη, τον αποκλεισμό, την κοινωνική καθυστέρηση, τη στέρηση των δικαιωμάτων της.

Ωστόσο, στα ανδρικά επαγγέλματα υπάρχουν και γυναίκες, όπως συνέβη παραδείγματος χάριν με τα ορυχεία στα τέλη του 19ου αιώνα. Ακόμα και στο αγροτικό περιβάλλον, όπου η εξουσία ευρίσκεται κατά παράδοση στα χέρια των ανδρών, οι γυναίκες διαθέτουν τους δικούς τους χώρους : τον λαχανόκηπο, το σπίτι, τον ορνιθώνα, την αγορά. Στα χωράφια, οι χωρικές χειρίζονται το δρεπάνι και οι άνδρες το δρέπανο. Ωστόσο, το μέρος που αγαπούν περισσότερο οι γυναίκες, ακόμα και μέχρι σήμερα στις μεσογειακές χώρες, είναι εκεί όπου γίνεται η πλύση (η πλύστρα είναι ένα γυναικείο επάγγελμα πολύ παλιό που τείνει να χαθεί, ανάλογα με τη χώρα), και τα μέρη που θεωρούνται ως κατ'εξοχήν ανδρικά είναι ο αχυρώνας, το πανηγύρι, το πεταλωτήριο και το καμπαρέ (το pub των βρετανών, το café των γάλλων, το estaminet, κλπ) τόπος ανάπαυλας που δικαιωματικά τους αξίζει ύστερα από τη δουλειά και όπου οι γυναίκες είναι ανεπιθύμητα πρόσωπα.

Στην πραγματικότητα, είναι όντως "φυσικό, συνηθισμένο" οι άνδρες να χρησιμοποιούν το αρσενικό γένος για να προσδιορίσουν άλλους άνδρες, το κακό όμως είναι πως αυτός ο μηχανισμός γενικεύεται με την αστήρικτη δικαιολογία ότι μπορεί να εφαρμόζεται και για τις γυναίκες. Ξενίζει λιγότερο μια οποιαδήποτε διατύπωση την οποία ένας άνδρας έχει θέσει στο αρσενικό γένος επειδή υπάρχει ταύτιση μεταξύ του ομιλητή και του ονόματος-αντικειμένου της ομιλίας του. Όταν πρόκειται για γυναίκες, αυτή η διαδικασία δεν δικαιολογείται διαφορετικά παρά μόνο με την αδράνεια που περικλείει η, πάντοτε καταδικαστέα, "δύναμη της συνήθειας".

Για να "διαμορφώσει το πεπρωμένο μας" (Lacan), η γλώσσα πρέπει να απεικονίζει αυτή τη νέα πραγματικότητα και να διαθέτει "λέξεις για να την εκφράσουν", (Groult).

Δεν αρκεί πλέον να μιλάμε για ανθρώπους γενικά, όρος που κακώς θεωρείται ότι "συμπεριλαμβάνει" τη γυναίκα, αλλά για ανθρώπινα πρόσωπα, για κόσμο, για ενήλικες, ή να χρησιμοποιούμε το αρσενικό γένος με το πρόσχημα ότι "εμπεριέχει" το θηλυκό, ούτε να αφήνουμε στο αρσενικό γένος την πρωτοκαθεδρία. Πρέπει να προσδιορίζουμε με σαφήνεια το όνομα του προσώπου. Οι λέξεις απεικονίζουν την πραγματικότητα ανεξάρτητα από το αν πρόκειται για κοινωνία ιθαγενών της Αυστραλίας ή για οποιαδήποτε άλλη, και αυτό είναι το συμπέρασμα μιας μελέτης του Sansom Basil για τους ιθαγενείς της Αυστραλίας (1980) η δε γλώσσα επηρεάζει την κατάσταση και τον ρόλο των όντων. Αναλύοντας μια πρόταση όπως αυτή : "Από τότε που ο άνθρωπος γνωρίζει πως είναι άνθρωπος, αναρωτιέται αδιάκοπα από που έρχεται, που πηγαίνει και γιατί βρίσκεται εδώ" (τίτλος ενός θεάματος για παιδιά από 10 μέχρι 15 ετών) ή "Ο άνθρωπος είναι το αποτέλεσμα της παιδείας του. Ταυτίζεται με την κοινότητα του. Ενσωματώνεται σ'αυτή αφομοιώνοντας τους κανόνες της, διαφορετικά τίθεται στο περιθώριο", αντιλαμβανόμαστε ότι το ανθρώπινο μυαλό, είτε πρόκειται για την αγγλική γλώσσα, ή την ουγγρική, την ολλανδική, τη γερμανική, την ιταλική, την ισπανική, τη γαλλική, κλπ, αναγνώριζε αποκλειστικά ένα αρσενικό ον. Αρκεί να αντικαταστήσουμε τη λέξη άνθρωπος με τη λέξη άτομο, πρόσωπο, ον (ανθρώπινο) ώστε να αποκατασταθεί η τάξη.

Να και μια απόδειξη. Στην πρόταση : "Οι έγκυες γυναίκες παίρνουν κατά μέσο όρο περίπου δώδεκα κιλά κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης τους", η λέξη "(έγκυες) γυναίκες" δεν μπορεί σε καμμία περίπτωση να αντικατασταθεί από τη λέξη "άνθρωποι" είτε αυτή δηλώνει κάποιο γένος είτε όχι, επιβεβαιώνοντας πλήρως τις εμπειρίες στον τομέα αυτό.

Η Thérèse Moreau, ελβετίδα συγγραφέα και διδακτορίσα Φιλολογίας, γράφει στην εισαγωγή της στο Dictionnaire feminin-masculain, des professions, titres et fonctions électives, που είναι γραμμένο στην ελβετική ιδιόλεκτο, ότι οι Ελβετίδες έπρεπε να περιμένουν μέχρι τις 7 Φεβρουαρίου 1971 για να αποκτήσουν ίσα εκλογικά δικαιώματα με τους άνδρες, και ότι όλο αυτό το διάστημα, "η λέξη Ελβετοί ήταν

κατά συνέπεια, συνώνυμη όντων αρσενικού γένους με ελβετική υπηκοότητα", πολιτική πραγματικότητα από την οποία οι Ελβετίδες ήταν αποκλεισμένες. Στην Ελβετία όπως και αλλού, η έλλειψη θηλυκού γένους στη γλώσσα ωθεί τις γυναίκες να πιστεύουν ότι δεν έχουν καμία σχέση με έναν κόσμο όπου δεν έχουν θέση, όνομα, τίτλο, αρμοδιότητες, νομική ταυτότητα και αυτό το γεγονός προκαλεί στο ασυνείδητο αναστολές και μια απραξία που θα τις εμποδίσει να δράσουν, ακόμα και να φανταστούν τον εαυτό τους μέσα σε μια τέτοια κατάσταση, να συμπεριλάβουν τον εαυτό τους μέσα σε αυτή, ενώ ένας άνδρας συμπεριλαμβάνεται σαφώς.

Η Hubertine Auclert δημοσίευσε στο *Le Radical* της 18ης Απριλίου 1898 ένα άρθρο με τίτλο "Η Ακαδημία και η γλώσσα". Η χειραφέτηση μέσω της γλώσσας δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται περιφρονητικά. Όταν υποχρεωνόμαστε να προφέρουμε ορισμένες λέξεις, δεν καταλήγουμε να αποδεχόμαστε το νόημα τους που αρχικά μας ξένιζε ; Η θηλυκοποίηση της γλώσσας επείγει αφού για να εκφράσουμε τις ιδιότητες που έχουν αποδώσει στη γυναίκα ορισμένα κερκτημένα δικαιώματα, δεν υπάρχουν οι κατάλληλες λέξεις.

Στις διάφορες γλώσσες, διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν οι ίδιες τάσεις - απόκρυψη του θηλυκού γένους από τη γλώσσα -, άλλωστε και εκεί έχουν διατυπωθεί παρόμοια επιχειρήματα. Η έννοια του ουδέτερου παραδείγματος χάριν, το οποίο κακώς θεωρείται ότι "περιέχει το θηλυκό γένος (ενώ στην πραγματικότητα πρόκειται για συγκεκαλυμμένο αρσενικό γένος), είτε πρόκειται για τα γερμανικά, είτε για τα πολωνικά, τα ουγγρικά, τα γαλλικά ή τα ολλανδικά διότι οι διάφορες γλώσσες δεν επιβάλλουν στις ομιλήτριες και τους ομιλητές μια άλλη θεώρηση του κόσμου, διαφέρουν μόνο οι κατηγορίες. Στα τσικίτο, η γυναίκα θεωρείται κατώτερο ον, εξομοιούμενο με τα ζώα και τα πράγματα, στα δε πολωνικά χρησιμοποιείται η ίδια προσωπική αντωνυμία για τα πράγματα, τα ζώα και τις γυναίκες.

Η τυποποιημένη γλώσσα της ανώτερης τάξης μιας κοινωνίας γίνεται μέσο κυριαρχίας που επιτρέπει τη διατήρηση των γυναικών σε μια θέση κατωτερότητας, τους απαγορεύει να λαμβάνουν το λόγο καθώς και το δικαίωμα να έχουν όνομα, τις καθιστά άορατες (στην έκφραση "vivre en bon père de famille" (να ζει κανείς σαν καλός οικογενειάρχης). Δεν αρκεί (με εξαίρεση τους ποιητές ...) να δίνεις ένα όνομα για να αναγνωρίσεις την ύπαρξη κάποιου. Όμως, είναι προφανές ότι αν η κοινωνική αλλαγή εν τέλει αντανακλάται πάντοτε στη γλώσσα, είναι επίσης δυνατό και να πραγματοποιηθεί μέσω της γλώσσας (Alain Frantarié). Η θηλυκοποίηση της γλώσσας είναι μια ανάγκη που πηγάζει από την κοινωνική εξέλιξη. Η αρσενικοποίηση που εφαρμόζεται στις γυναίκες αποτελεί πνευματική σύγχιση, ανωμαλία και ορατό σύμβολο της αναίρεσης τους, τους δίνει τη δυνατότητα να εργάζονται σαν άνδρες εφόσον φορέσουν ανδρικά ρούχα. Δρομολογεί αυτή την περιφρόνηση των γυναικών και του θηλυκού γένους που είναι καταχωρημένα στο ασυνείδητο. Το νέο άκουσμα, με το

οποίο θα εξοικειωθούμε γρήγορα, θα επηρεάσει τους νεολογισμούς οι οποίοι με την τακτική χρήση θα ενταχθούν στην καθημερινή γλώσσα.

Αλλά και στον επιστημονικό τομέα, ο ανδρικός λόγος αποτελούσε μέχρι πρόσφατα το γλωσσικό κανόνα, παρέκκλιση του οποίου ήταν ο γυναικείος λόγος, και το θηλυκό γένος - το "χαρακτηρισμένο" προκαλούσε την περιφρόνηση. Όμως, γνωρίζουμε ότι η γλώσσα παρουσιάζει κάποια καθυστέρηση ως προς την κοινωνική πραγματικότητα και ότι η φύση (...) δεν σημαίνει τίποτα από μόνη της, εκτός από το νόημα που της αποδίδει η κοινωνική ομάδα, προβαλλόμενη επάνω της (Colette Capitan-Peter, CNRS).

1.4. Αναστολές

Τα τελευταία είκοσι χρόνια, κάτω από την πίεση των ερευνητών στην ψυχολογία, την κοινωνιολογία, τη γλωσσολογία και χάρη στην ευρωπαϊκή νομοθεσία όσον αφορά την προώθηση της ίσης μεταχείρισης γυναικών και ανδρών, διεθνείς οργανισμοί όπως η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, το Συμβούλιο της Ευρώπης και τα Ηνωμένα Έθνη, έχοντας συνειδητοποιήσει τις κοινωνικές και τις διαρθρωτικές ανισότητες μεταξύ γυναικών και ανδρών, άρχισαν να ασχολούνται με τη γλώσσα και τις κοινωνικο-πολιτισμικές της επιπτώσεις.

Ο νεολογισμός "σεξισμός" χρονολογείται από το 1965 περίπου. Δημιουργήθηκε κατ'αναλογία προς τον "ρατσισμό"⁶ για να εκφράσει τη συμπεριφορά που εισάγει διακρίσεις έναντι του γυναικείου φύλου (και σπανιότερα του ανδρικού), στην πολιτική, τον οικονομικό τομέα, τον κοινωνικό, τον εκπαιδευτικό, τον πολιτιστικό, καθώς και σε κάθε άλλο τομέα, γνωρίζοντας ότι ο σεξισμός, ο ρατσισμός και τα διάφορα στερεότυπα ή κανόνες παραμορφώνουν την πραγματικότητα και εκφυλίζουν το αντικείμενο τους, που έχει καταστεί αόρατο.

Στη δήλωση της 16ης Νοεμβρίου 1988, το Συμβούλιο της Ευρώπης τον καταδικάζει σε όλες τις μορφές του, επειδή έχει ως συνέπεια τη διαίωνιση της ανωτερότητας ή της κατωτερότητας ενός από τα φύλα ως προς το άλλο, τη δικαίωση της υπεροχής ή της κυριαρχίας του ενός

⁶ Αναφερόμενη στο έργο της Ruth Romer, Sprachwissenschaft und Rassenideologie in Deutschland, η διδακτορίσα Ingrid Guentherodt του Πανεπιστημίου της Treves, υπογραμμίζει την αναλογία μεταξύ σεξισμού και ρατσισμού υπενθυμίζοντας τα ονόματα των γερμανών γλωσσολόγων - όλοι άνδρες - που το 1933 και κατόπιν, συμπορεύτηκαν αυτοβούλως τον Αδόλφο Χίτλερ : Leo Weisgerber, Friedrich Maurer, Walther Mitzk, Friedrich Kainz, ... Benno von Wiese, ... Heinz Kindermann, ... Fritz Martini .. In GAL 1986.

επάνω στο άλλο και επειδή αντιβαίνει τα "δικαιώματα του ανθρώπινου προσώπου"⁷. Επίσης έχει ως συνέπεια την καθήλωση της γυναίκας, δεδομένου ότι αρνείται να παρακολουθήσει την εξέλιξη του ρόλου (της) και (...) αυτός ο (σεξιστικός) τρόπος έκφρασης διαιωνίζει, κατά το μάλλον ή ήττον συνειδητά, μια πρακτική και/ή ψυχολογική ανισότητα μεταξύ των φύλων. Στο ψήφισμα 356, το Συμβούλιο της Ευρώπης παραμερίζει τις ενδεχόμενες επιφυλάξεις των ανδρών και των γυναικών, υπογραμμίζοντας τη σημασία των "θετικών δράσεων", που θα βοηθήσουν, αν συνοδεύονται από κατάλληλη εκπαίδευση και ενημέρωση στον τομέα της ισότητας, στην εξάλειψη εσφαλμένων αντιλήψεων και προκαταλήψεων, με τη διαμόρφωση μη σεξιστικών διατυπώσεων στις διάφορες γλώσσες, λαμβάνοντας υπόψη την παρουσία, την κατάσταση και τους ρόλους των γυναικών στην κοινωνία.

Έχει αναγνωρισθεί ότι στις επίσημες γλώσσες του ΟΗΕ οι γυναίκες αποκρύπτονται, με το να μην τους δίδεται όνομα και ότι οι γλώσσες αυτές κακώς έχουν νομιμοποιήσει τη γενικευμένη χρήση του αρσενικού γένους (που εσφαλμένα έχει χαρακτηριστεί ως ουδέτερο ή ακόμα ως δηλωτικό του γένους), όταν πρόκειται είτε για τη χρήση της αντωνυμίας αντί του ονόματος, είτε του ουσιαστικού, είτε των ονομάτων επαγγελματιών, κλπ), για όλες τις θέσεις-κλειδιά καθώς και για εκείνες που αφορούν το επίπεδο λήψης αποφάσεων, και τη χρήση του θηλυκού γένους για τα "κατώτερα" επαγγέλματα, για εκείνα που ευρίσκονται στη βάση της ιεραρχικής και της κοινωνικής πυραμίδας. Τα λεγόμενα γυναικεία επαγγέλματα : αεροσυνοδός, γραμματέας, νοσοκόμα, δασκάλα, παιδαγωγός, σερβιτόρα, για τα οποία υπήρχε ανέκαθεν το θηλυκό γένος και χρησιμοποιείτο χωρίς κανένα πρόβλημα, όπως άλλωστε θα δούμε παρακάτω. Αυτή η στάση γίνεται αντιληπτή ως μια περιφρόνηση που θηλυκού γένους, που εκφράζεται μέσα από το λεξιλόγιο.

Η Claudette Apprill, Γραμματίνα της ευρωπαϊκής επιτροπής για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στο Συμβούλιο της Ευρώπης, ήταν μια από τις πρώτες που χρησιμοποίησαν το θηλυκό γένος σε κάθε περίπτωση, καθώς και στους πολιτικούς της λόγους (απευθυνόταν πάντοτε στην "κυρία προεδρίνα", στην "κυρία υπουργίνα", κλπ) : Όταν κάποτε θα πούμε για μια υφυπουργίνα ή για μια προεδρίνα ότι είναι υφυπουργίνα ή υπουργίνα, αυτή η γυναίκα θα έχει κατακτήσει και το τελευταίο πολιτικό δικαίωμα που της αρνούνται : να υπάρχει ως γυναίκα μέσα σε έναν κόσμο που δεν θα αρνείται πλέον την ισότητα των φύλων.

Η Jeanne Champ, αντιπρόεδρος της "Κίνησης για την πρόωση

⁷ Αυτή έκφραση χρησιμοποιείται συνειδητά στα κείμενα του Συμβουλίου της Ευρώπης, αντί για τα "δικαιώματα του ανθρώπου", η οποία θεωρήθηκε σεξιστική και, κατά συνέπεια, απαράδεκτη και εσφαλμένη.

της επαγγελματικής εικόνας των γυναικών" (Παρίσι), θεωρεί ότι η εξέλιξη της νοοτροπίας εξαρτάται από την αναμόρφωση της ορολογίας που αναφέρεται στους άνδρες, η οποία δεν ταυτίζεται με τις γυναίκες : Δεν πρόκειται εδώ για ένα αίτημα ήσσονος σημασίας, αλλά για ένα σημαντικό βήμα προς την προώθηση των γυναικών.

Αλλά και η χρήση της γλώσσας είναι το αποτέλεσμα μιας πολιτικής, διότι απεικονίζει τη σκέψη και τη "συλλογική χίμαιρα", είναι εκείνη που, στη συγκεκριμένη περίπτωση, αναιρεί εφόσον παραμορφώνει την προβολή και την αντίληψη του σύμπαντος και των όντων που δημιουργεί με το να τους δίνει όνομα. Έτσι, ο σεξισμός συμβαδίζει με τα στερεότυπα, και τα στερεότυπα με τους κανόνες. Ας κάνουμε εδώ μια παρένθεση για αυτά τα παραγλωσσικά στοιχεία, διότι εξηγούν γιατί οι γυναίκες αφομοιώνουν με τόση ευκολία τις πολιτιστικές αξίες των ανδρών, και κατά συνέπεια τις ανδρικές αρχές και προσαρμόζονται σ'αυτές χωρίς να διεκδικούν το δικαίωμα να ανήκουν στο φύλο τους : την ταυτότητα τους.

Από ψυχολογική άποψη, το στερεότυπο, μέσο απόκρυψης, μας επιτρέπει να αντιδρούμε χωρίς να σκεφτόμαστε και, επιπλέον, να βρίσκουμε μια καθησυχαστική δικαιολογία.

Στο Τα γυναικεία και τα ανδρικά στερεότυπα στις εικονογραφημένες ιστορίες, οι συγγραφείς γυναίκα και άνδρας M.C.Eubben και C.Vanderhaegen απέδειξαν ότι στις εικονογραφημένες ιστορίες, όπως άλλωστε συμβαίνει και στις εικονογραφήσεις των σχολικών βιβλίων ή των βιβλίων για νέους, η διαφοροποίηση ως προς το φύλο ήταν πάντοτε παρούσα, πραγματική "εικονογραφημένη ιδεολογία" που απεικόνιζε τα συνηθισμένα πρότυπα. Τα συμπεράσματα τους για τους ρόλους και τη χρήση της γλώσσας εκ μέρους των γυναικών και των ανδρών είναι αποκαλυπτικά. Έτσι, τα ανδρικά πρόσωπα, ενήλικες και σε ομάδες, στην πλειοψηφία τους πρωταγωνιστούν σε εικονογραφημένες ιστορίες με θέματα στρατιωτικά, αστυνομικά ή περιπέτειας, ενώ αντίθετα, τα γυναικεία πρόσωπα, παιδιαστικά και χωρίς φύλο, μόνα τους ή στο πλαίσιο του ζευγαριού, πρωταγωνιστούν σε εικονογραφημένες ιστορίες για οικογένειες, κατασκοπίας ή φανταστικές. Οι άνδρες είναι περισσότερο άμεσοι, κυρίαρχοι, επιθετικοί, αυτόνομοι, δραστήριοι, αυταρχικοί, αποφασισμένοι, εξωστρεφείς, παίρνουν το λόγο πολύ πιο συχνά, ενώ οι γυναίκες είναι ευσυγκίνητες, "διακοσμητικές", πιο τρυφερές, πονηρές, θύματα, εσωστρεφείς, περίεργες, παθητικά αντικείμενα που ζητούν περισσότερα. Εδώ βλέπουμε τη δύναμη της εικόνας που αποτελεί την οπτική αναπαράσταση της γλώσσας.

Βαθειά ριζωμένα στο ασυνείδητο, όπως άλλωστε έχει αποδείξει η επιστημονική έρευνα, αυτά τα στερεότυπα συνδυάζονται με πολλές διαμορφωμένες ιδέες σχετικά με τους ρόλους και τη γλώσσα των γυναικών

και των ανδρών. Αυτό υπήρξε το αντικείμενο των δύο διατριβών μου (1985 και 1991-92⁸, που φανέρωσαν την κακή ερμηνεία ορισμένων μύθων, των μειωτικών και των αρνητικών χαρακτηρισμών που τιμωρούν τον γυναικείο λόγο και τον αμαυρώνουν, με τη διαμόρφωση μιας κοινωνικής και πολιτισμικής στάσης, ενώ στην πραγματικότητα, αυτός αποτελεί την ουσία ενός τρόπου έκφρασης των γυναικών.

Πίσω από τη λέξη, το βλέπουμε, αναδύεται ένας ολόκληρος κόσμος προκαταλήψεων και εικόνων διαμορφωμένων εκ των προτέρων. Προσαυξημένες με μια ερμηνεία και ένα πλαίσιο, καταλήγουν σε έναν συμβολισμό : αντιλήψεις, έννοιες, ιδεολογίες φορτισμένες με συγκινησιακές καταστάσεις και συνειρμούς, ψυχικές διεργασίες που παράγουν μια αρνητική εκπροσώπηση του όντος (ή ενός πράγματος), στιγματίζοντας το. Τότε, το ον, με την ετικέτα "γυναίκα" ή "άνδρας" (δηλαδή, όλες και όλοι μας), θα συμπεριφερθεί ως "γυναίκα" ή ως "άνδρας", ανταποκρινόμενο στις προσδοκίες της κοινωνίας.

Η στερεότυπη σκέψη δημιουργεί κανόνες, παγιοποιεί μέσα στο χρόνο και στο χώρο τους ρόλους που έχουν ανατεθεί στις γυναίκες και τους άνδρες (ένα αγόρι, ένας άνδρας δεν κλαίει), δημιουργεί τις κοινωνικές διακρίσεις (επειδή οι γυναίκες δεν ξέρουν να σκέφτονται, δεν μπορούν να ασκήσουν καθήκοντα, δηλαδή να αναλάβουν θέσεις και λειτουργήματα με (μεγάλες) ευθύνες, ενώ αντίθετα είναι καλές για να δακτυλογραφούν σαν ρομπότ και να σερβίρουν τον καφέ, με άλλα λόγια να υπηρετούν, και αυτό πρέπει να τις αφήσουμε να το κάνουν διότι είναι πρόσχαρες και χαριτωμένες και γενικότερα πολύ αφοσιωμένες στο αφεντικό τους).

Η (φρούδική) θεωρία της γυναίκας "ευνούχου", έχει διαποτίσει όλα τα στρώματα της κοινωνίας, μέχρι του σημείου να μας φαίνεται λογική, να έχει γίνει ο κανόνας, που αντανakλάται στη γλώσσα με την πρωτοκαθεδρία του αρσενικού και τη χρήση του αρσενικού γένους, χωρίς να χρειάζεται να μιλήσουμε για την αλληλοδιαδοχή των παραδοξολογιών που δρομολογεί η λογοτεχνία, παραδείγματος χάριν ο *La Bruyere*, σύμφωνα με τον οποίο, στις φλέβες των γυναικών δεν κυλάει αίμα αλλά νερό.

Οι κανόνες, με τη σειρά τους, υπεραπλουστεύουν τις περιπλοκές και καθορίζουν τις αποδεκτές χρήσεις και τις κατάλληλες δραστηριότητες σε μια κοινωνία. Επιτρέπουν μια ερμηνεία βάσει των συμπεριφορών, στάσεων και πρακτικών, και δικαιώνουν ένα κοινωνικό σύστημα στη λειτουργία του.

Η ολλανδή κοινωνιο-γλωσσολόγος *Dédé Brouwer* παρατήρησε ότι οι γυναίκες, των οποίων η κοινωνική θέση και η απασχόληση είναι γενικά αβέβαιη, μοιάζουν συχνά να συμβιβάζονται περισσότερο με τους (γλωσσικούς)

8 Niedzwiecki Patricia, Θεατρικότητα των γυναικείων και των ανδρικών γλωσσών και συμπεριφορών, Πανεπιστήμιο Paris 7, Παρίσι, Ιανουάριος 1992

κανόνες για να αποκτήσουν μια θέση απασχόλησης, και κυρίως για να τη διατηρήσουν έτσι ώστε να φαίνεται πολύ συχνά ότι αποδίδουν μεγάλη σημασία στις διατυπώσεις με κύρος. Επίσης, το 1975, η αμερικανίδα γλωσσολόγος Robin Lakoff διαπίστωνε πως οι γυναίκες, για να κριθούν ευνοϊκότερα και για να χαίρουν εκτίμησης, χρησιμοποιούν συχνότερα όρους θεωρούμενους ουδέτερους, οι οποίοι αποτελούν χαρακτηριστικό, όπως πιστεύει η ίδια, της χρήσης της γλώσσας (της γλώσσας ;!) αυτών που κατέχουν την εξουσία, τους άνδρες, διότι, όπως πάντοτε "ο καταπιεζόμενος/η απευθύνεται στον καταπιεστή".

Οι δυτικές κοινωνίες μας κυριαρχούνται από μια ανδροκεντρική παιδεία, εξουσία που εκφράζεται στις διάφορες ινδο-ευρωπαϊκές γλώσσες : ένα "φαινόμενο" κατανοητό από ιστορική άποψη και "φυσιολογικό", αν αναλογιστούμε ότι τόσο ο προφορικός όσο και ο γραπτός λόγος ανυψώνουν σε κανόνες τους όρους και τις διατυπώσεις που θεωρείται ότι καλύπτουν όλα τα γένη ή είναι στο ουδέτερο γένος, ενώ στην πραγματικότητα αφορούν καθ'ολοκληρία και αποκλειστικά το αρσενικό γένος.

Να και ένα παράδειγμα της παρεκκλίνουσας αντιπροσώπευσης των γυναικών στη γλώσσα : "ο γιατρός που επιθυμεί να συμμετάσχει σ'αυτό το θερινό σεμινάριο μπορεί να φέρει και τη σύζυγο του", όπου βλέπουμε ότι μια λέξη μπορεί να αποτελέσει "έναν μικρόκοσμο της ανθρώπινης συνείδησης". (Vygotzky, 1962:153).

Σε όλη την Ευρώπη, καθώς και στις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά και στο Κεμπέκ, η έρευνα σχετικά με (και από) τις γυναίκες (διότι μια ερευνητρια είναι ταυτόχρονα και κατ'ανάγκη αντικείμενο της εξειδικευμένης έρευνας της σχετικά με τις γυναίκες, συνεπώς και σχετικά με την ίδια, και αποτελεί υποκρισία και πνευματική ανεντιμότητα να το αρνούμαστε), έθεσε ερωτήματα ως προς το ρόλο και τη θέση τους, τα οποία τέθηκαν στον τομέα των σχέσεων μεταξύ των φύλων και κατόπιν δραστηριοποιήθηκε για τη βελτίωση της θέσης τους. Η πνευματική και επιστημονική συνεισφορά αυτής της έρευνας ανέσυρε στην επιφάνεια τους κοινωνικούς μηχανισμούς που είχαν ως συνέπεια την αφάνεια των γυναικών και φανέρωσε τις σχέσεις ισχύος και εξουσίας στον γάμο, τους θεσμούς, την απασχόληση, την εκπαίδευση, την πολιτική, την οικονομία, τα κέντρα λήψης αποφάσεων.

Αυτή η προσέγγιση επέτρεψε να αποδειχθεί ότι ακόμα και σήμερα, κάτω από μια φαινομενική "ισότητα", οι γυναίκες διατηρούνται σε μια θέση υποτέλειας. Ένας κλάδος της επιστήμης όπως οι κοινωνικές επιστήμες (η κοινωνιολογία, η εθνολογία, η ανθρωπολογία), όπου οι σχέσεις μεταξύ των φύλων συνιστούν το βασικό ζήτημα, δημιούργησε νέους τρόπους ανάλυσης των τρόπων παραγωγής και αναπαραγωγής και φανέρωσε την ύπαρξη του σχεδόν πανταχού παρόντος σεξισμού στην αναζήτηση μιας ταυτότητας, ο οποίος έχει διαποτίσει όλες τις εποχές από τις απαρχές της ιστορίας και εξαιτίας του οποίου οι γυναίκες εξοβελίστηκαν, διεγράφησαν, λόγω προαιώνιων διακρίσεων.

Πόσες δυσκολίες δεν αντιμετωπίζουμε όταν ψαχνουμε μέσα στην ιστορία για να βρούμε τα ίχνη γυναικών, φαινομενικά ανύπαρκτων διότι δεν έχουν όνομα, ή διότι πολύ συχνά παρουσιάζονται με δανεικό όνομα, ένα ανδρικό ψευδώνυμο, το όνομα του συζύγου τους, ή του πατέρα τους. Στη μουσική και τη ζωγραφική λείπουν ολόκληρα μέρη και το 1985, στο Γυναίκες και Μουσική, δεν διστάσαμε να γράψουμε μαζί με τον μουσικολόγο Yves Bessières : Οι συγγραφείς και οι ερευνήτριες που ξεκίνησαν την έρευνα για τις γυναίκες στη μουσική, βρέθηκαν αντιμέτωποι/ες με αυτή την έλλειψη ιστορίας μέσα στην ιστορία, είτε διότι οι γυναίκες κατέστησαν ανύπαρκτες, διεγράφησαν, απορρίφθηκαν εκούσια κάτω από το βάρος ενός προαιώνιου μισογυνισμού, είτε διότι λησμονήθηκαν υπέρ μιας ιστορίας ανδρών, ιστορίας για τους άνδρες που έχει γραφεί από άνδρες. Κατά τα άλλα, σε όλα τα σύγχρονα κείμενα εκφράζονται διαμαρτυρίες για αυτή την έλλειψη στοιχείων, που οφείλεται στην έλλειψη ονομάτων γυναικών.

Σε ποιά βαθμό εξακολουθούν να επιβιώνουν ο σεξισμός, τα στερεότυπα και η τυποποίηση στη γλώσσα και σε άλλους τομείς και ποιός είναι ο αντίκτυπος τους ;

Αν θέσουμε το ερώτημα σε επίπεδο ανθρωπότητας, υπερβαίνοντας τη φυλετική διάσταση, εισερχόμαστε σ'έναν κόσμο όπου τα όντα, ανεξάρτητα από φύλο, άλλοτε εκδηλώνουν κάποια αδυναμία, πολύ ανθρώπινη, και άλλοτε κάποια μεγάλη ψυχική ή φυσική αντοχή, μέσα στα όρια και την αξιοπρέπεια του ανθρώπινου προσώπου. Διότι, αν ορισμένες γυναίκες είναι αδύναμες, αφηρημένες, ευαίσθητες θα συναντήσουμε άλλους τόσους άνδρες με τα ίδια ελαττώματα και αυτοί οι συλλογισμοί που δημιουργούν αυταπάτες τελικά δεν οφέλησαν κανέναν, ανεξάρτητα από το φύλο.

Ωστόσο, ακόμα και εδώ, οι νοοτροπίες αλλάζουν και πολλοί άνδρες, άνδρες νέοι, που αγαπούν την οικογενειακή ζωή, που δεν συμπεριφέρονται πια όπως εκείνοι οι άνδρες που κινδυνεύουν να πεθάνουν από αστία, ανίκανοι να ασχοληθούν με τον εαυτό τους, να σιδερώσουν ένα πουκάμισο ή ακόμα και να το φορέσουν χωρίς τη βοήθεια μιας γυναίκας, που είναι ανυπόφοροι όταν αρρωσταίνουν και εξ ολοκλήρου εξαρτημένοι από τις γυναίκες κλεισμένων των θυρών. Και η γλωσσική τους συμπεριφορά εξελίσσεται σύμφωνα με τη νοοτροπία τους. Ομως υπάρχουν ορισμένοι χώροι για να ταξινομηθούν στην ίδια κατηγορία, παραδείγματος χάριν, οι γυναίκες και τα παιδιά : ανήλικες και ανήλικοι, αδύναμες/οι, περιφρονημένες/οι. Τα παιδικά βιβλία, οι εικονογραφημένες ιστορίες, τα κινούμενα σχέδια, τα παιδικά τραγουδάκια ή ποιημάτια, τα σχολικά βιβλία εμφυσούν στα παιδιά τα γυναικεία πρότυπα (η κούκλα) και τα ανδρικά (το καμιόνι και τα μολυβένια στρατιωτάκια), μέσω μιας ζωόμορφης διαδικασίας : θηλυκού γένους είναι το ποντίκι (Σημ. Μετ. στα γαλλικά το ποντίκι είναι θηλυκού γένους), η κότα και τα άλλα πουλερικά, η κατσίκια, οι νεοσσοί, η γάτα, μικρόσωμα ζώα (διαδικασία σύμκρυσης), που παραπέμπουν στην πονηριά,

την αδυναμία, τη σεξουαλικότητα, αντίθετα από την αρκούδα (Σημ. Μετ. στα γαλλικά, η αρκούδα είναι αρσενικού γένους), τον κόκορα, την πάπια (Σημ. Μετ. στα γαλλικά η πάπια είναι αρσενικού γένους), τον γατούλη (Gros minet ή Jerry), τον λαγό, ακόμα και τον ροζ πάνθηρα (Pink Panther), που στα γαλλικά αλλάζει γένος αλλά όχι και φύλο (Σημ. Μετ. στα γαλλικά ο πάνθηρας είναι θηλυκού γένους), τον "Κύριο Τίγρη" (Mister Tiger της Judith Kerr, μιας γυναίκας).

Από πάρα πολλές ευρωπαϊκές μελέτες για τα σχολικά βιβλία αποδείχθηκε ότι αυτά δεν απεικονίζουν την επαγγελματική πραγματικότητα των γυναικών και των ανδρών και ότι προσφέρουν στα κορίτσια και τις κοπελίτσες ένα ιδιαίτερα περιορισμένο φάσμα προτύπων ταύτισης.

Στις 15 Ιουλίου 1985, ο φλαμανδός υπουργός Παιδείας (που πέθανε εν τω μεταξύ), έλαβε ορισμένα θετικά μέτρα για την εξάλειψη των "διακρίσεων και προκαταλήψεων" στα σχολικά βιβλία, που αφορούν τη χρήση της γλώσσας, την επαγγελματική εικόνα, τα ενδιαφέροντα και τους ρόλους που αποδίδονται στις γυναίκες και τους άνδρες, με μια εγκύκλιο που διαβιβάστηκε στην "Vereniging van het Vlaamse Boekwezen" (την Ένωση για τα φλαμανδικά βιβλία), δεδομένου ότι αυτά τα πρότυπα εμφανίζονται τόσο στα σχολικά βιβλία όσο και στα σχολικά βοηθήματα όλων των ειδών. Πράγματι, πόσα κορίτσια φαίνεται να ενδιαφέρονται για τα μαθηματικά, τη μηχανική, την ξιφασκία και πόσα αγόρια για την ποίηση, την τέχνη, τη μουσική, την κουζίνα, τη ραπτική, ή για τα άλλα παιδιά ;

Στο βιβλίο για τον επαγγελματικό προσανατολισμό Τι θα γίνω όταν μεγαλώσω ;, (που μνημονεύεται στο "Σεξισμός στην εκπαίδευση" (1979/80 : 61), Marylene Gartner και Corinne Labbouz) παρατίθενται 500 περίπου επαγγέλματα, από τα οποία τριάντα περίπου θηλυκού γένους, των οποίων προηγείται το θηλυκό άρθρο "η" ή αναφέρονται με τη θηλυκή αντωνυμία "αυτή", σε αντίθεση με ΤΟΝ αντιδήμαρχο (πρόκειται για γαλλικό βιβλίο) ή ΤΟΝ γραμματέα συνδικάτου. Και ακόμα η κοινωνική λειτουργός, η ανθοπώλις, η κεντήστρα, η σύμβουλος για αγροτικά θέματα, η σύμβουλος για εργατικά θέματα, η κορσεδιέρα, η κοστουμιέρα, η μοδίστρα, η χορεύτρια, η πλέκτρια δαντελών, η αισθητικός, η συνοδός, η αεροσυνοδός, η νοσοκόμα, η νηπιαγωγός, η εργαστηριακή ερευνήτρια, το μανικέν (Σημ. Μετ. στα γαλλικά είναι θηλυκού γένους), η μανικιουρίστα, η κοπτοραπτού, η καπελού, η ταξιθέτρια, η διατρήτρια, η βρεφοκόμος, η μάια, η script-girl, η τηλεφωνήτρια, η στενοδοκτυλογράφος, η στενογράφος, η σχεδιάστρια μόδας. Είναι τόσο "τυπικά" που άξιζε τον κόπο να τα παραθέσουμε όλα, προς υπενθύμιση. Όλα αυτά τα δευτερεύοντα επαγγέλματα τίθενται στο θηλυκό γένος χωρίς να υπάρχει κανένα πρόβλημα.

Στο βιβλίο αυτό υπάρχει επίσης ποσοστό 13 % μόνο απεικονίσεων γυναικών, έναντι 85 % απεικονίσεων ανδρών, αποτέλεσμα του καθημερινού σεξισμού που έχει ενσκήψει στην κοινωνία μας, συμπεραίνει η μελέτη στη σελίδα 90.

Λόγω των μεροληπτικών και υποτιμητικών οπτικών επιδράσεων, αυτό το είδος αναγνωσμάτων ενισχύει και ενθαρρύνει κατά την παιδική ηλικία τη δημιουργία σεξιστικών αντανάκλαστικών και στερεότυπων, με τα οποία θα ταυτιστούν τα μικρά κορίτσια (και τα μικρά αγόρια) και τα οποία θα αφομοιώσουν στη συνέχεια. Το 1975, η Alma Graham εξέδωσε στις Ηνωμένες Πολιτείες μια μελέτη σχετικά με τις ολέθριες συνέπειες των σχολικών λεξικών στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τα παιδιά τον γυναικείο και τον ανδρικό ρόλο μέσα στην κοινωνία. Στα αμερικανικά σχολικά βιβλία, σε όλους τους τομείς, οι άνδρες κυριαρχούν και υπάρχουν τουλάχιστον επτά φορές περισσότερα παραδείγματα που αναφέρονται σε άνδρες παρά σε γυναίκες. Αυτή η κυριαρχία του ανδρικού γένους αντανάκλαται στη γλώσσα με τη γενικευμένη χρήση, που πάντοτε θεωρείται δηλωτική του γένους, των αρσενικών αντωνυμιών και προσδιοριστικών "he, him, his".

Μεταξύ άλλων ιδιαιτεροτήτων, οι γυναίκες είναι "σύζυγοι" γαιοκτήμονα, προϊσταμένου ιδιαίτερου γραφείου, διπλωμάτη, και αν, μεγαλώνοντας, τα αγόρια γίνονται κοσμοναύτες με προορισμό τον πλανήτη Άρη, τα κορίτσια απλώς υπάρχουν, και είναι αξιολάτρευτα και χαριτωμένα. Είναι περίεργο το πως, σε πολλές περιπτώσεις, η πραγματικότητα δεν αντιστοιχεί με το γλωσσικό περιεχόμενο που την εκφράζει.

Οι ευρωπαϊκές μελέτες για τα λεξικά αποκάλυψαν πως αυτά παρουσιάζουν παρόμοια προβλήματα με εκείνα των σχολικών βιβλίων, αν και τώρα δεν πρόκειται πια μόνο για παιδιά αλλά για ενήλικες γυναίκες, των οποίων τα πρότυπα ταύτισης είναι εξίσου πενιχρά.

Οι συγγραφείς της ολλανδικής μελέτης Bakerpraatjes en vrouwenlogica, αναγνωρίζουν ότι "το" λεξικό της ολλανδικής γλώσσας (του 1980), η αυθεντία επί του θέματος, το "μέγα Van Dale" αναπαράγει και αυτό μια κοινωνία γένους αρσενικού. Οι "καλές" γυναίκες είναι είτε παρθένες, είτε μητέρες (στην ιδανική περίπτωση, και τα δύο ταυτόχρονα). Οι κακές γυναίκες είναι είτε "αρσενικές", (και όλα τα ανδρικά χαρακτηριστικά γίνονται αρνητικά όταν αναφέρονται σε γυναίκες), είτε πόρνες. Οι άνδρες των οποίων η συμπεριφορά κρίνεται όχι και πολύ ανδρική τιμωρούνται με τον ίδιο τρόπο. Στο "μέγα Van Dale" οι γυναίκες είναι παθητικές όταν είναι παρούσες και εμφανίζονται ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας, που δεν διαθέτουν ούτε λογική ούτε και μυαλό. Αυτά τα αντιφατικά μηνύματα δεν εκπέμπονται για να αρθούν οι ασάφειες, το δε αποτέλεσμα τους είναι η διατήρηση της σύγχισης αν όχι η διεύρυνση της. Όσον αφορά τα γαλλικά λεξικά, καταλήξαμε στα ίδια συμπεράσματα.

Χωρίς καμμία αμφιβολία, ο σεξισμός (στη γλώσσα), τα στερεότυπα και η τυποποίηση παραμορφώνουν και αποσυνθέτουν την πραγματικότητα.

Τα εμπόδια στη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, οχυρού όπου λαμβάνονται οι αποφάσεις και όπου ασκείται πράγματι η

εξουσία, οφείλονται επίσης στην συντηρητική νοοτροπία των ανδρών αλλά και των γυναικών, στη δυσκολία που δοκιμάζουν οι άνδρες στο να μοιραστούν την εξουσία, στην άγνοια των γυναικών για τους πολιτικούς μηχανισμούς από τους οποίους είναι σχεδόν απύσυχες. Τέλος, όταν ορισμένες από αυτές ανέλθουν στην εξουσία, διαθέτουν περιορισμένες υποδομές. Οι εργασίες της ψυχαναλύτριας Helene Deutsch αποκάλυψαν ότι γυναίκες δεν είναι απλώς παραγκωνισμένες από την εξουσία, αλλά ότι υιοθετούν απέναντι της, μια ιδιαίτερα αποτελεσματική στρατηγική αποφυγής της. Αυτά για τις συνθήκες πρόσβασης των γυναικών στην εξουσία και την σχεδόν ανύπαρκτη εξοικείωση τους με την άσκηση της. Υπάρχουν και άλλοι παραγλωσσικοί παράγοντες που ευνοούν αυτή την, ασυνείδητη, απόρριψη του θηλυκού.

Η "νέα γυναίκα", μια "εξελισσομένη", θέμα που αναλύεται στο βιβλίο της αμερικανίδας συγγραφέας Colette Dowling Το σύμπλεγμα της Σταχτοπούτας (1981), αποκαλύπτει επίσης ότι οι γυναίκες αντιτίθενται σθεναρά στην αποδοχή του εαυτού τους, ότι σκέφτονται και ενεργούν συχνά χρησιμοποιώντας λιγότερες από τις πραγματικές ή τις εν δυνάμει ικανότητες τους (όταν έχουν δεχθεί μια λιγότερο προωθημένη εκπαίδευση), που εξηγεί γιατί οι γυναίκες αποσύρονται και περιχαρακώνονται στους "παραδοσιακούς" ρόλους : τα δύο τρίτα των γυναικών με υψηλό δείκτη νοημοσύνης, ή πολύ υψηλό (μέχρι 170), είναι νοικοκυρές ή υπάλληλοι γραφείου και οι περισσότερες Αμερικανίδες εργάζονται 80 με 100 ώρες την εβδομάδα (όπου συμπεριλαμβάνεται και το νοικοκυριό), το 80 % των γυναικών καταλαμβάνουν κατώτερες και λιγότερο καλά αμοιβόμενες θέσεις εργασίας, διότι αμφισβητούν σε μεγάλο βαθμό τις ικανότητες τους -"η επίκτητη αδυναμία"-, ενώ η εμπιστοσύνη στον εαυτό μας αποτελεί βασική προϋπόθεση για την ανεξαρτησία.

Η αφομοίωση των στερεοτύπων πραγματοποιείται στην ηλικία των πέντε ετών, με ελάχιστες εξαιρέσεις : πρόκειται για γυναίκες που έλαβαν μια μη παραδοσιακή παιδεία, τις οποίες ώθησαν στη μελέτη και την επιτυχία οι γονείς, και κυρίως οι μητέρες. Για όλους αυτούς τους λόγους επίσης, οι γυναίκες δύσκολα αποδέχονται την εξουσία μιας άλλης γυναίκας, στην οποία δεν θα έχουν εμπιστοσύνη εφόσον δεν έχουν εμπιστοσύνη στον ίδιο τους τον εαυτό, και αυτό διότι δεν έχουν επιλύσει το πρόβλημα της (ενδεχόμενης) σύγκρουσης με τη μητέρα.

Τις κάνουν να πιστεύουν ότι είναι όχι ίσες αλλά το συμπλήρωμα του άνδρα, επειδή γενεές ολόκληρες μητέρων έπεισαν τις κόρες τους ότι είναι κατώτερες από αυτούς, υποστηριζόμενες σ'αυτή τους την πεποίθηση από την κοινωνία, διότι οι διαδικασίες της κοινωνικής ένταξης των γυναικών και των ανδρών χαρακτηρίζονται αμφότερες από αυτή την (δία (ύποπτη) διχοτόμηση. Σ'αυτό το στάδιο, αυτό έχει γίνει με κάθε επιφύλαξη αμφισβήτησης της αρσενικοποίησης, της κοινωνίας όπως και της χρήσης της γλώσσας.

Από τις εργασίες της κλινικής ψυχολόγου και εθνολόγου Monique Souchier-Bert εξήχθη το συμπέρασμα ότι στη Δύση, μόνο ένας περιορισμένος χώρος,

ο τομέας της απώθησης και της λογοκρισίας στο ασυνείδητο, είχε διατεθεί στη γυναικεία διάσταση, που συμπεριλαμβανόταν στον αρσενικό συμβολισμό, περιορίζοντας την λεκτική συνείδηση των γυναικών (επειδή η γλώσσα απεικονίζει τις κοινωνικές ανισότητες, και, αντίστροφα, συμβάλλει στη δημιουργία τους), ώστε να αρνούνται την ίδια την πρόσβαση στην εξουσία.

Έτσι οι γυναίκες μπορούν να ακουστούν μόνο αν αρνηθούν τον εαυτό τους και είναι υποχρεωμένες να χρησιμοποιούν μια γλώσσα και λέξεις που δεν είναι δικές τους, όπως στην περίπτωση ενός λαού που εξουσιάζεται από κάποιον άλλο και είναι υποχρεωμένος να υποστεί και τη γλώσσα του.

Ανέκαθεν τα κοριτσάκια ενθαρρύνονταν, κατά τη διαμόρφωση της προσωπικότητάς τους, να αντλούν από τα χαρίσματα των άλλων αντί να αναπτύσσουν τα δικά τους, και να εξαρτούν την εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους από τον έρωτα και την αποδοχή των άλλων, δηλαδή να μην αναλάβουν την ευθύνη του εαυτού τους και να συμβιβάζονται, πράγμα που κάνουν και οι άνδρες, σε κάποιο βαθμό, εφόσον η κοινωνική ένταξη απαιτεί τη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις της κοινωνίας, διαφορετικά υπάρχει ο αποκλεισμός, ο οστρακισμός. Αντίστροφα, η στάση μας επηρεάζει με τη σειρά της τη συμπεριφορά των άλλων και υπάρχει σε μόνιμη βάση μια διαδικασία αμοιβαίας προσαρμογής.

Ιδιαίτερη βαρύτητα έχει η γνώμη που έχουμε για τον εαυτό μας, θετική ή αρνητική, και, δεδομένου ότι το ον συμμορφώνεται σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό με τις κοινωνικές επιταγές, ανάλογα με το αν η εικόνα που έχει για τον εαυτό του είναι θετική ή αρνητική, διαπιστώνουμε ότι οι γυναίκες δεν εκτιμούν όσο θα έπρεπε τον εαυτό τους, και αυτό οφείλεται στην εκπαίδευση, εντύπωση που ενισχύεται από το πολιτισμικό τους υπόβαθρο, το κοινωνικό και αρκετά συχνά το επαγγελματικό, (το προσωπικό τους υπόβαθρο ΚΑΙ εκείνο των άλλων γυναικών), που αποτελούν την εξαίρεση στους χώρους εξουσίας και λήψης αποφάσεων (κοινοβούλια, κριτικές επιτροπές, διοικητικά συμβούλια, κλπ).

Οι τρόποι κοινωνικής ένταξης των γυναικών και των ανδρών χαρακτηρίζονται συνεπώς από μια διχοτόμηση που δημιουργεί ασάφεια και σύγχυση. Θα πρέπει να περιμένουμε την ενηλικίωση για να διαφανεί, όχι όμως αναγκαστικά, η συνειδητοποίηση, που αποτελεί το κλειδί για μια αλλαγή στη συμπεριφορά και τη νοοτροπία.

Μια άλλη ψυχολόγος, αγγλόφωνη, η Matina Horner, διαπιστώνει πως όσο περισσότερο είναι προικισμένες οι γυναίκες, τόσο μεγαλύτερο είναι και το άγχος τους, τόσο πιο πολύ φοβούνται την επιτυχία, λόγω της μη εξοικείωσής τους με την "κοινωνική επιτυχία". Στην προσπάθειά τους να αποφύγουν το χειρότερο, η συμπεριφορά τους ευνοεί ασυνείδητα την αποτυχία, την οποία προκαλούν με την αρνητική τους στάση. Μόλις αφομοιωθεί η προκαθορισμένη συμπεριφορά, οι γυναίκες είναι τόσο

περιορισμένες στα πρότυπα ταύτισης που έχουν διαμορφώσει, και μάλιστα στην δυνατότητα και τη θέληση τους να αλλάξουν, όσο δεν το φαντάζονται.

Αν θέλουμε να (ξανα)γίνει θετική η εικόνα που έχουν οι γυναίκες για τις γυναίκες, και να κάνουν το ίδιο και οι άνδρες απέναντι τους, η εικόνα που έχουμε για τις γυναίκες δεν μπορεί πια να υποτιμάται ή να καταρρακώνεται.

Οι παράγοντες που περιγράψαμε εδώ υπογραμμίζουν τη σημασία των παραγλωσσικών* χαρακτηριστικών του θηλυκού γένους στη γλώσσα και σε ποιο βαθμό παραμορφώνουν την προφορική ομιλία των ομιλούντων προσώπων, αλλά και την ίδια τη γλώσσα.

II. Η θηλυκοποίηση της γλώσσας

Οι πρώτες μελέτες για τον σεξισμό* στον προφορικό και τον γραπτό λόγο πραγματοποιήθηκαν κυρίως από αγγλόφωνες φεμινίστριες γλωσσολόγους (αμερικανίδες, καναδέζες) και γαλλόφωνες από το Κεμπέκ, πριν από περισσότερα από είκοσι χρόνια. Έτσι, στη δεκαετία του 70 εμφανίστηκαν στη Μεγάλη Βρετανία (Equal Opportunities Commission) και τη Βόρεια Ιρλανδία (Equal Opportunities Commission for Northern Ireland : Advertising Handbook), διάφορα έντυπα για τη μη σεξιστική χρήση της γλώσσας στη σύνταξη των αγγελιών για προσφορά εργασίας.

Εμφανίστηκαν ύστερα από έναν αιώνα προειδοποιήσεων, από τη γαλλίδα φεμινίστρια Hubertine Auclert μέχρι την Alma Sabbatini, μια από τις πρωτοπόρες ιταλίδες φεμινίστριες που σκοτώθηκε σε ατύχημα το 1989, μνημονεύοντας και τον γάλλο γραμματικό Albert Dauzat ή τον βέλγο, Joseph Hanse : Οι ίδιες οι γυναίκες απορρίπτουν ορισμένα ονόματα στο θηλυκό γένος. (...) Αντίθετα, θα έπρεπε να μην διστάζουν να ονομάζονται και να τις προσφωνούν "κυρία διευθύντρια" ή "κυρία προεδρίνα". (...) Δεν πρέπει να υπάρχει καμμία αναστολή για τα ονόματα που (...) χρησιμοποιούνται στο θηλυκό γένος όπως και στο αρσενικό. (...) Αν οι γυναίκες το ήθελαν ή αν απλώς συναινούσαν, η εξέλιξη θα ήταν ταχύτερη.

Αν και οι εκδηλωθείσες τάσεις και οι πολιτισμικές ευαισθησίες υπήρξαν ταυτόσημες σε όλες τις χώρες, ωστόσο πρέπει να επισημάνουμε την αισθητή οπισθοχώρηση της θηλυκοποίησης της γλώσσας σε όλες τις γλώσσες.

Αυτή η γλωσσική οπισθοχώρηση μοιάζει να συμπορεύεται αφενός με την ελλειπή εκπροσώπηση των γυναικών σε "υψηλές" θέσεις (προεδρίνα της δημοκρατίας ή προεδρίνα του κοινοβουλίου, γενική εισαγγελίνα, προϊστάμενη τμήματος, δικαστίνα, ανώτερη δημόσια υπάλληλος, ως επακόλουθο της ειλημμένης απόφασης ότι "το θηλυκό είναι κατώτερο", και αφετέρου με τη διαιώνιση της αφάνειας τους στη γλώσσα, η οποία καθιερώθηκε ύστερα από τον καθορισμό γραπτών κανόνων γραμματικής, σε όλη την Ευρώπη, κατά τον 16ο και τον 17ο αιώνα, άλλωστε, θα επανέλθουμε σ'αυτό το ζήτημα.

Συνεπώς, για την (άν)ιση γλωσσική μεταχείριση μεταξύ γυναικών και ανδρών ευθύνονται πολλοί παράγοντες, ψυχολογικοί και κοινωνικοί, κοινωνιολογικοί ή πολιτικοί και μάλιστα πολύ περισσότερο από τους αστάθμητους γλωσσολογικούς ή γλωσσικούς παράγοντες.

Στο σημείο αυτό συμφωνούν όλες οι συναδέλφισσες και οι συνάδελφοι μου : στις ευρωπαϊκές γλώσσες, τίποτα δεν μπορεί να παρεμποδίσει τη θηλυκοποίηση της γλώσσας. Αυτό ήταν και το συμπέρασμα των συμμετεχουσών στο Πρώτο Διεθνές Συμπόσιο για τη γλώσσα των γυναικών ; γλώσσα των ανδρών ; που πραγματοποιήθηκε στις 14 και τις 15 Μαΐου στην Αμβέρσα (βλ. παράρτημα).

Στην Ευρώπη, από τις αρχές της δεκαετίας του 80, ορισμένα κράτη μέλη έλαβαν μέτρα για την εξάλειψη των διακρίσεων στη γλώσσα (Ηνωμένο Βασίλειο, Ιρλανδία, Γερμανία, Βέλγιο, Γαλλία, Ιταλία, Κάτω Χώρες), χωρίς να παραλείψουμε την Αυστρία, την Ελβετία που υπήρξε ιδιαίτερα δραστήρια, και άλλες χώρες εκτός ΕΟΚ, καθώς επίσης και οι ΗΠΑ, ο Καναδάς και κυρίως το Κεμπέκ στις οποίες έχουμε ήδη αναφερθεί.

Ωστόσο, τα μέτρα αυτά είναι ορισμένες φορές αντιφατικά, εφόσον τα μεν προκρίνουν ως λύση τη λεγόμενη "ουδετεροποίηση"* (που στην πραγματικότητα πρόκειται για γενίκευση του αρσενικού γένους, το οποίο μετονομάζεται σε "δηλωτικό του γένους"⁹) και τα δε, σπανιότερα, τη διαφοροποίηση ως προς το φύλο (χρησιμοποίηση των τύπων του θηλυκού ΚΑΙ του αρσενικού γένους), στην περίπτωση που δεν ανατρέχουμε σε υβριδικές απόψεις.

Εξάλλου, η λήψη μιας απόφασης δεν εγγυάται και την εφαρμογή της, εφόσον αντιλαμβανόμαστε την ύπαρξη μιας αρσενικοποίησης που αντιβαίνει σαφέστατα αυτές τις διατάξεις. Αυτό συνέβη, το 1986, στη Γαλλία με την απόφαση που καθιέρωνε τη θηλυκοποίηση της γλώσσας, μετά το πέρας των εργασιών της πρώτης Επιτροπής ορολογίας για τη θηλυκοποίηση στην Ευρώπη, την οποία δημιούργησε η Yvette Roudy, τότε υπουργός για τα Δικαιώματα των γυναικών και στην οποία προήδρευε η συγγραφένα Benoîte Groult. Ωστόσο, όταν το 1991 έγινε στη Γαλλία πρωθυπουργός η Edith Cresson, δεν της αποδόθηκε ο τίτλος της "première ministre française", το αντίθετο μάλιστα.

Ας απαριθμήσουμε, ως παράδειγμα, τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν στο Κεμπέκ για την αντιμετώπιση των διακρίσεων έναντι των γυναικών στον γλωσσικό τομέα, κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας. Ήδη από το 1976, και πιο συγκεκριμένα το 1979, στην πρώτη σύσταση της Επιτροπής ορολογίας της Υπηρεσίας γαλλικής γλώσσας (Titres et fonctions au féminin, essai et orientation de l'usage), λαμβανόταν η απόφαση, στις τέσσερις βασικές αρχές της, όχι όπως συνέβη στην αμερικανική γλώσσα, να "αποσεξοποιηθεί" ή να "ουδετεροποιηθεί" η χρήση της γλώσσας (chairperson αντί για chairman ή chairwoman), διαδικασία που είναι αδύνατο να εφαρμοστεί στη γαλλική γλώσσα (γλώσσα με δύο ολοκληρωμένα* γένη), αλλά :

9 Συμβατικός όρος, δανεισμένος από τη γλωσσολογική ορολογία, καθώς επίσης και ο όρος "ουδετεροποίηση", "χαρακτηρισμένο γένος και μη χαρακτηρισμένο γένος", ακόμα και η λέξη "γένος" κλπ. Βλ. Ευρετήριο, όπου εξηγούνται οι όροι με αστερίσκο (*).

- α) να χρησιμοποιηθούν οι γυναικείοι τύποι όπου αυτό είναι δυνατό, παραδείγματων χάριν να μιλάμε για μια *couturière* ακόμα και όταν πρόκειται για την "υψηλή ραπτική" (και όχι για *couturier*), για μια *avocate*, για *Montrealaises* και για *Montrealais*,
- β) να χρησιμοποιούνται τα επίκοινα* συνοδευόμενα από ένα θηλυκό προσδιοριστικό* : *la juge*,
- γ) να δημιουργηθούν γυναικείοι τύποι, εναρμονισμένοι με τα μορφολογικά πρότυπα : *députée*, *chirurgienne*, *plombière*,

η τέταρτη αρχή εγκαταλείφθηκε λόγω έλλειψης συνοχής με τα προηγούμενα. Επρόκειτο για την προσθήκη (που πολύ συχνά περίττεινε διότι επρόκειτο για ταυτολογ(α) του όρου "femme" (γυναίκα), (*magistrat "femme"* αντί για *magistrate*).

Το 1981, εμφανίστηκε μια νέα άποψη για τα προβλήματα διατύπωσης και για μια νέα γραφή που να καταργεί τους ακατανόητους τύπους, αλλά που να παίρνει την κατάλληλη θέση και να επιλέγει να γράφει ολογράφως τους γυναικείους τύπους. Κατόπιν, το 1982, ύστερα από το πρόγραμμα για τις ίσες ευκαιρίες στην απασχόληση, δημοσιεύτηκε ένας γενικός κατάλογος ονομασιών επαγγελματιών. Παράδειγμα : *la grammairienne de l'université de Laval*.

Αυτά τα μέτρα αποτελούν μια σαφή αμφισβήτηση της "αξίας της λεγόμενης δηλωτικής του γένους και όχι χαρακτηρισμένης, του αρσενικού γένους".

Υπάρχουν παραλλαγές της χρήσης μέσα στην ίδια γλωσσική επικράτεια, η οποία ορισμένες φορές είναι ιδιαίτερα εκτεταμένη και αποτελείται από πολλές κοινότητες (τα γαλλικά ομιλούνται σε περισσότερες από 40 χώρες, το ίδιο και τα αγγλικά, τα ισπανικά, κλπ, το Κεμπέκ έχει προκρίνει την κατάληξη των θηλυκών ονομάτων σε *-eure* : *l'auteure*, η δε Ελβετία ή το Βέλγιο και άλλες χρήσεις).

Αυτές οι ιδιαιτερότητες οφείλονται σε ομιλούμενες διαλέκτους που συχνά είναι λιγότερο σεξιστικές από την επίσημη και εθνική γλώσσα.

Παραδείγματος χάριν, η γαλλική γλώσσα έχει παρελθόν πάνω από χίλια χρόνια. Οι γλωσσοαμύνητες - και σε μικρότερο βαθμό οι γλωσσοαμυντόριστες - αποπειράθηκαν να την αποκαθάρουν, να καταργήσουν, χωρίς επιτυχία, την τοπική προφορά, τις τοπικές επινοήσεις και τους νεολογισμούς με πρόφαση τον σεβασμό της "ιδιοφυΐας της γλώσσας".

Ο γάλλος Jacques Cellard, σε μια συνέντευξη στην εφημερίδα "Le Monde", φτάνει να χαρακτηρίζει την σημερινή διδασκαλία των γαλλικών αναχρονιστική και παρωχημένη. Όμως, τα γλωσσικά ιδιώματα διατηρούν μορφές του λόγου που απαγορεύει η θεσμοθετημένη χρήση, ενώ το ιδίωμα των Βαλόνων ή του Languedoc παραδείγματος χάριν διατηρεί πολλούς τύπους θηλυκού γένους.

Οι άλλες χώρες αντιμετώπισαν σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό αυτό το πρόβλημα βασιζόμενες στην αρχή της ίσης μεταχείρισης γυναικών και ανδρών : η Ισπανία παραδείγματος χάριν, στο "plan para la igualdad de las mujeres (1988/1990)". Το Propuestas para evitar el sexismo en el lenguaje (1989), κοινή έκδοση του Ministerio de Asuntos sociales και του Instituto de la Mujer συνιστά την εγκατάλειψη του αρσενικού δηλωτικού του γένους : όχι "el hombre" (ο άνδρας), αλλά "los hombres y las mujeres" (οι άνδρες και οι γυναίκες), ή "la humanidad" (τα ανθρώπινα όντα). Καταδικάζεται επίσης και η ασυμμετρία στα ονόματα, τις ονομασίες και τους τίτλους : Το "La Thatcher ... Mitterand" πρέπει να αντικατασταθεί από το "Thatcher ... Mitterand". Με τον ίδιο τρόπο εξασφαλίζεται η ίση μεταχείριση όσον αφορά τα ονόματα των επαγγελματιών και των λειτουργημάτων : η έκφραση "los medicos y las enfermeras" (οι γιατροί και οι νοσοκόμες) παραχωρεί τη θέση του στο "los medicos y las medicas, los enfermeros y las enfermeras" (οι γιατροί και οι γιατρίνες, οι νοσοκόμοι και οι νοσοκόμες). Η Maria Ruiz ορίζεται ως "Ingeniera de Minas" (μηχανικήνα μεταλλείων) και όχι πια ως ("Ingeniero de Minas" (μηχανικός μεταλλείων).

Η Ιταλία διαθέτει τις Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana, όπου υπογραμμίζεται ότι η πρωτοκαθεδρία του αρσενικού γένους στην ιταλική γλώσσα έχει ως συνέπεια την κυριαρχία του αρσενικού στην κοινωνία και κατ'επέκταση του καθοριστικού παράγοντα για την ηγεμονία του αρσενικού στη γλώσσα. Στα ιταλικά όπως και στις άλλες γλώσσες, νομιμοποιείται η χρήση του αρσενικού δηλωτικού του γένους με μη χαρακτηρισμένη αξία, για να αποκρύψει τη γυναικεία διάσταση στην εργασία καθώς και στους άλλους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού.

Από αυτή τη χρήση απορρέει η συνήθεια να ορίζονται οι γυναίκες ως παρεκκλίνουσα, χωριστή κατηγορία : *Operai, disoccupati, pensionati e donne sfilavano nel corteo di protesta* (οι εργάτες, οι άνεργοι, οι συνταξιούχοι και οι γυναίκες προσχώρησαν στην πορεία των διαδηλωτών). Λες και οι γυναίκες δεν συμπεριλαμβάνονταν στις προηγούμενες κατηγορίες.

Οι συστάσεις καταδικάζουν επίσης την καταχρηστική χρησιμοποίηση, εκ μέρους των ανδρών, του ονόματος για να προσδιορίσουν μια γυναίκα "Indira, Golda, Maggie", σε αντιδιαστολή με τους άνδρες που τους προσδιορίζουν κυρίως με το επίθετο τους : "Moravia, Modigliani", γεγονός που δηλώνει μια τάση οικειότητας απέναντι τους διότι η αρχή, η εξουσία, η ισχύς στο θηλυκό γένος πρέπει οπωσδήποτε να μετριαστούν, λόγω της ανάγκης επίσης να υπογραμμιστεί αυτό το κατ'εξάρτηση γεγονός της παρουσίας τους σ'αυτά τα ανδρικά οχυρά.

Όπως και σε τόσες άλλες γλώσσες, η προσφώνηση "signorina" ("δουλοποιός" αντί για "signora", "κυρία"), της οποίας η ακριβής σημασιολογία* περιγράφει την κατάσταση γυναίκας παντρεμένης ή σε ηλικία γάμου, προσδιορίζει τις γυναίκες αποκλειστικά ως προς την εξάρτησή τους από

τον άνδρα. Αναντιστοιχία που συμβαδίζει με την απώλεια του αρχικού επωνύμου, για να λάβουν εκείνο του συζύγου, απώλεια της ταυτότητας που ενέχει τον κίνδυνο εξαφάνισης κάθε στοιχείου γυναικείας παρουσίας από την ιστορία και από την ίδια τη ζωή : **Quante volte non siamo riuscite a ritrovare vecchie compagne di scuola che si erano sposate e il cui nome non figurava piu nell'elenco telefonica** (Πόσες φορές τα καταφέραμε να ξαναβρούμε παλιές συμμαθήτριες που εν τω μεταξύ παντρεύτηκαν, και το όνομα τους δεν υπάρχει πια στον τηλεφωνικό κατάλογο ;). Σήμερα, οι γυναίκες έχουν το δικαίωμα να διατηρήσουν το αρχικό τους επώνυμο παράλληλα με εκείνο του συζύγου. Ομως η αναντιστοιχία παραμένει, εφόσον δεν ισχύουν τα ίδια και για το σύζυγο, και κυρίως, επειδή το όνομα που λαμβάνουν τα παιδιά είναι, κατά γενικό κανόνα, εκείνο του συζύγου και όχι της γυναίκας.

Αυτό το φαινόμενο παρατηρείται παντού, συμπεριλαμβανόμενης και της Ελλάδας. Στην αγροτική κοινωνία του παλιού καιρού, η ελληνίδα με το γάμο δεν έχανε μόνο το επώνυμο της αλλά και το όνομα της, γράφει η Μ. Μαραπονιάρχου-Νανοπούλου (Ορολογία και μετάφραση), μέχρι και σήμερα που οι παντρεμένες γυναίκες παίρνουν ως όνομα το όνομα ή και το επάγγελμα του συζύγου τους, προσθέτοντας μια κατάληξη που δηλώνει το θηλυκό γένος : από το "Γιώργος" προκύπτει το "Γιώργαινα" ή από το "φούρναρης" το "φουρνάρισσα".

Στο θέμα αυτό αντέδρασε, το 1980, η ιταλική Γερουσία : εφεξής, οι γυναίκες και οι άνδρες θα προσφωνούνται και θα μνημονεύονται με το οικογενειακό τους επώνυμο. Το 1982, επιβλήθηκε στην Ιταλία, ακολουθώντας το γερμανικό παράδειγμα, η αποκλειστική χρήση του "Signora" (και όχι πια "signorina") στα νομικά κείμενα. Η χρήση του "Frau" στα νομικά κείμενα έχει επιβληθεί στη Γερμανία (Bundesrepublik), από το 1972.

Με το πρόσχημα του ευφημισμού, στα αγγλικά παραδείγματος χάριν, χρησιμοποιείται καταχρηστικά το "lady" όταν πρόκειται για γυναίκες και αυτή χρήση αποκρύπτει ορισμένες φορές σκοτεινές προθέσεις, διότι η λέξη "lady" ενδέχεται να έχει ως αποτέλεσμα την επιδέξια υποτίμηση

του ονόματος στο οποίο παραπέμπει, υπονοώντας κάποια ελαφρότητα ή κάποια κενότητα. Οι συγγραφείς του Sex Differences in Communication, Eakins και Eakins, (1978:133), συνιστούν τη χρησιμοποίηση της λέξης "γυναίκα" αντί του όρου "lady" σε προτάσεις όπως : "A lady I met is exhibiting her paintings" (Μια κυρία που συνάντησα εκθέτει τους πίνακες της), διότι το "lady" παραπέμπει κακώς στον ερασιτεχνισμό του προσώπου. Ο όρος αυτός είναι θετικός μόνο φαινομενικά και δεν αντέχει σε μια εμπειριστατωμένη ανάλυση των εννοιών στις οποίες παραπέμπει, προσδίδοντας την έννοια της κενότητας στις γυναίκες στις οποίες αναφέρεται, σε αντίθεση με τη λέξη "gentleman", και αυτό συμβαίνει τόσο στα αγγλικά όσο και στα γαλλικά.

Οι περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες διαθέτουν δύο ακόμα προσφωνήσεις θηλυκού γένους, "madame και mademoiselle" (κυρία και δεσποινίς), ενώ έχει εγκαταλειφθεί από αμνημονεύτων χρόνων ο αντίστοιχος τύπος αρσενικού γένους (damoiseau, jonkheer στα ολλανδικά, ..) ο οποίος έχει περιπέσει σε αχρηστία επειδή δηλώνει μια τάση υποτίμησης του προσώπου στο οποίο αναφέρεται ("bonjour mon damoiseau" : δεν είναι καθόλου κολακευτικό). Οι προσφωνήσεις ενημερώνουν την κοινωνία για τα προσόντα και την κατάσταση μας. Η λέξη "mademoiselle" (δεσποινίς) ορίζει την ανύπαντρη κοπέλα, η λέξη "madame" (κυρία) την κατάσταση της παντρεμένης γυναίκας, ενώ το "madame la" που προηγείται ενδεχομένως του επαγγέλματος του συζύγου δηλώνει την κοινωνική θέση.

Αυτή η τελευταία χρήση που επισημαίνεται στις πρόσφατες γραμματικές ως ανωμαλία (χρήση "σε παρακμή" ενώ στην πραγματικότητα έχει καταργηθεί) αποτελεί πηγή ασαφειών και δεν συνιστάται.

Όταν παντρεύονται, οι γυναίκες εγκαταλείπουν συχνά το πατρικό τους επώνυμο, αλλάζοντας κατ'αυτόν τον τρόπο ταυτότητα και χάνονται μέσα στις μάζες, έχουμε δε παρατηρήσει, όταν κάνουμε ιστορική έρευνα, πως είναι πολύ δύσκολο να ξαναβρούμε τα (χρη τους διότι έχουν εξαφανιστεί στα βάθη των αιώνων, όταν δεν συμβαίνει να τις συγχέουμε με τους άνδρες. Ο K. Marcelino Oreja, Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης, δήλωσε στο Στρασβούργο στις 4 Μαρτίου 1986 πως πρωταρχική προϋπόθεση για την εξέλιξη των γυναικών είναι η αναγνώριση της ταυτότητας τους.

Μια γυναίκα δικαιούται επίσης να απαιτεί τον σεβασμό της ταυτότητας της και της ιδιωτικής της ζωής. Σ'έναν άνδρα, παντρεμένο ή ανύπανδρο απευθυνόμαστε πάντοτε με τον ίδιο τρόπο. Τον αποκαλούμε "monsieur", "sir" ή "senor". Δεν ισχύει το ίδιο και για τις γυναίκες που τις προσφωνούμε, κατά περίπτωση, "madame" ή "mademoiselle", "senora" ή "senorita". Δεν μπορούμε να εξαλείψουμε αυτή τη διάκριση και να εφαρμόσουμε για τις γυναίκες την ίδια αρχή που ισχύει και για τους άνδρες ; Τελικά, υπάρχει κάποιος συμβολισμός περισσότερο εξατομικευμένος από το όνομα ; Αυτό αποτελεί το βασικότερο στοιχείο της ταυτότητας. Όλος ο κόσμος θεωρεί φυσιολογικό να μπορεί να διατηρεί

έναν άνδρα το όνομα του σε όλη του τη ζωή και να το μεταβιβάζει στους απογόνους του. Σε πολλές χώρες, αυτό το βασικό δικαίωμα δεν αναγνωρίζεται στις γυναίκες αυτό. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν πρόκειται για μια παράδοση που ξενίζει, χαρακτηριστικό μιας απαρχαιωμένης κοινωνίας ;

Κατά τον ίδιο τρόπο, το να απευθύνεται κανείς στην "Κυρία, χήρα τάδε" αποτελεί ένα θλιβερό γεγονός που εισάγει διακρίσεις και είναι εξίσου αποκαλυπτικό για την προσωπική ζωή όσο και οι χρωματιστές βούλες που φορούν στο μέτωπο οι ινδές για να δηλώσουν την κατάσταση της ανύπανδρης κοπέλας, της παντρεμένης γυναίκας ή της χήρας.

Επιφορτισμένος και επιφορτισμένη να "απαλλάξουν από σεξιστικές λέξεις" το αμερικανικό λεξικό "The American Heritage School Dictionary", η Alma Graham και ο Peter Davies θέλησαν να εντάξουν σ'αυτό νεολογισμούς όπως η μη σεξιστική συντομογραφία "Ms." (με ή χωρίς τελεία, η οποία δημιουργήθηκε από το Mrs. και το Miss. και προηγείται του ονόματος της παντρεμένης ή ανύπανδρης γυναίκας), σε αντικατάσταση του "Mrs." (κυρία, που χρησιμοποιείται για μια παντρεμένη γυναίκα). Η Alma Graham επιχειρηματολογεί επί του θέματος στο άρθρο της The Making of a Non-Sexist Dictionary. Η παλαιότερη χρήση του "Ms." χρονολογείται το 1767, και βρέθηκε στην επιτύμβια στήλη της "Ms. Sarah Spooner" στο Plymouth της Μασαχουσέτης (και δεν θα μάθουμε ποτέ αν χαράχθηκε σκόπιμα ή όχι).

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, είναι προτιμότερο να χρησιμοποιούμε τη λέξη "γυναίκες" αντί για κυρίες, δεσποινίδες, ή ακόμα χειρότερα, να μιλάμε για το "ασθενές φύλο", για νοικοκυρές, καθώς και να χρησιμοποιούμε όλες τις άλλες εκφράσεις που ισοπεδώνουν τις γυναίκες ως κοινωνική ομάδα ή τις προσδιορίζουν με τρόπο μειωτικό για την ιδιότητα τους : γεροντοκόρη.

Όταν οι γυναίκες γίνουν ο κανόνας και πάψουν να αποτελούν την εξαίρεση, όταν πάψουν να αποσιωπούνται ή να λοιδωρούνται τα επιτεύγματα τους μέσα στην ιστορία όπως και στη λογοτεχνία, τότε οι κοπέλες θα μπορέσουν να ταυτιστούν με άλλα αρχέτυπα.

Αντίθετα, είναι προφανές και κατανοητό πως σε μια επιστολή με υπογραφή "Επιθεωρητής Τάδε", "Υπουργός Τάδε", "φαρμακοποιός Τάδε", κλπ, θα απαντήσουμε αυτόματα στον "κύριο" και όχι στην "κυρία".

Εξυπακούεται πως μια επιστολή πρέπει να απευθύνεται, όταν δεν γνωρίζουμε το πρόσωπο, στην "κυρία, κύριο" και η διατύπωσης της να είναι τέτοια που να επιτρέπει τον εντοπισμό της ύπαρξης, είτε μιας γυναίκας, είτε ενός άνδρα. Όταν δεν το κάνουμε, θίγεται η ακεραιότητα του προσώπου.

Οι ιδιωτισμοί των ευρωπαϊκών γλωσσών καθώς και τα κάθε είδους επίσημα έντυπα παραβλέπουν και αυτά τις γυναίκες. Εκεί, οι γυναίκες θα έπρεπε να μνημονεύονται όχι ως "σύζυγοι ή χήρες", αλλά ως κοινωνικά όντα με πλήρη δικαιώματα. Τα ίδια ισχύουν για τον τύπο, τα ερωτηματολόγια, τις μικρές αγγελίες, χωρίς να υπάρχει καμμία παρέκκλιση από τον κανόνα και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο απαιτείται διαρκής επαγρύπνηση ώστε να μην πέσουμε στις παγίδες που μας στήνει ο νόμος της ήσυχης προσπάθειας ή ο νόμος της αδράνειας (που, εξωραϊζοντας τα πράγματα, λέγεται και νόμος της οικονομίας).

Χωρίς αμφιβολία, το ανθρώπινο ον γυναίκα θεωρείται πολύ συχνά ως επέκταση του άνδρα, όπως επίσης και σε ορισμένες εκφράσεις όπου υπάρχουν καταχρηστικές γενικεύσεις, όπως παραδείγματος χάριν, στην περίπτωση εύπορων αμερικανών, των οποίων τα παιδιά έχουν περισσότερες πιθανότητες να ακολουθήσουν πανεπιστημιακές σπουδές, που χωρίζουν σπανιότερα, έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να ζήσουν περισσότερο, έχουν καλύτερη οδοντοφυΐα και λιγότερες πιθανότητες να συγκατοικήσουν με μια παχύσαρκα γυναίκα. (Το παράδειγμα μνημονεύεται από τους Miller & Swift στο Words and Women). Το ίδιο μπορεί να λεχθεί για τους γάλλους, τους ιταλούς, τους γερμανούς, και ούτω καθεξής, αλλά όχι βεβαίως και για τις γυναίκες ομόλογους τους !

Ένα άλλο ενδιαφέρον ζήτημα που φέρνουν στο φως οι ιταλικές συστάσεις είναι η διαρκής και επαναλαμβανόμενη χρήση των επιθέτων "ευαίσθητη, παθητική, γλυκειά .." όσον αφορά τις γυναίκες, η οποία διαμορφώνει μια εικόνα που τις καταρρακώνει, ενώ η χρήση υποκοριστικών τις υποβιβάζει στην κατηγορία του παιδιού.

Για να μην αναφερθούμε στη διαφορετική βαρύτητα που αποδίδεται στο ίδιο επίθετο : "ένα σοβαρό αγόρι" δεν είναι το ίδιο πράγμα με "ένα κορίτσι σοβαρό". Έχουμε ακούσει ποτέ να μιλήσουν για έναν "ευαίσθητο άνδρα" ; Το ίδιο ισχύει και για τις αμέτρητες γλωσσικές αναντιστοιχίες του τύπου "γυναικούλα", προσβλητική προσφώνηση ενός άνδρα, ενώ αντίθετα ο χαρακτηρισμός "αγοροκόριτσο" εμπεριέχει μάλλον κάποιον θαυμασμό. Όπως συμβαίνει στα γαλλικά, που διαπιστώνουμε τη "sexuiseemblance" (ταύτιση ανάλογα με το φύλο) λέξη κατασκευασμένη αλλά τόσο σωστή, που επινόησαν οι γάλλοι γραμματικοί Damourette και Richon, ορισμένων ρημάτων με διαφορετικά σημασιολογικά πεδία, ανάλογα με το φύλο. Παραδείγματος χάριν, για τις γυναίκες, η ταύτιση με ενέργειες όπως το στρώσιμο του τραπεζιού, το καθάρισμα, το πλύσιμο, και για τους άνδρες, η ταύτιση με ενέργειες όπως, η εργασία, το διάβασμα, η μελέτη.

Για να επανέλθουμε στην ελληνική γλώσσα, αυτή η χώρα εξέλεξε την πρώτη γυναίκα βουλευτή το 1953. Εφαρμόζοντας έμπρακτα την άποψη που ορίζει ότι το θηλυκό υποβιβάζει το λειτούργημα, την μεταμφίεσαν, παρά τους τίτλους και τις γνώσεις της, σε "βουλευτίνα", όρο που στο μυαλό του ομιλητή στόχο έχει να υποβιβάσει την αξία του "λειτουργήματος" : βουλευτής (Σημ. μετ. Είναι προφανές πως η συγγραφέας αναφέρεται

στο 1953, διότι σήμερα, η λέξη "βουλευτίνα" είναι καθ'όλα αποδεδειγμένη και δεν εμπεριέχει καμμία πρόθεση υποτίμησης). Η καταγωγή αυτής της εσφαλμένης ερμηνείας εντοπίζεται στις απαρχές της παρουσίας των γυναικών σε υψηλές θέσεις. Όσο περισσότερο θα προσεγγίζουμε την ισοτιμία γενικότερα, η οποία αποτελεί τη μοναδική αποτελεσματική λύση για την αποκατάσταση της ισορροπίας, τόσο λιγότερο θα γίνεται αισθητή η εκούσια πρόθεση υποτίμησης που συνοδεύει το θηλυκό.

Είναι αμέτρητες οι κάθε είδους αντισεξιστικές δημοσιεύσεις της αγγλόφωνης κοινότητας στην Ευρώπη (συνδικάτα, άρθρα στις εφημερίδες, εκδοτικοί οίκοι, Επιτροπή Ισών Ευκαιριών (ΕΟΕ), έγγραφα αναφοράς, μελέτες, έρευνες). Στα αγγλικά επίσης, η λέξη ΑΝΘΡΩΠΟΣ, "MAN" θέτει ένα πρόβλημα όταν τη χρησιμοποιούμε για να εκφράσουμε το μισό του ουρανού : "Man is the only primate to commit rape" (ο άνθρωπος είναι το μόνο είδος που είναι ικανό να βιάσει) ή "Man being a mammal, breast feeds his young" (ο άνθρωπος, ζώο θηλαστικό, θηλάζει τα μωρά του). Από πολλές μελέτες εξάγεται το συμπέρασμα ότι η γλώσσα που χρησιμοποιούν τα σχολικά βιβλία κάθε είδους, υποβάλλει μια αρσενική θεώρηση του κόσμου, εικόνα που υπερισχύει ακόμα και σε εκφράσεις θεωρούμενες ουδέτερες όπως "people" (ο κόσμος) ή "humans" (τα ανθρώπινα όντα), τόσο πολύ είναι ισχυρή.

Στο μυαλό ενός παιδιού, εκφράσεις όπως "early man" (ο άνθρωπος της πρώιμης εποχής), "the common man, the man in the street" (ο καθημερινός άνθρωπος), "mankind" (οι άνθρωποι), "Cro-Magnon man" (ο άνθρωπος του Κρο-Μανιόν), ή "man invented the wheel" (ο άνθρωπος εφεύρε τον τροχό), "man made" δεν αναφέρονται σε καμμία περίπτωση σε γυναίκα, και αργότερα, αυτή η κατάσταση δεν θα αλλάξει διότι αυτή η αντίληψη, όσο και να είναι εσφαλμένη, είναι βαθειά ριζωμένη στο μυαλό. Στα γαλλικά παραδείγματος χάριν, η έκφραση "les droits de l'homme" δεν παραπέμπει στις γυναίκες, που αποτελούν περισσότερο από το μισό του πληθυσμού. Σήμερα, οι πιο καινοτόμες αντιλήψεις, αναφέρονται στα δικαιώματα των προσώπων, ή στα ανθρώπινα δικαιώματα. Αυτή η αλλαγή αποτελεί ένα ακόμη βήμα προς την κατεύθυνση της αλλαγής νοοτροπίας, προς την τυπική και την πραγματική ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Υπάρχουν και άλλα εντυπωσιακά παραδείγματα στον τομέα αυτό : "We are all brothers" (Είμαστε όλοι αδελφοί), όπου δεν υπάρχει η παραμικρή αναφορά στις αδελφές. Αυτή η διαπίστωση, που ισχύει και ως προς τη γερμανική γλώσσα, ώθησε τη φεμινίστρια γλωσσολόγο Luise D. Pusch να τιτλοφορήσει μια από τις μελέτες της για τη γλώσσα Alle Menschen werden Schwestern (όλα τα ανθρώπινα όντα θα γίνουν αδελφές) παρωδώντας με χιούμορ τον Ύμνο στη χαρά του Friedrich von Schiller.

Από αυτό τη διαπίστωση της ύπαρξης γλωσσικής ανισότητας δεν ξεφεύγουν ούτε τα αγγλικά ονόματα επαγγελματιών : "mailmen" ή "postman" (ταχυδρόμος), "congressmen" (μέλη του Κογκρέσου), "salesman" (πωλητής), "foreman" (εργοδηγός).

Μεταξύ των άλλων γλωσσών, στα αγγλικά υπάρχουν πάνω από 200 επίθετα για να χαρακτηρίσουν μια γυναίκα αμφιβόλου ηθικής, αλλά, όταν πρόκειται για άνδρες, ο αριθμός των αντιστοιχών όρων περιορίζεται στους 20. Αρχικά, οι λέξεις "courtesan" και "courtesane" είχαν την ίδια σημασία, και ενώ η λέξη στο αρσενικό γένος δεν εμπεριέχει καμμία ηθική κρίση, στο θηλυκό γένος αντίθετα έγινε συνώνυμη της πόρνης, χαρακτηριστικό των γυναικείων γλωσσικών τύπων που πολύ συχνά έχουν σεξουαλική χροιά. Στα γαλλικά και πάλι, συναντάμε περισσότερα από 500 συνώνυμα της λέξης πόρνη και ενώ οι αρχικές λέξεις δεν είχαν καμμία τέτοια απόχρωση, στη συνέχεια αποκτούν αυτή τη "χροιά" της σεξουαλικότητας : amazone, nymphe, jeune fille, négresse, choléra, boudin, raquin, gonzesse, rombière, ενώ σε άλλες, η αρσενική κατάληξη -asse (που στη νότια Γαλλία διπλασιάζεται σε -assasse) προσθέτει μια χροιά απέχθειας ή και μειωτική : petasse, roufiasse, grognasse, hompasse ή ακόμα και hompénassasse (στη νότιο-δυτική Γαλλία).

Σε άλλες γλώσσες, ακόμα και η λέξη "γυναίκα" δεν διαφεύγει από αυτόν τον κανόνα - στα γερμανικά, στα ολλανδικά (weib, wijf) -, στα δε ολλανδικά υπάρχει, μεταξύ άλλων, και η έκφραση : "zij ia maar een vrouw i" (δεν είναι παρά μια γυναίκα !), δηλαδή είναι ανίσχυρη και αναξιόπιστη.

Στον τομέα αυτό κινητοποιήθηκαν εκδοτικοί οίκοι, βιβλιοθήκες, επαγγελματικές ή θρησκευτικές οργανώσεις, και προέβησαν σε γλωσσικές αλλαγές. Κατ'αρχήν, το 1973 στην Αμερική, η αμερικανική οικουμενική σύνοδος της ενιαίας εκκλησίας του Χριστού, και κατόπιν, το 1974 το Journal of Ecumenical Studies (τόμος XI, αριθ. 2) ασχολήθηκε στο κύριο άρθρο του με τον "σεξισμό στη γλώσσα", στη συνέχεια δε, το 1975 αναθεωρήθηκε το "Gates of Prayer" (βιβλίο προσευχών της εβραϊκής θρησκείας) καταργώντας το "god of our fathers" (θεός των πατέρων μας) και αντικαθιστώντας το με το "god of all generations" (θεός όλων των γενεών), προσθέτοντας εκφράσεις που δεν υπήρχαν μέχρι τότε όπως "god of our mother Sarah, Rebekah, Leah" (θεός των μητέρων μας Σάρας, Ρεβέκας, Λεάς), αντί για Αβραάμ, Ισαάκ ή Ιακώβ. Στη μεγάλη Βρετανία κυκλοφόρησε το 1983 η αναθεωρημένη έκδοση των ύμνων των Μεθοδιστών, όπου παραλείπονται ορισμένοι ύμνοι σαφώς σεξιστικοί. Έτσι, το "Rise up, O men of god" (Εγερθείτε, άνθρωποι του θεού) θα παραχωρήσει τη θέση του στο "O god our help in ages past" (θεέ, συμπαραστάτη μας από πολύ παλιά). Η δεύτερη σειρά "Bears all its sons away" (παίρνει μαζί του όλους του τους γιούς), (της οποίας προηγείται το "Time, like an everrolling stream" (Ο χρόνος, σαν μια αέναη ροή), αντικαταστήθηκε από το "Bears mortal flesh away" (παίρνει μαζί του κάθε θνητό ον) ώστε να μην υπάρξει καμμία προσωποποίηση στο αρσενικό γένος. Πρόσφατα, ένα νοτιοαφρικανικό θεολογικό πανεπιστήμιο πραγματοποίησε και αυτό ανάλογες

μεταρρυθμίσεις. Ωστόσο, η ανδρική εικόνα εξακολουθεί να κυριαρχεί στους ύμνους που αναφέρονται στον θεό ως πατέρα, βασιλέα, ποιμένα ή κύριο. Υπεύθυνη σε μεγάλο βαθμό είναι η μετάφραση, διότι στην πραγματικότητα, στα αρχικά εβραϊκά κείμενα η γυναικεία εικόνα ήταν και αυτή παρούσα.

Στο άρθρο της English as she is written (Terminologie & Traduction), η Pat Darter εξηγεί ότι, από τη σκοπιά των γυναικών, τα αγγλικά παρουσιάζουν δύο ακόμα μεγάλα προβλήματα, τις ονομασίες επαγγελματιών και την περιγραφή ορισμένων ιδιοτήτων των ανθρώπινων όντων (σελ. 74) : "gentleman's agreement" (συμφωνία κυρίων), "girlish" (κοριτσίστικο), "man sided" (στις διαστάσεις του άνδρα), "Women's page" (γυναικεία σελίδα), "act like a lady and think like a man ..." (να φέρεσαι σαν γυναίκα και να σκέφτεσαι σαν άνδρα)".

Από το Feminism According to W.O.E. (Women's organisation for Equality) or How Full Stops Make All the Difference, που μνημονεύει αμερικανικά κείμενα των αρχών της δεκαετίας του '70, θα παραθέσω, μεταξύ των συστάσεων για την εξάλειψη του σεξισμού καθώς και των σεξιστικών στερεοτύπων από τη γλώσσα, φράσεις που δίνουν έμφαση στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών εκεί όπου αυτό περιττεύει : "Galileo was the astronomer who discovered the moons of Jupiter. Marie Szklodowska was the beautiful chemist who discovered radium" (Ο Γαλιλαίος είναι ο αστρονόμος που ανακάλυψε τους δορυφόρους του Δία. Η Μαρία Σζκλοντόβσκα είναι η ωραία χημικός που απομόνωσε το ράδιο). "Scatterbrained female, fragile flower, catty gossip, frustrated spinster" (Ελαφρόμυαλη, ευαίσθητο λουλούδι, κακεντρεχής κουτσομπόλα, στερημένη γεροντοκόρη), και τα αντίστοιχα τους στο αρσενικό γένος είναι εξίσου καταδικαστέα και για τα δύο φύλα, επειδή υποβιβάζουν το ανθρώπινο γένος.

Πολύ έξυπνα, στο Watch your language !, οδηγό για μια γλώσσα μη σεξιστική που έχει γραφεί προς χρήση των μελών του NALGO (βρετανικού συνδικάτου), έχοντας επίγνωση ότι η γλώσσα ενισχύει τις προκαταλήψεις που θίγουν τις γυναίκες, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στα διάφορα σεξιστικά ευφυολογήματα, στις εικονογραφήσεις και τις φωτογραφίες. Το φυλλάδιο καταλήγει με την παρότρυνση : ΣΚΕΦΘΕΙΤΕ ! πριν γράψετε ή πριν μιλήσετε. Στην καθημερινή σας ομιλία, οι γυναίκες θεωρούνται απόβλητες ; αντιμετωπίζονται ειρωνικά ; υποβιβάζονται ; γελοιοποιούνται ; τους αποδίδονται στερεότυποι ρόλοι ;

Γράφοντας σχετικά με τα Profissoes no masculino e no feminino em Portugal, η Eugénia Malheiros αναφέρεται σε μια αλήθεια που πρέπει να επαναλάβουμε : E natural que certas designações profissionais nos pareçam ainda pouco comuns, em especial aquelas que se referem a profissoes em que homens ou mulheres estão subrepresentados (Είναι φυσικό ορισμένες ονομασίες επαγγελματιών να μας φαίνονται ακόμα ασυνήθιστες, ιδίως όταν αφορούν επαγγέλματα όπου οι άνδρες και οι γυναίκες εκπροσωπούνται σε πολύ μικρό βαθμό). Το γεγονός πως οι εκφράσεις "árbitras de futebol, campinas, limpa-chaminès,

pedagoras de touros, vaqueiras" για τις γυναίκες (διαιτητής ποδοσφαιρού γυναίκα, γεωργός γυναίκα, καπνοδοχοκαθαρίστρια, ταυρομάχος γυναίκα, αγελαδάρισσα) και "bordadores a pao, homens a dias, lavadeiros, manicuros, rendilheiros de bilros" για τους άνδρες (πλέκτης δαντελών, άνδρας με την ημέρα, πλύστης, μανικιουρίστας, πλέκτης δαντελών που χρησιμοποιεί "Bilros", εργαλεία για ένα συγκεκριμένο είδος δαντέλας) ενδέχεται να μας κάνουν να χαμογελάσουμε λόγω της σπανιότητας τους.

Ας μεταπηδήσουμε τώρα στη γερμανική γλώσσα. Από τις αρχές της δεκαετίας του '70, η συνειδητοποίηση των γερμανίδων ερευνητριών τις ώθησε να ασχοληθούν με τις διακρίσεις που εισάγει η γλώσσα - sprachliche Ungleichbehandlung - και θίγουν τις γυναίκες στον χώρο της εργασίας και σε καθημερινή βάση. Οι Richtlinien zur Vermeidung sexistischen Sprachgebrauchs δίνουν τον ορισμό του σεξισμού : Sprache ist sexistisch wenn sie Frauen und ihre Leistungen ignoriert, wenn sie Frauen nur in Abhängigkeit von und Unterordnung zu Männern beschreibt (Η γλώσσα γίνεται σεξιστική όταν αγνοεί τις γυναίκες και τα επιτεύγματα τους, όταν περιγράφει τις γυναίκες μόνο σε σχέση με την εξάρτηση και την υποταγή τους στον άνδρα).

Αξίζει να σταθούμε λίγο περισσότερο στα γερμανικά, γλώσσα εμβληματική, λόγω της ιδιαίτερης διαμόρφωσης της ως γερμανογενούς γλώσσας, η οποία συνθέτει, στον τρόπο που προσεγγίζει το θηλυκό γένος, τις τρέχουσες απόψεις στις άλλες γλώσσες.

Όπως συμβαίνει με τις περισσότερες ινδο-ευρωπαϊκές γλώσσες, εμφανίζονται εδώ σχεδόν όλα τα ψυχο-κοινωνιολογικά προβλήματα που δημιουργεί η θηλυκοποίηση, ειδικότερα δε όταν πρόκειται να δώσουμε ένα όνομα ή στον τομέα διαμόρφωσης της ταυτότητας (τομείς όπου οι γυναίκες λάμπουν δια της απουσίας τους και είναι θύματα μιας σχεδόν πλήρους απόρριψης), καθώς επίσης και σε σχέση με το κύρος ή τη θέση στην ιεραρχία ("die Hierarchie", η ιεραρχία που έχει την τάση να υποτιμά τις γυναίκες, να τις υποβιβάζει σε "άτομα δεύτερης κατηγορίας", η γενικευμένη καταχρηστική χρήση του αρσενικού γένους, του επονομαζόμενου δηλωτικού του γένους που μειώνει τις γυναίκες οι οποίες κατ'αυτόν τον τρόπο εκμηδενίζονται, διότι μετατρέπονται σε "άνδρες τιμής ένεκεν" (Manner honoris causa", μια έκφραση της Luise F. Pusch).

Σήμερα, υπάρχουν στα γερμανικά δύο στρατηγικές που αναπτύσσονται παράλληλα :

- 1) η θηλυκοποίηση της γλώσσας : "d.h. der Sichtbarmachung von Frauen durch Geschlechtsspezifikation" ("να καθιστούμε τις γυναίκες ορατές μνημονεύοντας επιτούτου το γένος τους", και
- 2) το πραγματικό ουδέτερο*, "oder Geschlechtsabstraktion" (όπου δεν μνημονεύεται το γένος), που εφαρμόζεται σε πάρα πολύ περιορισμένο αριθμό ονομασιών επαγγελματιών.

Αν και στην πραγματικότητα, υπήρξε και μια τρίτη στρατηγική, η "Totalfeminisierung" (η πλήρης θηλυκοποίηση), η "νέα χρήση της γλώσσας" το "Neudeutsch" (τα νέα γερμανικά)¹⁰, όπου επειδή το θηλυκό έγινε δηλωτικό του γένους συμπεριλαμβάνει και το χαρακτηρισμένο αρσενικό γένος : όλοι οι γερμανοί "Bürger" (πολίτες), αυτό εξυπακούεται, κάνουν χρήση αυτής της γλωσσικής διαδικασίας, της οποίας αναπόσπαστο μέρος αποτελούν οι "Bürgerinnen" (πολίτισσες).

Στο νορβηγικό φεμινιστικό μυθιστόρημα επιστημονικής φαντασίας με τίτλο Οι κόρες της Egalia (1977), υπάρχει ένα παράδειγμα αυτής της πλήρους θηλυκοποίησης, όπου ο καλός "νοικοκύρης" με το όνομα Ödeschar πρέπει να αρκαστεί στον τίτλο της συζύγου του. Έτσι, αυτός ο "νοικοκύρης" αποκαλείται "κύριος αρχιβατραχίνας Ödeschar". Έτσι όπως ο συγγραφέας του βιβλίου Baby and Child (Leach, 1977) καθιερώνει στο έργο του τον νεολογισμό "she" (αυτή), που γίνεται ουδέτερο ή "θηλυκό δηλωτικό του γένους".

Στην Egalia τα ονόματα δεν θα λήγουν ποτέ πια σε -(s)se/o/n - (Mendrelsson), δηλαδή "γυιός του"-, παλιά γερμανική συνήθεια, αλλά σε -datter, "κόρη της" : Lizadatter, κόρη ή γυιός της Liza.

Οι εκφράσεις "liberté, égalité, sororité", "le rire est le propre de la femme", le "matrimoine", la "matrerie", "ma dieue!", "élever ses enfants en bonne mère de famille", "jurer sur toutes les saintes", είναι πολύ συνηθισμένες, και η δηλωτική του γένους χρήση των λέξεων "voisine", "prima inter pares", "chères lectrices", chères téléspectatrices", "bonjour a toutes", "honneur aux hommes" δεν εκπλήσσει κανέναν.

Στη σελίδα 8 της γερμανικής μετάφρασης του Die Töchter Egalias, σχετικά με ένα αγοράκι που κοροϊδεύουν οι αδελφές του, διαβάζουμε τα εξής :

Χαχάι θέλεις να γίνεις ναυτίνα, εσύ, ένας άνδρας ; Τρελλάθηκες ; Ποτέ μου δεν ξανάκουσα μεγαλύτερη βλακεία ! (...) Τόσο χαζός που είσαι, και γιατί όχι νυχτοφυλακίνα ; ή στοιβαχτίνα σε καράβι ; ή καπετάνισσα ; Ναυαρχίνα, τόσο χαζός που είσαι ! Πιό γελοίο από αυτό, πεθαίνεις !

Ηδη από το 1981, τέσσερεις γερμανόφωνες γλωσσολόγοι (ελβετίδες και γερμανίδες) πρότειναν μια σειρά μέτρων κατά του σεξισμού στη γλώσσα με αποδέκτες τον τύπο (ραδιόφωνο, τηλεόραση, εφημερίδες και περιοδικά), τη διαφήμιση, τους συγγραφείς και τις συγγραφίνες σχολικών βιβλίων, εγχειριδίων εκμάθησης, εγκυκλοπαιδειών, τις μικρές αγγελίες για προσφορά εργασίας. Αυτοί οι κανόνες έλαβαν ως δεδομένο πως, εφόσον η ομιλία ισοδυναμεί με κοινωνική πράξη, ορισμένες ομάδες του πληθυσμού - εβραίοι, μαύροι, πόρνες, άτομα "χαμηλού" διανοητικού επιπέδου, ομοφυλόφιλοι - ήταν εκτεθειμένοι σε διακρίσεις που επέβαλε η ίδια η γλώσσα (σεξισμός). Οι κανόνες αυτοί επιτρέπουν τον εντοπισμό αυτής της αντίληψης και προτείνουν λύσεις αντικατάστασης με άλλους όρους που δεν εισάγουν διακρίσεις, πρόκειται δηλαδή για "θετική διακριτική μεταχείριση", ώστε να εκφραστεί μέσα στη γλώσσα η κοινωνική αλλαγή : η παρουσία των γυναικών.

10 Die hier vorgeschlagene Umstrukturierung tut dem deutschen Sprachsystem nicht mehr Gewalt an als dieses System uns Frauen antut. (Η προτεινόμενη αναδιάρθρωση δεν βιάζει περισσότερο το γερμανικό γλωσσικό σύστημα από ότι αυτό το ίδιο σύστημα βιάζει εμάς, τις γυναίκες), Luise F. Pusch

Η σεξιστική γλώσσα :

- 1 - αποσιωπεί την παρουσία των γυναικών και της ιστορίας τους
- 2 - τις ορίζει ως προσάρτημα - κατώτερο -, "πλευρό του Αδάμ", του άνδρα,
- 3 - τις παρουσιάζει κατά τρόπο στερεότυπο σε ρόλους αποκλειστικά τυπικούς ή παραδοσιακούς,
- 4 - τους αποδίδει ένα ρόλο ταπεινωτικό, υποταγμένο και γελοίο.

(Οι raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana αποκαλύπτουν ότι ο σεξισμός στη χρήση της γλώσσας υπάρχει σε όλες τις γλώσσες και σε όλα τα επίπεδα της προφορικής επικοινωνίας. Στην πραγματικότητα, αυτές οι γλώσσες απεικονίζουν ακριβέστατα την "concezione" των γυναικών και τις διακρίσεις βάσει του φύλου, που πραγματοποιούνται εδώ και χιλιάδες χρόνια από όλους τους λαούς.)

Επειδή το αρσενικό γένος, ως μέτρο σύγκρισης και κανόνας, είναι πανταχού παρόν στη γλώσσα καθώς και σε όλη την κοινωνικο-πολιτισμική κλίμακα, η θηλυκή διάσταση, ασφυκτιώντας, εκφυλίζεται όλο και περισσότερο. Στη γερμανική γλώσσα, η ύπαρξη της γυναίκας αποσιωπάται διότι, μη διαθέτοντας όνομα, περιορίζεται στο να αποτελεί απλώς "μέρος του συνόλου" (mitgemeint), σε εκφράσεις όπου αγνοείται η ύπαρξη των γυναικών όπως : sehr geehrte Herren ή ακόμα Herrschaft (Κύριοι), liebe Kollegen (αγαπητοί συνάδελφοι), an die Familie Peter Dörsch (Οικογένεια Peter Dörsch), Beruf des Vaters ? (επάγγελμα πατρός ;), Kaufmann gesucht (Ζητείται πωλητής), wir suchen einen Fachmann (Ζητείται τεχνίτης), Bürger (Πολίτες), Liebe Zuschauer (τηλεθεατές), der Deutsche (οι γερμανοί), jeder (καθένας).

Η αντίστοιχη, μη σεξιστική διατύπωση, είναι :

- sehr geehrte Damen und Hereen (κυρίες και κύριοι),
- liebe Kolleginnen und Kollegen (αγαπητές/αγαπητοί συνάδελφοι
- an Frau (Frau) Eva Dorsch und (Herrn) Peter Dorsch mit Kinder (κυρία Eva και κύριος Peter Dorsch και τέκνα)
- Beruf der Mutter und des Vaters ? (επάγγελμα της μητέρας και του πατέρα ;)
- Kauffrau oder Kaufmann gesucht (Ζητείται πωλήτρια ή πωλητής),
- wir suchen eine Fachkraft (Ζητείται γυναίκα ή άνδρας τεχνίτης)
- Bürgerinnen und Bürger (πολίτισσες και πολίτες)
- Zuschauerinnen und Zuschauer (τηλεθεατίνες και τηλεθεατές),
- die Deutschen, deutsche Frauen und Männer, deutsche Staatsangehörige (ο γερμανικός λαός, οι γερμανίδες και οι γερμανοί),
- jede einzelne /jeder einzelne, die einzelnen, jede Frau und jeder Mann, Frauen sowie Männer (καθεμία/καθένας, γυναίκες και άνδρες),
- niemand, die/ der (κανένας/καμμιά), (niemand, όπου MAN (σον ΑΝΔΡΑΣ, που γίνεται και "nieFRAUd", όπου FRAU (σον ΓΥΝΑΙΚΑ, στην περίπτωση "πλήρους θηλυκοποίησης"),
- jemand, die/ der (κάποια), μετασχηματίζεται σε jeFRAUd" χάρη στην πλήρη θηλυκοποίηση).

Η μη σεξιστική γλώσσα είναι απαλλαγμένη από κάθε αναντίστοιχη χρήση των ονομασιών και των τίτλων, καθώς και από το αυθαίρετο προβάδισμα του αρσενικού έναντι του θηλυκού, χρησιμοποιώντας εναλλακτικά το θηλυκό-αρσενικό, αρσενικό-θηλυκό, εκτός αν προκριθεί η αλφαβητική σειρά.

Παραδείγματος χάριν :

- An Frau Dörsch und Herrn Dörsch (κυρία Dörsch, κύριος Dörsch) αντί του "An Herrn und Frau Dörsch (κύριος και κυρία Dörsch),
- Frau und Mann (γυναίκα και άνδρας) αντί για Mann und Frau (άνδρας και γυναίκα),
- sie und er (αυτή και αυτός) αντί του "er und sie" (αυτός και αυτή).

Το σεξιστικό σύστημα εγκλωβίζει τις γυναίκες σε προκαθορισμένους ρόλους, σε συμπεριφορές θεωρούμενες τυπικά γυναικείες ("το αιώνιο θηλυκό", σύνολο χαρακτηριστικών που επιβάλουν την παθητικότητα στο θηλυκό γένος και τη δράση στο αρσενικό γένος, και τα οποία όταν αγνοούνται ή εγκαταλείπονται επισύρουν το ανάθεμα επί του προσώπου που τολμά να απομακρυνθεί από τον κανόνα, επειδή αποτελεί εξαίρεση, περίπτωση "μη φυσιολογική" (μη γυναικεία), και συνεπώς απόκλιση.

Οι σεξιστικές εκφράσεις που δίνουν διαρκώς έμφαση στην εξωτερική εμφάνιση των γυναικών πρέπει να εξαλειφθούν και να αντικατασταθούν από ένα λεξιλόγιο που θα σέβεται το άτομο παραχωρώντας του την αρμόζουσα θέση :

- Frauen (οι γυναίκες), και όχι "das schwache Geschlecht" (το αδύνατο φύλο),
- "berufstätige" ή "erfolgreiche" ή "kompetente Frauen" (οι επαγγελματίες γυναίκες), και όχι οι "Karierefrauen", όρος που εισάγει διακρίσεις σε μεγάλο βαθμό (οι "καριερίστριες"). Οι συγγραφίνες συμπεραίνουν ότι τέτοιου είδους μέτρα ευνοούν τη μη απόκρυψη των γυναικών, με τους δίνουν σαφή ονομασία.

Έτσι, η πρόταση "Kein gesunder Mensch kann drei oder sechs Wochen ohne Frau auskommen" (ένας φυσιολογικός άνδρας δεν μπορεί να κάνει χωρίς γυναίκα για τρεις με έξι εβδομάδες), πρέπει να εξαλειφθεί ώστε να μην υφίστανται πλέον οι γυναίκες αυτό το είδος της γλωσσικής υποβάθμισης και να διαμορφωθεί, μακροπρόθεσμα, μια νέα, μη σεξιστική αντίληψη.

Όσον αφορά τη γερμανική γλώσσα, διαπιστώνουμε πως όσο περισσότερο οι γυναίκες δραστηριοποιούνται σε ένα συγκεκριμένο επάγγελμα, τόσο ευκολότερα και γρηγορότερα εμπεδώνεται η ονομασία του επαγγέλματος στο θηλυκό γένος, διότι "αυτή είναι η εξέλιξη της κοινωνίας (der gesellschaftliche Wandel).

Ως απόδειξη γι' αυτό θέλω οι πολυάριθμες αγγελίες για προσφορά εργασίας, στον εξειδικευμένο τύπο, να αναφέρονται πρώτα σε Assistentinnen, Sachgebietsleiterinnen, Oberärztinnen, Professorinnen, Dipl.-Ingenieurinnen, Museumleiterinnen (βοηθίνες, επιχειρηματίες, αρχιγιατρίνες, καθηγήτριες, μηχανικίνες, συντηρήτριες μουσείων), και κατόπιν στους άνδρες ομολόγους τους.

Ακόμα και στα γερμανικά, υποστηρίζεται με υποκρισία πως η χρησιμοποίηση ονομασιών επαγγελμάτων στο θηλυκό γένος μειώνει ή υποβιβάζει τις γυναίκες, αντιπαράθετοντας τους το αρσενικό δηλωτικό του γένους, μέτρο παράλογο και αντι-οικονομικό, υποστηρίζει η Luise F. Pusch (69/1980:65).

Βεβαιώνει πως ανέκαθεν, το αρσενικό ήμισυ του πληθυσμού, που ήταν κέντρο ενδιαφέροντος όλων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, χρησιμοποιε ως κανόνα για αιώνες, ενώ το άλλο μισό ήταν όχι μόνο εξαρτημένο, αλλά όλο και περισσότερο αντιμετωπιζόταν ως τέτοιο¹¹.

11 Weil Eva aus Adam, des Mannes, Rippe geformt wurde, deshalb soll sie "Mannin" heissen, belehrt uns die Bibel mit bemerkenswerter linguistischer Klarsichtigkeit. (Εφόσον η Εύα πλάστηκε από το πλευρό του Αδάμ, δηλαδή απ τον άνδρα, θα ονομάζεται και αυτή άνδρας, μας διδάσκει η Βίβλος με μια εντυπωσιακή γλωσσική διορατικότητα.) βλ. σελ. 65 του βιβλίου της

Μόνο στις κοινωνίες όπου οι γυναίκες είναι καταπιεσμένες είναι δυνατό να εμφανιστούν αναντίστοιχα σημασιολογικά δημιουργήματα του είδους "Jungfrau-Junggeselle" (παρθένα - ανύπανδρη), και μόνο στις ανδροκρατούμενες κοινωνίες οι γυναίκες μπορούν να νοιώσουν δικαιωμένες όταν τις συγκρίνουν με άνδρες (sie stellt ihren Mann), διαδικασία που, όταν εφαρμόζεται αντίστροφα και αφορά τους άνδρες, είναι μειωτική : Peter benimmt sich wie ein Mädchen (ο Πέτρος συμπεριφέρεται σαν κορίτσι).

Στη γερμανική γλώσσα υπάρχουν τρία γένη :

- το θηλυκό και τα προσδιοριστικά του "die, k / eine" (η, μια, δεν υπάρχει της) : die Frau (η γυναίκα),
- το αρσενικό και τα προσδιοριστικά του "der, k / einer" (ο, ένας, δεν υπάρχει του) : der Mann (ο άνδρας), και
- το ουδέτερο και τα προσδιοριστικά του "das, k / ein" : das Kind.

Με εξαίρεση τα ουδέτερα ονόματα "Mädchen, Weib et Fräulein", οι ονομασίες επαγγελματιών που αφορούν τις γυναίκες είναι όλες θηλυκού γένους. Αυτό που η Luise F. Pusch ονομάζει "redundante Geschlechtsspezifikation", πλεονάζουσα εξειδίκευση του γένους, που ισχύει τόσο στα γερμανικά όσο και στις λατινογενείς γλώσσες, αντίθετα από τα αγγλικά και τις σκανδιναβικές γλώσσες. Το γένος συνεπάγεται τη γραμματική σύμπτωση, η οποία εφαρμόζεται με τη μορφή κανόνων. Όπως στα ολλανδικά (het meisje, η κοπέλα), τα ουδέτερα ουσιαστικά μπορούν επίσης να αναφέρονται στις γυναίκες : "das" Mädchen (η κοπέλα), ή ενδεχομένως στους άνδρες : "das" Mannequin (ο ή η μανεκέν). Ωστόσο, γενικότερα, και όπως έχουμε ήδη επισημάνει, και στα γερμανικά, (όπως και σε όλες τις γλώσσες), το γραμματικό γένος συμπίπτει με το φύλο όταν πρόκειται για ζωντανά πρόσωπα : die Professorin.

Προς το παρόν, χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά η κατάληξη -in για τη δημιουργία μιας ατέλειωτης σειράς θηλυκών ουσιαστικών : Arbeiterin, Ärztin, Bäuerin, Beamtin, Doctorin, Linguistin, Malerin, Ministerialrätin, Ministerpräsidentin, Programmierin, Staatssekretärin, Tankwartin, Taxifahrerin, ... (εργαζόμενη, γιατρίνα, χωρική, υπαλληλίνα, διδακτρίσα, γλωσσολογίνα, ζωγραφίνα, υπουργική συμβουλίνα, υπουργίνα-προεδρίνα, προγραμματίστρια, υφυπουργίνα, πυροσβεστίνα, ταξιτζού ...). Παλαιότερα, (και εν πάσει περιπτώσει μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα), ακόμα και το επώνυμο μιας γυναίκας έληγε σε -in : Luise Millerin.

Στο βιβλίο της για τις Berufsbezeichnungen im heutigen Deutsch¹² (Ονομασίες επαγγελματιών στα γερμανικά σήμερα, 1976:85), η Els Oksaar υποστηρίζει πως η κατάληξη *-in als grammatischen Indicator, der es ermöglicht, Aussagen über die berufliche Integration der Frau und die gesellschaftliche Entwicklung im Problem Mann und Frau in der Berufswelt zu machen* (ως γραμματικό μορφολογικό σημαίνον, αποτελεί έναν δείκτη του βαθμού επαγγελματικής ένταξης των γυναικών και της κοινωνικής εξέλιξης του προβλήματος γυναίκα-άνδρας στο χώρο της εργασίας). Χάρης σ'αυτή την ιδιαίτερα παραγωγική θηλυκή κατάληξη μπορούν να δημιουργηθούν άπειροι όροι θηλυκού γένους.

Εν τω μεταξύ, η Luise F. Pusch δεν υπεραμύνεται πλέον της *totale Feminisierung* (πλήρους θηλυκοποίησης). Επίσης πιστεύει πως, σε καμία περίπτωση, δεν μπορούμε να εγκαταλείψουμε την κατάληξη *-in*, που στα γερμανικά, διαφοροποιεί τις γυναίκες από τα "πράγματα" (τα μη ζωντανά όντα). Στην πραγματικότητα, είτε στο θηλυκό είτε στο αρσενικό γένος, ένα "Automat" (ρομπότ) παραμένει ένα "Automat", ενώ οι λέξεις "Diplomatin" (διπλωματίνα), "Dentistin" (οδοντογιάτρινα) ή "Direktorin" (διευθύντρια) κλπ, αναφέρονται αποκλειστικά σε γυναίκες. Πρόκειται συνεπώς για ένα απολύτως απαραίτητο σημαίνον.

Για να μην αναγκάζονται να συνεχίζουν να χρησιμοποιούν το "man"¹² που θεωρείται πολύ σεξιστικό (επειδή παραπέμπει λόγω ευφωνίας και είναι ομόηχο με το "Mann" = άνδρας), ορισμένα πρόσωπα άρχισαν να χρησιμοποιούν το "frau" (γυναίκα, αλλά χωρίς το F κεφαλαίο που είναι υποχρεωτικό για τα ουσιαστικά) που έχει την ίδια σημασία, και εφαρμόζεται ως προς τις γυναίκες και τους άνδρες. Παραδείγματος χάριν : Το "Hier singt man" (εδώ τραγουδάνε), αντικαθίσταται από το "Hier singt frau", (εδώ τραγουδά γυναίκα).

Αφετέρου, ο τύπος "Frau" (Κυρία) άρχισε να χρησιμοποιείται στην Αυστρία από το 1970 σε όλα τα επίσημα έγγραφα (νέα συνήθεια που δεν εισάγει διακρίσεις, η οποία είχε προταθεί ήδη από το 1928). Στη δεκαετία του '50, ορισμένες ενώσεις γυναικών πίστευαν ότι το "Fräulein" - το "δεσποινίς" που εισάγει διακρίσεις καταδικάζοντας τις γυναίκες στην αιώνια νεότητα (εν πάσει περιπτώσει, από γλωσσική άποψη) και μη ενηλικίωση -, έπρεπε να αντικατασταθεί από το Frau" (κυρία) : Frau Oberärztin (Κυρία τάδε, Αρχιγιάτρινα), Frau Staatssekretärin (Κυρία Υφυπουργίνα), Frau Präsidentin (Κυρία Προεδρίνα), κλπ. Πράγματι, και

12 Στα ολλανδικά "men", στα γαλλικά "on"> στα λατινικά *hominem*, αιτιατική πτώση του ανθρώπου. Εδώ υπάρχει μια σύγκριση, διότι σε καμία περίπτωση αυτή η αιτιατική (αντικείμενο) δεν πρέπει να συγχέεται με την ονομαστική (πτώση του υποκειμένου), όπου "on" (man, men) θα σήμαινε "άνδρα" (Mann, man).

στα γερμανικά, το "Fräulein" δηλώνει την ανύπανδρη γυναίκα, και λόγω αυτού του γεγονότος είναι μειωτικό διότι υπαινίσσεται ότι μόνο οι παντρεμένες γυναίκες είναι άξιες να εκπροσωπούν το φύλο τους.

Δημιουργήθηκαν όλο και περισσότερες λέξεις με το συνθετικό -frau, κατ'αρχήν για να δημιουργηθεί το θηλυκό γένος των λέξεων που λήγουν σε -mann (Kauffrau ή Kaufmann, Obfrau ή Obmann), αλλά επίσης και για να δημιουργηθούν πολλοί νεολογισμοί που σήμερα έχουν ευρύτατη χρήση : Unifrau, Medienfrau, Armeefrau, Architekturfrau, Technikfrau, Parteifrau, Filmfrau, Musikfrau, kunstfrau, ... σε τέτοιο βαθμό που η Luise Pusch έγραψε για το θέμα αυτό : **Neben dem Motionssuffix -in ist -frau heutzutage vermutlich das produktivste Morphem überhaupt.** (Ασφαλώς, εκτός από την κατάληξη -in, το συνθετικό -frau συνιστά σήμερα, μεταξύ όλων, το παραγωγικότερο μόρφωμα. Έτσι, θα συναντήσουμε, παράλληλα με τον όρο "Ärtzin" τον δεύτερο επαγγελματικό νεολογισμό "Artzfrau".

Αυτή η αναγέννηση, αυτή η ανανέωση είναι τόσο κυρίαρχα που με βάση όρους θηλυκού γένους δημιουργήθηκαν, κατ'αναλογία, και με αντίστροφη παραγωγή*, νέες λέξεις αρσενικού γένους : "Medienmänner" (εργαζόμενοι στα μαζικά μέσα επικοινωνίας) που προέρχεται από το "Medienfrau" (εργαζόμενες στα μαζικά μέσα επικοινωνίας), μέχρι του σημείου να αποτελούν μέρος του γερμανικής γλώσσας : επιχειρηματίας γυναίκα, τεχνίτισσα, οικονόμος, καμεραγούμαν.

Ηδη από το 1795, ο σάξωνας Heinrich Campe πρότεινε, όταν επρόκειτο και για τα δύο φύλα ταυτόχρονα, να αντικαθίστανται τα αρσενικά "mancher" ή "jeder" με τα ουδέτερα (με όλη τη σημασία του όρου) "manches" ή "jedes". Στο Das Deutsche als Mannersprache - Diagnose und Therapievorschläge, η Luise F. Pusch, αναρωτιέται επίσης, ιδιαίτερα έκπληκτη, για το λόγο της συστηματικής μη χρησιμοποίησης του ουδέτερου γένους στη γερμανική γλώσσα, έναντι κάθε άλλου γένους, εφόσον αυτό υπάρχει.

Για άλλες αναντίστοιχες μορφές του θηλυκού γένους, όταν δεν υπάρχει το αρσενικό γένος, με άλλη μορφή από εκείνη του επικοινωνίου, όπως Maniküre, ή Hebamme (μαία), προτείνεται βεβαίως η δημιουργία, και κατόπιν η χρησιμοποίηση ενός αντίστοιχου όρου στα γερμανικά : στη θέση του Stewardess (αν και η λέξη steward χρησιμοποιείται επίσης), Flugbegleiter και Flugbegleiterin, αντί για Maniküre (μανικιουρίστα) : Fusspfleger και Fusspflegerin και σε αντικατάσταση του Hebamme (μαία) : Entbindungspfleger, που έδωσε με τη σειρά του τον θηλυκό "νεολογισμό" Entbindungspflegerin. Αυτή η διαδικασία συναντάται και σε άλλες δυτικο-ευρωπαϊκές γλώσσες (στα ολλανδικά vroedvrouw, στα γαλλικά sage-femme ή aide-accoucheur ή aide-accoucheuse ή ακόμα και maïeuticien).

Για να επιστήσει την προσοχή στο γεγονός ότι απευθυνόμαστε τόσο στις γυναίκες όσο και στους άνδρες, η γερμανική γλώσσα χρησιμοποιεί το I κεφαλαίο στο εσωτερικό των λέξεων : "- I -" : "Gesucht : Volljurist - I - nnen." (Ζητούνται νομικοί γυναίκες και άνδρες). Εξάλλου, η διαδικασία του "Splitting", που συνιστάται ένθερμα, παραθέτει τα δύο γένη : Leserinnen und Leser (αναγνώστριες και αναγνώστες).

Συνιστάται τα διπλώματα να φέρουν τη μορφή του θηλυκού : "Diplom-Bibliothekarin". Έτσι μπορούμε να πάμε "zum Arzt" (ΣΤΟΝ γιατρό) και "zur Ärztin" (ΣΤΗΝ γιατρό). Επίσης, στα έντυπα, πρέπει να αναγράφονται και οι δύο τύποι (θηλυκός και αρσενικός), κατά προτίμηση με αλφαβητική σειρά.

Στη Γερμανία, όπως και στην Αυστρία (1η Μαρτίου 1986), η νομοθεσία σχετικά με το επώνυμο αναμορφώθηκε κατά τρόπον ώστε το επώνυμο του άνδρα να μην χρησιμοποιείται αυτόματα ως οικογενειακό επώνυμο, αλλά να δίνεται στο ζευγάρι η δυνατότητα επιλογής. Επίσης, ο σύζυγος έχει τη δυνατότητα να υιοθετήσει το επώνυμο της συζύγου του, και το επώνυμο της να γίνει το οικογενειακό επώνυμο (όπως στην Ιταλία).

Προφανώς υπάρχουν πολλές δυνατότητες ονομασίας των προσώπων ή προσφώνησης τους, απαριθμώντας όλα τα χαρακτηριστικά του προσώπου, μεταξύ των οποίων και το φύλο του, ώστε να καθοριστεί η ταυτότητα του χωρίς παρανοήσεις. Ένας άνδρας θα θύμωσε επίσης ακούγοντας τη φράση : "Wir haben eine neue Putzfrau, Herrn M." (Έχουμε μια καινούργια παραδουλεύτρα, τον κύριο M), που βιώνεται ως ενοχλητική και γελοία.

Στη γερμανική γλώσσα, όλα τα ουσιαστικά έχουν γένος, και το άρθρο φανερώνει αν η λέξη είναι θηλυκού, αρσενικού ή ουδέτερου γένους. Συνεπώς, σε όλες τις γλώσσες, το γένος των ζωντανών όντων συμπίπτει με το βιολογικό τους φύλο, παρά τις ασυνέχειες που οφείλονται σε ορισμένους ιστορικούς λόγους. Όσον αφορά τις ονομασίες των επαγγελματιών, υπάρχει επίσης αντιστοιχία μεταξύ γένους και φύλου, αν και στη σύγχρονη εποχή (δηλαδή εκείνη που αρχίζει μετά το Μεσαίωνα), τα επαγγέλματα (με αίγλη ή όχι) ασκούνταν κυρίως από άνδρες, ενώ όσον αφορά τα "παραδοσιακά γυναικεία" επαγγέλματα (Hebamme, Krankenschwester, Putzfrau, ...), υπήρχε ανέκαθεν η ονομασία του επαγγέλματος στο θηλυκό γένος.

Αν και οι προσφωνήσεις "Frau Doktorin, Frau Professorin" (κυρία γιατρός ή γιατρίνα, κυρία καθηγήτριάς ή καθηγήτρια), δεν συνηθίζονται ακόμα, από γλωσσολογική άποψη, ωστόσο δεν υπάρχει κανένας λόγος να αποκλείσουμε τέτοιες μορφές, από τις οποίες ορισμένες ήδη δεν δημιουργούν κανένα πρόβλημα.

Τα γερμανικά δεν διαφέρουν από τις άλλες γλώσσες και η υποκριτική χρησιμοποίηση του αρσενικού δηλωτικού του γένους επιφέρει σύγχυση στις παρακάτω φράσεις :

- Mein Professor ist mir sympatisch (ο καθηγητής μου, μου είναι συμπαθής) : γυναίκα ή άνδρας ;

- Lehrer sind bessere Väter. Zijn ook Lehrerinnen "bessere Väter" (Οι εκπαιδευτικοί είναι καλύτεροι πατέρες. Οι εκπαιδευτικοί γυναίκες είναι και αυτές "καλύτεροι πατέρες" ;). Ωστόσο, ορισμένες φορές, οι θηλυκοί όροι είναι επίκοινα* και συνεπώς είναι δυνατό να αναφέρονται σε άνδρες : "Die Waise (ορφανό) Peter K. wurde in ein Kinderheim uberstellt". (Το ορφανό P.K μεταφέρθηκε στο ορφανοτροφείο).

Το πολυμεταχειρισμένο επιχείρημα ότι οι λέξεις στο αρσενικό γένος είναι περισσότερο "ωραίες" από εκείνες στο θηλυκό στερείται βάσης, τόσο στα γερμανικά όσο και σε κάθε άλλη γλώσσα, εκτός και αν πρόκειται για ένα αίσθημα - σωβινιστικό ; ρατσιστικό ; - αυτοϊκανοποίησης.

Για να αποφευχθεί κάθε διφορούμενη έννοια, αρκεί να χρησιμοποιήσουμε, στα γερμανικά, θηλυκούς τύπους όταν αναφερόμαστε σε γυναίκες : "Beide Geschlechter benennen - nicht nur das mannliche !" (Να χρησιμοποιείτε και τα δύο γένη, όχι μόνο το αρσενικό !). Εξάλλου, με τη συχνή χρήση, το αυτί εξοικειώνεται στους νεολογισμούς, και αυτό αποτελεί παγκόσμιο και αναπότρεπτο γεγονός.

Από τα συμπραζόμενα θα προκύψει αν πρόκειται για γυναίκα ή για άνδρα, που αποτελούν το μοναδικό μέσο για να εξαλειφθεί από τη γλώσσα το λεγόμενο "die Perversion einer frauenfeindlichen deutschen Sprache" (η διαστροφή της γερμανικής γλώσσας που καταφέρεται εναντίον των γυναικών).

Είναι φανερό, η γερμανική γλώσσα περιέχει όλα τα στοιχεία που σχετίζονται με τη θηλυκοποίηση της γλώσσας τα οποία υπάρχουν και στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, υπάρχουν οι ίδιες τάσεις, ισχύουν οι ίδιες ψυχολογικές και κοινωνιολογικές διαπιστώσεις, και συνεπώς, υπάρχουν οι ίδιες τροχοπεδήσεις και αναστολές.

Εδώ παρεμβαίνουν τα άχρηστα και ανατρεπτικά στοιχεία που μνημονεύσαμε παραπάνω : ο σεξισμός, τα στερεότυπα, η στατικότητα των κανόνων, η ψευδο-ουδετερότητα του αρσενικού γένους που έγινε υποχρεωτική και γενικευμένη : το αρσενικό, το λεγόμενο δηλωτικό του γένους, που μεταμορφώνεται αίφνης σε γένος επονομαζόμενο "μη χαρακτηρισμένο" (το γένος του κανόνα, το γένος αναφοράς), η απόρριψη και η απόρριψη του εαυτού μας , με επακόλουθο μια κατωτερότητα που ενώ επιβάλλεται εκ των έξω ωστόσο αφομοιώνεται, η ανυπαρξία, η αφάνεια.

Οι καθοριστικές παράμετροι της θέσης των γυναικών (και των ανδρών) στη γλώσσα και την κοινωνία είναι :

- 1) η "ονοματοδοσία" : όνομα και ταυτότητα
- 2) η κατάσταση (παιδεία και κατάρτιση, επάγγελμα, αρμοδιότητες, βαθμός που αποτελούν τα χαρακτηριστικά του προσώπου, τα οποία φανερώνουν τη θέση και την ιδιότητα του μέσα στην κοινωνία, παραχωρώντας του ταυτόχρονα κοινωνική αναγνώριση), καθώς και
- 3) το κύρος.

III. Σχετικά με το γένος

Χωρίς να γνωρίζουμε με ακρίβεια την καταγωγή του γένους, πιστεύουμε ότι το δημιούργησε η αντωνυμιοποίηση που είχε ως συνέπεια μια σειρά αντίστοιχων μετασχηματισμών. Στην ινδο-ευρωπαϊκή γλώσσα (την οποία μιλούσαν την 3η χιλιετία π.Χ. οι λαοί των πεδιάδων του νότιου τμήματος της ευρωπαϊκής Ρωσίας), υπήρχαν αρχικά τρία γένη, και αργότερα δύο : το έμψυχο και το άψυχο, διχοτόμηση που κατέληξε εν τέλει στην διαφοροποίηση έμψυχο/αρσενικό και άψυχο/θηλυκό-ουδέτερο.

Το γένος ως τέτοιο - ένα σύστημα ταξινόμησης των γλωσσών - αποτελεί κοινό αλλά όχι παγκόσμιο χαρακτηριστικό της γλώσσας. Από την ταξινόμηση των ονομάτων ανά γένος θα προκύψει, ανάλογα με την εξεταζόμενη γλώσσα, η σχέση με την αντωνυμία, η συμφωνία με το επίθετο στο πλαίσιο και εκτός της ονοματικής ομάδας, και σε ορισμένες περιπτώσεις, η συμφωνία με το ρήμα. Το γένος ονομάζεται είτε "φυσικό", είτε "γραμματικό" και, αν και το βιολογικό γένος αποτελεί συχνά το κριτήριο, καθώς και τον διαχωρισμό μεταξύ αφύχων και εμπύχων όντων, πολλές γλώσσες χρησιμοποιούν την παραγωγή που φανερώνει τους θηλυκούς τύπους και τους αρσενικούς. Το γένος (1350), πολιτιστικό φαινόμενο, αντιπροσωπεύει την φυσική υπαγωγή στο γυναικείο φύλο ή το ανδρικό. Το ουδέτερο, τρίτη πιθανή κατηγορία, αναπτύχθηκε για να περιλάβει έννοιες που είναι αδύνατο να υπαχθούν σε μια από τις δύο προηγούμενες κατηγορίες. Στο γένος που δεν υπάρχει σε όλες τις γλώσσες (δεν υπάρχει στις φιννο-ουγγρικές γλώσσες, στα φιλλανδικά, στα ουγγρικά παραδείγματος χάριν), είναι αναπόσπαστες, διαφορές αξίας.

Αν για τα άψυχα, το γένος (που δε διαθέτει καθολικά στοιχεία της γλώσσας που να εφαρμόζονται σε όλες τις γλώσσες που υπάρχουν μέχρι σήμερα ή που, εν πάσει περιπτώσει, δεν υφίστανται με αυτή τη μορφή), δε διέπεται από ενιαία λογική, όταν αναφέρεται σε ανθρώπινα όντα, απεικονίζει το βιολογικό φύλο. Κατά τη διάρκεια των αιώνων, υπήρξαν επίσης διολισθήσεις όπου ένα θηλυκό όνομα έγινε αρσενικό, ή το αντίθετο¹⁴. Αυτές οι διολισθήσεις οφείλονται σε παραδρομές της γλώσσας, σε εσφαλμένες αντιλήψεις, σε άγνοια, σε γλωσσικά λάθη, στον κομπορμισμό, στη μίμηση, σε δάνεια, δηλαδή σε μια σειρά ψυχολογικών, κοινωνικών ή πολιτισμικών λόγων.

III.1. Γένος χαρακτηρισμένο*, γένος μη χαρακτηρισμένο*

Ένας τύπος λεγόμενος "χαρακτηρισμένος" είναι φορέας ενός ιδιαίτερου χαρακτηριστήρα, και στη συγκεκριμένη περίπτωση, του θηλυκού. Αυτή η αρχή (που επαναδιατύπωσε η "Σχολή της Πράγας"*) βασίζεται στην παρουσία - θετικό χαρακτηριστικό - ή την απουσία - αρνητικό χαρακτηριστικό - ενός μορφολογικού στοιχείου.

Από τη νέα σύμβαση να αναχθεί σε κανόνα η έννοια του "μη χαρακτηρισμένου αρσενικού γένους", μέχρι το φυσικό επακόλουθο να "χαρακτηριστεί" το θηλυκό, που κατ'αυτόν τον τρόπο έγινε αυτόματα η "παρέκλιση από τον κανόνα", η απόσταση ήταν πολύ μικρή, πράγμα που έγινε χωρίς κανέναν ενδοιασμό.

Η ομάδα που καθιερώνει τον σχετικό κανόνα είναι προφανώς "μη χαρακτηρισμένη". Η γλωσσολόγος Janice Moulton πιστεύει πως το "μη χαρακτηρισμένο" συνεπάγεται έμμεσα μια υπεραξία, αντίθετα από το "χαρακτηρισμένο" γένος, που ταυτίζεται με την κατώτερότητα.

Το μη χαρακτηρισμένο έλκει την καταγωγή του από τη μεγαλύτερη αξία που αποδίδεται στο αρσενικό, που, με τη σειρά της απορρέει από μια εσφαλμένη υποκειμενική ερμηνεία. Η χαρακτηρισμένη ομάδα, που τώρα πια αποτελεί παρέκλιση, πρέπει συνεπώς να αποδείξει ακόμα και ότι υπάρξει. Αυτή η άποψη έχει ως συνέπεια να αποσιωπάται η παρουσία των γυναικών, αλλά και η απουσία τους από πολλούς τομείς της κοινωνικής ζωής, και κατ'επέκταση αποτελεί μια σαφώς ελειπή απεικόνιση της κοινωνικής πραγματικότητας, υποστηρίζει η ολλανδή γλωσσολόγος Dede Brouwer (1981:9).

¹⁴ Απόσπασμα από το "Madame Antoine"

MME ANTOINE (...) Τίποτα δεν έλειπε από την άμαξα μου, που είχε τη μορφή κολοκύθας και ήταν ροδόχρυση, βγαλμένη κατ'ευθείαν από κάποιο παραμύθι του Perrault, σκεπαστή !

MEMOIRE Μα τι λές ; η άμαξα ΣΟΥ ;

MME ANTOINE Ναι, αξιομνημόνευτο λάθος κάποιου άλλου λουδοβίκου (XIV) που τα έβαζε όλα στο αρσενικό γένος ! Και έτσι που κανένας δεν τολμούσε να τον διορθώσει ... Να πως γράφεται η ιστορία, εκείνη των λέξεων και η άλλη.

Αλλά και στον επιστημονικό τομέα, ο ανδρικός λόγος αντιπροσώπευε μέχρι πρόσφατα τον γλωσσικό κανόνα, από τον οποίο παρεξέκλινε ο γυναικείος λόγος, και το θηλυκό γένος, το λεγόμενο "χαρακτηρισμένο" αποτελούσε σημάδι περιφρόνησης.

Εδώ, η διαφοροποίηση, η "μικρή διαφορά" (το φύλο), αποκλείει τις γυναίκες από τον ανδρικό κόσμο, σύμφωνα με τα λεγόμενα της γλωσσολόγου Verena Aebischer. Με τη συγχώνευση, ο γυναικείος κόσμος γίνεται μειονότητα.

Ετσι, φαίνεται πως με το γένος των ονομάτων δεν αποδίδεται συστηματικά φύλο στα αντικείμενα, αλλά στα πρόσωπα.

Ωστόσο, μέσα στο ανθρώπινο μυαλό, με το άκουσμα και την εκφορά του ονόματος, δημιουργείται μια συμβολική εικόνα που παραπέμπει στο αρχέτυπο του σχετικού αντικειμένου, της έννοιας, ή του προσώπου. Είναι σαν να επιζητούμε τη "sexuiseemblance" των γάλλων γραμματικών Damourette και Pichon. Ο θάνατος, που στις λατινογενείς γλώσσες είναι θηλυκού γένους, γίνεται αρσενικού γένους στις γερμανογενείς γλώσσες. Η σχετική εικόνα είναι εναρμονισμένη με το γένος του ονόματος στην εξεταζόμενη γλώσσα, ακόμα και σε επιτυχημένα ή άσχημα λογοπαίγνια του είδους "La guitare reine sera l'impératrice d'une soirée dédiée au repertoire de Jimi Hendrix".

Ειρήσθω εν παρόδω, η ετυμολογία* - το γενεαλογικό δένδρο των λέξεων - μας δίνει και αυτή πολλές πληροφορίες. Στα βάθη των αιώνων - οι διάφορες θεωρίες δεν τείνουν να το αποδείξουν ; - οι διάφορες φυλές της Χαναάν, της Ανατολίας, της Αραβίας λάτρευαν τη "βασίλισσα των ουρανών", τη "θεά ήλιο", η οποία είχε γυναικεία μορφή. Στους εσκιμώους, τους ιάπωνες, και τους khasis της Ινδίας, αυτή η θεά-ήλιος συνοδευόταν από τους αδελφούς της, πρόσωπα δευτερεύοντα που αντιπροσώπευαν τη σελήνη.

Αυτή η μακρυνή καταγωγή θα μπορούσε ίσως να εξηγήσει γιατί, στις γερμανογενείς γλώσσες, παραδείγματος χάριν στα γερμανικά, ο ήλιος εξακολουθεί να είναι θηλυκού γένους (die Sonne : "η" ήλιος) και η σελήνη αρσενικού γένους (der Mond : "ο" σελήνη). Ο γαλλο-ούγγρος ερευνητής Georges Kassaï υπευθυμίζει πως σ'ένα ποίημα του Heinrich Heine, το πεύκο του βορρά (die Fichte, θηλυκού γένους στα γερμανικά), δεν θα μπορούσε να εκφράσει τον έρωτα του στον χαριτωμένο μεσογειακό φοίνικα (die Palme, επίσης θηλυκού γένους στα γερμανικά), παρά μόνον αφού υποστεί μια αποτελεσματική "επέμβαση" γλωσσικής αλλαγής φύλου που θα προκαλέσει μια "αλλαγή γένους", και ταυτόχρονα φύλου. Το θηλυκό "die Fichte" έγινε αρσενικό, και ανδροπρεπές : "der Fichtenbaum", η πεύκο του βορρά. Ένα τόσο δα ασήμαντο γράμμα μπορεί να προκαλέσει απίστευτα πράγματα, ακόμα και θαύματα ως προς το γένος και το φύλο ! Κατά τη διάρκεια της εξέλιξης των γλωσσών, πολλά ονόματα έχουν υποστεί παρόμοιες μεταμορφώσεις, που εντέλει κατέληξαν στην αλλαγή του γένους : η λατινική λέξη αρσενικού γένους "murus" έγινε στα γερμανικά θηλυκού γένους ("die Mauer", "η" τοίχος).

Αυτή η στρέβλωση δεν παρατηρείται μόνο στα γερμανικά ή τα γαλλικά. Το 1795, αντιστρέφοντας την πραγματικότητα και εισάγοντας μια εσφαλμένη εννοιολογική θεώρηση του κόσμου, ο άγγλος γραμματικός L. Murray προσπαθούσε να επιβάλει την προσωπική του αντίληψη για τον κόσμο : ο ήλιος είναι πάντοτε αρσενικού γένους και η σελήνη θηλυκού, επειδή δέχεται (sic) το φως του ηλίου. Κατά γενικό κανόνα, η γη είναι θηλυκού, καθώς και τα πλοία, οι χώρες, οι πόλεις, λόγω της ιδιότητας τους να

δέχονται κάτι ή να το περιέχουν (sic). Ο χρόνος είναι πάντοτε αρσενικού γένους λόγω της μεγάλης του αποτελεσματικότητας. Η αρετή είναι θηλυκού γένους λόγω της ομορφιάς της και επειδή αποτελεί αντικείμενο του έρωτα. Η περιουσία και η εκκλησία είναι γενικά θηλυκού γένους.

Σ'αυτή την ανάλυση, όπου ανάγονται σε ύψιστες αλήθειες προσωπικές απόψεις, δεν υπάρχει καμμία γραμματική βάση.

Το ίδιο συνέβη και στη διαδικασία διαμόρφωσης της γραμματικής στην Ευρώπη και από εκεί προήλθαν πολλές εσφαλμένες μανιχαϊστικές αντιλήψεις και η πλήρης σύγχυση μεταξύ προσωπικών απόψεων και απόψεων γενικής αποδοχής.

Όπως συμβαίνει και με τα άλλα μέσα προέκτασης του όντος, η γλώσσα, που απεικονίζει την παρελθούσα και την σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα, έχει διαμορφώσει τις κοινωνίες. Επειδή οι κοινωνίες επενεργούν στο περιεχόμενο της γλώσσας (το λεξιλόγιο), διαμορφώθηκαν αλληλοτροφοδοτούμενες διαρκείς και αναπόφευκτες συναλλαγές μεταξύ της γλώσσας και της κοινωνίας.

Ας εξετάσουμε τώρα την εννοιολογική σύγχυση που έχει προκύψει από μια σειρά αυθαίρετων συμβάσεων και μη επιστημονικών θεωριών, οι οποίες έχουν αμφισβητηθεί από τις πρόσφατες αναλύσεις.

Η έννοια του "ουδέτερου" σημαίνει αυτό ακριβώς : δεν πρόκειται, ΟΥΤΕ για αρσενικό, ΟΥΤΕ για θηλυκό. Όταν πρόκειται για πρόσωπα, τύπους πραγματικά ουδέτερους συναντάμε μόνο όταν αναφέρονται και στα δύο φύλα, και αυτό, στις γλώσσες όπου υπάρχει και το ουδέτερο γένος.

Εκτός από ορισμένες μεταβολές του γένους, το φύλο και το γένος φαίνεται ότι επικαλύπτονται και ταυτίζονται όταν πρόκειται για ανθρώπινα όντα και για μια σειρά ζώων. Κατόπιν, ακολουθούν τα άψυχα αντικείμενα, στα οποία θα αποδοθεί ένα μη γραμματικό γένος, το οποίο πολύ συχνά δεν συμπίπτει με το φύλο τους.

Ωστόσο, επειδή τους αποδίδουμε ένα φύλο όταν τα απεικονίζουμε συμβολικά, αυτό αποτελεί την απόδειξη ότι η απόδοση του θηλυκού ή του αρσενικού γένους δεν είναι μια ανώδυνη διαδικασία. Μέσα μας προβάλλεται, υλοποιείται θα μπορούσαμε να πούμε, μια εγκεφαλική απεικόνιση, μια εικόνα, και η λέξη "τσαγκάρης" ή "πεταλωτής" φέρνει στο μυαλό ενός μικρού παιδιού και πόσο μάλλον ενός ενήλικα, μια εικόνα αποκλειστικά και αναντίρρητα ανδρική : πρόκειται για την "εγκεφαλοποίηση-σύνθεση" της γλώσσας.

Για όλους τους λόγους που εκθέσαμε μέχρι εδώ, είναι σαφές ότι αυτή η έννοια δεν μπορεί σε καμμία περίπτωση λογικά να χαρακτηρίσει το ανθρώπινο πρόσωπο, που είναι εξ ορισμού γυναίκα ή άνδρας, διότι ακόμα και σε μια γλώσσα όπου υπάρχει το ουδέτερο "γένος" - παραδείγματος χάριν, στα γερμανικά ή στα ολλανδικά - μόλις το επιτρέψει η δομή της

γλώσσας, θα επιστρέψουμε ταχύτατα στο γένος του περί ου ο λόγος προσώπου :das Madchen (το κορίτσι), όπου το das που είναι η προσωπική αντωνυμία ουδέτερου γένους, γίνεται sie (προσωπική αντωνυμία θηλυκού γένους).

Υστερα από μια εικοσαετία κατά την οποία εφαρμόστηκε αυτό το καθεστώς σε πολλές χώρες της Ευρώπης, είμαστε υποχρεωμένοι να διαπιστώσουμε την αναποτελεσματικότητα της ουδετεροποίησης που επιβλήθηκε τεχνητά, ακόμα και στα αγγλικά, όπου λόγω της χρησιμοποίησης ουδέτερων προσδιοριστικών (παραδείγματος χάριν, τα άρθρα "the" ή "one", που δεν συμπίπτουν ούτε ως προς το γένος ούτε ούτε ως προς τον αριθμό), είχαμε φτάσει στην "ουδετεροποίηση" των δραστών, συμπεριλαμβανομένων και των φορέων ενός χαρακτηριστικού θηλυκού γένους. Παραδείγματος χάριν, το "actress" (ηθοποιός στο θηλυκό γένος) μετατρέπεται σε "female actor" (ηθοποιός γυναικείου φύλου).

Στις Ηνωμένες Πολιτείες, το "Department of Labor" ακολουθώντας αυτή την εσφαλμένη άποψη, θέλησε να "ουδετεροποιήσει" περίπου 3.500 επαγγελματικές ονομασίες ώστε να τερματιστεί ο αποκλεισμός των γυναικών και να τους δοθεί ένα όνομα και ένας τίτλος. Ωστόσο, το περίφημο "chairperson" χρησιμοποιήθηκε μόνο όταν επρόκειτο για γυναίκα - madam chairperson" αντί για "chairwoman" τη θηλυκή μορφή του. Σήμερα, επιστρέφουμε συνεπώς στα ονόματα θηλυκού γένους για να προσδιορίσουμε ότι πρόκειται για γυναίκα. Η ίδια αμμηχανία υπάρχει και στη Μεγάλη Βρετανία, διότι αυτή η αναγκαστική ουδετεροποίηση καθιστά τις γυναίκες ακόμα πιο αφανείς στον κοινωνικό, τον πολιτισμικό και τον επαγγελματικό τομέα : Μια γυναίκα δεν μπορεί να ελπίζει ότι θα αποκτήσει τα ίδια δικαιώματα με έναν άνδρα, παρά μόνο αν διεκδικήσει την ουδετεροποίηση του εαυτού της. (...) Το να αρνείσαι την ταυτότητα του φύλου σου αποτελεί τη μέγιστη υποταγή στην ανδρική κουλτούρα. (...) Η κουλτούρα δεν είναι ουδέτερη και (...) (μέσα) στη γαλλική κουλτούρα, η πατριαρχική παράδοση είναι εκείνη που ενημερώνει και χαρακτηρίζει τα αντιπροσωπευτικά συστήματα της χρήσης της γλώσσας, της επικοινωνίας και των ανταλλαγών, γεγονός που συνεπάγεται ότι οι γυναίκες δεν μπορούν να συμμετέχουν σ'αυτή την κουλτούρα ως υποκείμενα χωρίς να μεταβληθεί η οργάνωση και τα συστήματα συμβολισμού. Το ότι δεν τα κατάφεραν οφείλεται στην υποχωρητικότητα και την απώλεια της ταυτότητας τους. (Luce Irigaray)

Αυτή η χρήση είχε ως μοναδικό αποτέλεσμα την αφάνεια των γυναικών, διότι, παράλληλα, χρησιμοποιήθηκε ως δηλωτικό του γένους το αρσενικό και αυτό δημιούργησε ασάφεια και σύγχυση, δεδομένου ότι μοναδική συνέπεια του ήταν η ενίσχυση των ανδρικών τύπων, αποκλείοντας ταυτόχρονα τη γυναικεία διάσταση.

Η μη σωστή αντίληψη για το ουδέτερο στη γλώσσα πηγάζει από την εσφαλμένη εξομίωση του με το αρσενικό, ακόμα και σε ορισμένες απρόσωπες μορφές και έπρεπε να οριοθετηθούν οι σχετικοί μηχανισμοί.

Πολλές ερευνήτριες, φεμινίστριες και συγγραφίνες πιστεύουν ότι η χρησιμοποίηση του αρσενικού γένους από τις γυναίκες για να δώσουν όνομα στον εαυτό τους υπογραμμίζει τη σπανιότητα τους, γεγονός που τους δημιουργεί κάποια ανομολόγητη υπερηφάνεια. Πράγματι, υπάρχουν πολύ λίγες γυναίκες νομαρχίνες, πρυτάνισσες, προεδρίνες της δημακρατίας. Η *Collette Audry* προχωρεί περισσότερο : Οι καριερίστριες ... δεν ασχολούνται καθόλου με την αλληλεγγύη με όλες τις γυναίκες ... Αυτές οι γυναίκες έχουν αλλοτριωθεί από το σύστημα, υποβιβάζουν τις αξίες του γυναικείου φύλλου, διότι εξομοιώνουν το αρσενικό με το κύρος, στο θετικό.

Και η χρήση της αντωνυμίας ; Στο (δίο άρθρο English as she ia written", η *Pat Darter* υπενθυμίζει τον αγγλικό νόμο (Interpretation Act 1889) που επιβάλλει το αρσενικό γένος και επιμένει στην ενσωμάτωση του θηλυκού : *Words importing the masculin gender shall include females* (οι λέξεις αρσενικού γένους θεωρείται ότι συμπεριλαμβάνουν το θηλυκό), που επιβεβαιώθηκε έναν αιώνα αργότερα από το "Interpretation Act 1978".

Η υποχρεωτική γραμματική καθιέρωση του αρσενικού δηλωτικού του γένους, παραδείγματος χάριν στα αγγλικά¹⁵, ανάγεται στον 16ο αιώνα. Σε εκείνη την εποχή "διαμόρφωσης" της γλώσσας, άρχισε να καθιερώνεται στην Ευρώπη η γραμματική στο αρσενικό γένος¹⁶. Η καθιέρωση αυτής της σύμβασης συνοδεύτηκε από μια σειρά γραμματικών κανόνων (η προσωπική αντωνυμία αρσενικού γένους "he" θεωρήθηκε ουδέτερου γένους στη συγκεκριμένη περίπτωση) με τη βοήθεια πολλών κειμένων σχετικών με τη χρήση της, αντικαθιστώντας τύπους θηλυκούς ή πραγματικά ουδέτερους, δηλαδή που αναφέρονταν πράγματι και στα δύο φύλα : "they" (αυτοί/αυτές), "their"¹⁷ (το δικό του/τους) και "them" (αυτούς /-ές /-ά). Το 1850, η υπόθεση έληξε οριστικά και το θηλυκό γένος εξαφανίστηκε : ένα αναγκαστικό μέτρο, ένας νόμος επέβαλε ρητά τη δηλωτική του γένους χρήση του αρσενικού. Παρόμοια μέτρα, σιωπηρά ή αναγκαστικά εφαρμόστηκαν στην ολλανδική γλώσσα, τη γαλλική καθώς και σε πολλές άλλες γλώσσες.

15 Ο γραμματικός *Killiaen* για την ολλανδική γλώσσα

16 Την εποχή εκείνη, δεν υπήρχαν (πολλές) γραμματρίνες.

17 Παράδειγμα : "Everyone must do their best" (*Bodine*, 1975)

Ωστόσο, η έρευνα ως προς τη δηλωτική του γένους χρήση των αρσενικών αντωνυμιών ("he")¹⁸ στα αγγλικά το 1978 και το 1980, είναι αποκαλυπτική : απέδειξε ότι η θηλυκή αντωνυμία "she" χρησιμοποιείται επίσης ως δηλωτική του γένους, παραδείγματος χάριν όταν αναφερόμαστε σε (μια ομάδα) γυναίκες. Οι ομιλητές αποδίδουν μια τάση, ιδιαίτερα έντονη στις γυναίκες, είτε να εξιδικεύουν το φύλο του προσώπου για το οποίο μιλούν ("he or she")¹⁹, είτε να χρησιμοποιούν τον πληθυντικό της αντωνυμίας "they". Η χρήση του "s/he" στο γραπτό λόγο επεκτείνεται και γενικεύεται (στα ολλανδικά : z / h/ ij), καθώς και η σειρά των ονομάτων και των αντωνυμιών : "she and he" (αυτή και αυτός), "women and men" (γυναίκες και άνδρες), "mother and father" (μητέρα και πατέρας), αντεστραμμένη σειρά αποσκοπώντας στη συνειδητοποίηση.

Η παρεμπόδιση αυτής της αυθόρμητης χρησιμοποίησης, επιβάλλοντας αυτεπάγγελτα και υποχρεωτικά το αρσενικό γένος στη γλώσσα, έχει ως επακόλουθο για τις γυναίκες την αυτοαπόρριψη. Ήδη από το 1950, η προεδρίνα του αμερικανικού "Mills College", Lynn White, είχε ενδιαφερθεί για αυτή τη χρησιμοποίηση της "παραμορφωμένης" και ακρωτηριασμένης γλώσσας, και των επιπτώσεων της στα κοριτσάκια. Για το θέμα αυτό, έγραψαν σχετικά και άλλες γυναίκες - η Mary Oronan : Humanizing English, η Varda One : Manglish, η Alma Graham. Στα ολλανδικά, οι γυναίκες θεωρούν μόνο τα πραγματικά επίκοινα ("volwassene", ενήλιξ "parlementslied", βουλευτίνα), ως λέξεις που αναφέρονται και στα δύο φύλα. Έτσι, θα χρησιμοποιηθούν φυσιολογικά τα ονόματα επαγγελματιών στο θηλυκό γένος όταν πρόκειται για γυναίκες και στο αρσενικό όταν πρόκειται για άνδρες, για τον απλούστατο λόγο ότι : *sekseneutraliteit bestaat nauwelijks : een term is of mannelijk of vrouwelijk*" (1987:70) (Το πραγματικό ουδέτερο συναντάται σπανίως : ένας όρος είναι ΕΙΤΕ αρσενικού γένους, ΕΙΤΕ θηλυκού). Όσον αφορά τα πρόσωπα, το ουδέτερο γένος στη γλώσσα είναι ένας μύθος.

Από το Phénoménologie du "langage des femmes", συνάγεται επίσης ότι οι άνδρες, πολύ περισσότερο από τις γυναίκες, των οποίων ο δισταγμός ως προς αυτό το ζήτημα είναι εμφανής, χρησιμοποιούν αυθόρμητα το αρσενικό γένος στη γλώσσα και μάλιστα μέχρι υπερβολής. Παραδείγματος χάριν, συζητώντας για μόδα, οι άνδρες θα χρησιμοποιήσουν το αρσενικό γένος όταν αναφέρονται στην Coco Chanel χρησιμοποιώντας προσωπικές αντωνυμίες, επίθετα και όλους τους άλλους γλωσσικούς τύπους

18 Το "he" είναι τόσο λίγο "ουδέτερο" όσο και το "she", και αναφέρεται αποκλειστικά σε άνδρες, γεγονός που απέδειξαν το 1978 μεταξύ άλλων και οι Martys, Moulton, Robinson, Elias, Martyna.

19 Αυτό είναι το συμπέρασμα και του Phénoménologie du langage des femmes, Niedzwiecki, Πανεπιστήμιο Paris 7, 1985.

αρσενικού γένους, και αυτό αποτελεί παγκόσμιο φαινόμενο που οφείλεται στο ότι έχουν συνηθίσει να υπερισχύουν σε όλες τις κοινωνικές κλίμακες, προβολή που ενισχύει την εικόνα που έχουν για τον εαυτό τους, καθώς και τη γενικότερη εικόνα των ανδρών αποκλειστικά, προαιώνιες συνήθειες που όμως είναι πλήρως εναρμονισμένες με την πρόσφατη ιστορία. Πως να τους το προσάψεις, αν οι ίδιες οι γυναίκες συνεχίζουν να θέτουν στο αρσενικό γένος τους τίτλους τους και τα λειτουργήματα που ασκούν, από φόβο μήπως γελοιοποιηθούν ή μήπως υποβιβαστούν ;

Βλέπουμε εδώ τη μεγάλη σημασία που έχουν οι συμβάσεις, τα έθιμα, οι νόμοι, τα διατάγματα, οι κανόνες της κοινωνικής αλλαγής που συνεπάγονται και επιβάλλουν την αδικία ορισμένων απόψεων που υπαγόρευαν οι συμβάσεις κάποιας άλλης εποχής. Όταν αντιβαίνουν τις προκαταλήψεις και τους καθιερωμένους κανόνες, απορρίπτονται, και μάλιστα, κάποτε βίαια. Αντίθετα, όταν παγιτοποιούν την κρατούσα ιδεολογία, γίνονται πανάκεια καθολικής ισχύος. Πρόκειται, τότε, για τον "κανόνα της ορθής χρήσης".

Στην πραγματικότητα, είναι φυσικό να προτιμούν οι άνδρες τη χρησιμοποίηση του αρσενικού γένους όταν αναφέρονται στον εαυτό τους και στους άλλους άνδρες. Μια οποιαδήποτε έκφραση που τίθεται σε αρσενικό γένος από έναν άνδρα ξενίζει λιγότερο διότι υπάρχει υπάρχει μια εξίσωση μεταξύ του ομιλητή και της ονομασίας-αντικειμένου του λόγου του. Δεν θα είχαμε καμμία αντίρρηση αν ο μηχανισμός σταματούσε σ'αυτό το σημείο, ενώ αντίθετα γενικεύεται θεωρώντας κακώς ότι επεκτείνεται και στις γυναίκες. Αυτή η διαδικασία, όταν πρόκειται για γυναίκες, δεν δικαιολογείται διαφορετικά, παρά μόνο με την αδράνεια που περικλείει η δύναμη της συνήθειας, που, επειδή παρεμποδίζει την επικοινωνία, πρέπει να καταδικάζεται διαρκώς.

Συνεπώς, η γενικευμένη καταχρηστική χρησιμοποίηση του αρσενικού, του λεγόμενου δηλωτικού του γένους ή ουδέτερου, εκμηδενίζει τις γυναίκες, μετατρέποντας τις για άλλη μια φορά σε "άνδρες τιμής ένκεν". Το γεγονός ότι δεν μπορεί να εφαρμοστεί στα όντα θηλυκού γένους συνάγεται από την ανάλυση a contrario του "θηλυκού δηλωτικού του γένους", πρακτική εφαρμογή της πλήρους θηλυκοποίησης, αν υποστηρίζαμε εξίσου εσφαλμένα ότι περιλαμβάνει και το αρσενικό, που μεταλλάσσεται αυτόματα σε γένος χαρακτηρισμένο. Να μια απόδειξη. Στην πρόταση "οι έγκυες γυναίκες παίρνουν κατά μέσο όρο περίπου δώδεκα κιλά κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης", η λέξη "γυναίκες" (έγκυες) θα μπορούσε άραγε να αντικατασταθεί από τη λέξη "άνδρες" ; Η "Διακήρυξη για τα Δικαιώματα της Γυναίκας" που αφιερώθηκε το 1791 στην Μαρία Αντουανέτα από την ασχολούμενη με το θέατρο Olympe de Gouges, "συμπεριλαμβάνει" επίσης και τα δικαιώματα του "άνδρα" ; Πολύ γρήγορα, οι άνδρες θα σπεύσουν να θέσουν στο αρσενικό γένος κάθε όρο θηλυκού γένους που αναφέρεται σ'αυτούς. Η λέξη "ανθρωπος" σημαίνει "άνδρας και γυναίκα" μόνο στα

λεξικά : επισημαίνουν οι A. Paquot (Πανεπιστήμιο Laval, Κεμπέκ) και H. Dupuis (Υπηρεσία για τη γαλλική γλώσσα στο Κεμπέκ).

Αυτές οι έννοιες, αυτές οι συμβάσεις - ψευδο-ουδέτερο, γένος χαρακτηρισμένο ή μη χαρακτηρισμένο, αρσενικό δηλωτικό του γένους - πρέπει να απεμποληθούν όταν είναι ψευδείς, ή όταν έχουν επανακαθοριστεί ή τροποποιηθεί, ανάλογα με την περίπτωση, αν θέλουμε να εξαλειφθούν η ασάφεια, η σύγχυση, οι διφορούμενες έννοιες, τα λάθη. Ο Michel Foucault έγραψε το 1976 στην Histoire de la sexualité (I,14) πως το να διατυπώσεις έναν λόγο όπου συνυπάρχουν ο δυναμισμός της γνώσης, η βούληση για αλλαγή του νόμου και ο προσδοκώμενος επίγειος παράδεισος, να τι υποθάλλει μέσα μας τον ζήλο να μιλάμε για το φύλο σε σχέση με την καταστολή.

Έτσι, η εξίσωση "αρσενικό/ουδέτερο/δηλωτικό του γένους + χαρακτηρισμένο/μη χαρακτηρισμένο = ο κανόνας" χάνει κάθε λόγο ύπαρξης.

Η ύπαρξη ταμπού - δύο από αυτά είναι και η χρήση του αρσενικού γένους, ή του ουδέτερου/αρσενικού δηλωτικού του γένους - είναι αποκαλυπτική για τους φόβους και τις προλήψεις που υποβόσκουν σε μια κοινωνία. Απεικονίζεται κυρίως στους ευνοούμενους ευφημισμούς της, όταν παραδείγματος χάριν, υποστηρίζεται πως η γυναίκα είναι αντικείμενο - παθητικό - της δράσης.

Η σεξουαλική χροιά που αποδίδεται στο θηλυκό γένος μέσα στη γλώσσα σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελεί άλλο ένα παράδειγμα. Είναι αυτό που κάνει να υποστηρίζουν ορισμένες και ορισμένοι ότι το θηλυκό γένος είναι μειωτικό και τους κάνει να αποφεύγουν τη χρησιμοποίηση ονομασιών επαγγελματιών στο θηλυκό γένος, διότι η δρομέας (la coureuse) (Σημ. Μετ. αυτή η λέξη είναι διφορούμενη στα γαλλικά διότι αναφέρεται στον δρομέα, αλλά και σε κάποιον/κάποια που τρέχει πίσω από τις γυναίκες/τους άνδρες), ακόμα και η ποδηλάτισσα, φαίνεται να τους παραπέμπουν αποκλειστικά σε μια γυναίκα που αρέσκεται στους άνδρες. Το θέμα είναι πως το αντίστροφο, η έκφραση "coureur de jupon" (άνδρας που τρέχει πίσω από τον "ποδόγυρο") περιβάλλεται από ένα φωτισμένο ανδρικής δόξας.

IV. Σχετικά με τα ονόματα των επαγγελματιών, των τίτλων, βαθμών ή λειτουργημάτων

Είναι γεγονός πως όσο οι υψηλές θέσεις παραμένουν αποκλειστικά ανδρικό προνόμιο, με εξαίρεση ορισμένες γυναίκες που χρησιμοποιούνται ως "άλλοθι", τόσο οι ψυχολογικές μνήμες των ονομασιών επαγγελματιών θα εξακουλουθούν αναγκαστικά να είναι αρσενικού γένους, και οι γυναίκες θα συνεχίσουν να καταλαμβάνουν (για να μην πούμε να υπεξαιρούν), θέσεις ανδρών, φτιαγμένων για τους άνδρες, και θα υποχρεώνονται, κατά συνέπεια, να έχουν ανδρικό όνομα.

Από τη στιγμή που ένα επάγγελμα κατακτάται από γυναίκες, ξαφνικά φαίνεται ως δευτερεύον, λόγω παμπάλαιων κοινωνικών και οικογενειακών εμποδίων. Λόγω αυτού του γεγονότος, τα επαγγέλματα που έγιναν γυναικεία, όπως η διδασκαλία, μεταμορφώνονται σε "δευτερεύοντα" επαγγέλματα. Αυτή η υποβάθμιση συμβαδίζει με τη συνακόλουθη μείωση της αμοιβής. Αυτό το φαινόμενο του φαύλου κύκλου εμφανίστηκε και στη Ρωσία, όπου, επειδή πάρα πολλές γυναίκες έγιναν γιατροί, αυτό το επάγγελμα που έχει πολύ μεγάλη αίγλη, παρήκμασε ταχύτατα.

Κάτω από την πίεση ορισμένων πρωτοπόρων γυναικών έχει πραγματοποιηθεί ανακατανομή των οικιακών εργασιών, αλλά η μάχη είναι σκληρή : Ξέρετε, δεν παραιτείται κανείς εκούσια από προνόμια που κατείχε από πολύ παλιά, από τα οποία, εμείς οι άνδρες, επωφεληθήκαμε για τόσο πολύ καιρό ... , μου εξομολογήθηκαν πολλοί άνδρες που έχουν πεισθεί για το δίκαιο αίτημα της ισότητας.

Προηγουμένως, θα πρέπει και η λογοτεχνία, εγκαταλείποντας τα απαρχαιωμένα στερεότυπα που έχουν πληγεί ανεπανόρθωτα ή που εξακολουθούν να υφίστανται, να επιτρέψει στις νέες γυναίκες να ταυτιστούν με άλλα πρότυπα γυναικείου φύλου : με την πρυτάνισσα του πανεπιστημίου, την τραπεζίτισσα, τη γιατρίνα, τη θηροφυλακίνα, τη χειρίστρια γερανού.

Γενικά, στα λεξικά 45 με 50 % περίπου των όρων είναι αρσενικού γένους, 5 με 10 % είναι θηλυκού γένους και τα ονόματα (χωρίς να υπάρχει εξειδίκευση του γένους) αυξάνονται διαρκώς. Κατά συνέπεια, αυτά μπορούν να εφαρμοστούν και στα δύο γένη, ενώ παλαιότερα, τα λεξικά θα τα είχαν θέσει χωρίς κανένα δισταγμό στο αρσενικό γένος.

Ανάλογα με το βαθμό της παρουσίας γυναικών στον εξεταζόμενο τομέα, οι γυναίκες εκπροσωπούνται σε ποσοστό 5 % σε όλους τους τομείς, και σε ποσοστό 2 % μόνο στο στρατό. Αυτά τα αριθμητικά στοιχεία απεικονίζουν την πραγματικότητα και προέρχονται από διάφορες έρευνες.

Ποσοστό κυμαινόμενο μεταξύ του 80 και του 100 % από τα ερωτηθέντα πρόσωπα στις έρευνες ταυτίζουν τους όρους αρσενικού γένους γιατρός, σκηνοθέτης, μηχανικός, αξιωματικός, συμβολαιογράφος (που δεν έχουν θηλυκό γένος) με τον άνδρα.

Ωστόσο, ένα ποσοστό 40 % περίπου θα τους έθετε σε θηλυκό γένος, διότι, παραδείγματος χάριν, στην εκπαίδευση υπάρχουν πάρα πολλές γυναίκες, ή λόγω της χρήσης διαφόρων εκφράσεων (στα γαλλικά) όπως "la" (η) prof, la juge.

Στα περισσότερα έντυπα (όλων των ειδών), δηλαδή στα ερωτηματολόγια, τα έγγραφα, τα δελτία τύπου, τους πανταχού παρόντες ενημερωτικούς καταλόγους, κανένα κείμενο δεν παρεκκλίνει από τον κανόνα και αποκρύπτει τη "γυναικεία διάσταση".

IV. Συμβολισμός της ονομασίας του επαγγέλματος

Η χρήση των ονομασιών των επαγγελματιών δε διαθέτει αποκλειστικά μια εμπειρική σημασία : πρόκειται για μια λέξη που έχει καθιερωθεί από τη χρήση, από τους κανόνες αντιστοιχίας ή τους σημασιολογικούς, αλλά βασίζεται ωστόσο σε μια βούληση ταυτολογίας που θέτει κανόνες ιεράρχησης, που αποδίδει στο χαρακτηρισμένο άτομο μια φυσική, λογική, ψυχολογική και ηθική διάσταση, οι οποίες συνιστούν τα βασικά επίπεδα της γλώσσας. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, η ονομασία του επαγγέλματος προκύπτει από σύνθετες λέξεις, από συνδυασμούς με ιστορικά, γλωσσικά, κοινωνικά, πολιτιστικά και ψυχολογικά αίτια που εκφράζουν τον συμβολικό τους χαρακτήρα.

Η φυσική διάσταση απεικονίζει την υλική μορφή και το είδος του επαγγέλματος.

Η λογική διάσταση εκφράζει το σύνολο των αξιωμάτων που αφορούν τα σύμβολα και τους αριθμούς, η ψυχολογική διάσταση εκφράζει τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τη συμπεριφορά και τη διαφοροποίηση και η ηθική διάσταση διέπει το ηθικό μέρος, τη δεοντολογία, και με μια λέξη, τον επαγγελματικό κώδικα.

Από τη διατύπωση αυτών των τεσσάρων διαστάσεων, που αποτελούν τις βασικές συνιστώσες του σημαίνοντος, βλέπουμε πως η εκφορά της ονομασίας του επαγγέλματος κάνει να εμφανιστούν κατά την άσκηση ενός επαγγέλματος πολύ περισσότερα πράγματα από μια απλή λέξη : εμφανίζεται η ενδυμασία, τα επαγγελματικά εργαλεία, ο χρησιμοποιούμενος εξοπλισμός, οι συνθήκες εργασίας, η κοινωνική θέση, η επαγγελματική δεοντολογία, η επαγγελματική ορολογία, η μισθολογική κλίμακα, η θέση ως προς τις αρμοδιότητες και τις υποχρεώσεις έναντι των κοινωνικών και των επαγγελματικών ομάδων. Πρόκειται για πάρα πολλά χαρακτηριστικά που καθορίζουν την ψυχολογική συμπεριφορά μας σε σχέση με "αυτό που αντιλαμβανόμαστε", και επηρεάζουν τη στάση μας ως προς τα μηνύματα που δεχόμαστε.

Πέραν από το μήνυμα που δεχόμαστε, ενδέχεται η αναφορά στο επάγγελμα να ενεργοποιήσει τη συγκινησιακή νοητική λειτουργία του απαγορευμένου, ή της ανοχής, των μυστικών, της τελετουργίας, των ταμπού, της εν γένει κατάστασης, του κύρους που αντιπροσωπεύει και που έχουν διαποτίσει τη γλώσσα και το μήνυμα στο πέρασμα του χρόνου : παραδείγματος χάριν, η λέξη "χωροφύλακας" μας υποβάλλει μεγάλο φόβο.

Σε ποιά βαθμό, στις σύγχρονες κοινωνίες μας που κουβαλούν μια τεράστια ψυχολογική και ιστορική κληρονομιά, η ονομασία του επαγγέλματος περιγράφει την προσωπικότητα του ατόμου ή του αποδίδει τη θέση του, ακόμα και το λόγο ύπαρξης του, ή και την ταυτότητα του ; Πράγματι, όταν

αντικρίζουμε μια επαγγελματία ή έναν επαγγελματία, αυτόματα αξιολογούμε τη θέση του στην κοινωνική ιεραρχία, τον πραγματικό του ρόλο, τις αρμοδιότητες του, την ισχύ του, λίγο πολύ τον μισθό του, την ιστορία του επαγγέλματος του καθώς και τα προβλήματα δεοντολογίας που αντιμετωπίζουν, και όλα αυτά αποτελούν ενδείξεις από τις οποίες εξαρτάται και τα οποία καθοδηγούν με τη σειρά τους τη στάση μας απέναντι τους.

Επιπλέον, ανάλογα με τις εποχές, οι ονομασίες των επαγγελμάτων ενεργοποιούν μια επιθυμία ανύψωσης του επαγγέλματος ή απαλλαγής της από μειωτικές ή δυσφημιστικές αποχρώσεις. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, στη Γαλλία, η ονομασία του επαγγέλματος του σφαγέα ζώων έχει διαφοροποιηθεί σημαντικά στο πέρασμα του χρόνου. Ανάλογα με τις περιοχές και τις διάφορες ψυχολογικο-θρησκευτικές επιδράσεις, ένας "tueur" (φονιάς) ονομάστηκε διαδοχικά : "égorgeur, écorcheur, assommeur, équarisseur", κλπ, όπου το ρήμα "tuer" (φονεύω) έχει εξαφανιστεί πλήρως. Κατά τον ίδιο τρόπο, στη Γαλλία και πάλι, ο "bourreau" (δήμιος) έγινε "exécuteur des hautes oeuvres" (εκτελεστής υψηλών έργων) και έφερε τον τίτλο "monsieur de Paris" (ο κύριος του Παρισιού), λόγω της ανάγκης ανύψωσης του κύρους μιας δραστηριότητας. Αυτή η διαδικασία είναι παρόμοια με τη λυσσαλέα επιθυμία αρσενικοποίησης της επαγγελματικής ορολογίας.

Τα ίδια κίνητρα δραστηριοποιούν τις ένθερμες αγωνίστριες και υποστηρικτές της χρήσης του αρσενικού γένους, επειδή θεωρούν ότι η θηλυκοποίηση είναι υποτιμητική.

Η Πρεδρίνα του Συμβουλίου της γαλλικής Κοινότητας του Βελγίου, Anne-Marie Corbisier-Hagon πιστεύει πως αναμφίβολα, αυτές οι γυναίκες φοβούνται μήπως υποβαθμιστούν τα επαγγέλμα που κατέκτησαν με τόσους αγώνες, και ο βέλγος βουλευτής Henri Simons, εισηγητής της απόφασης για τη θηλυκοποίηση που εγκρίθηκε το Ιούνιο του 1993, συμπληρώνει : Αν αληθεύει ότι το θηλυκό γένος είναι υποτιμητικό, αυτό αποτελεί άλλο ένα επιχείρημα για την αλλαγή των συνηθειών. Για ποιό λόγο ένας δάσκαλος θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται λιγότερο καλά όταν είναι δασκάλα ; Για να εμποδίσουμε την αναπαραγωγή αυτού του μηχανισμού, θα πρέπει να τον αντιστρέψουμε και να δημιουργήσουμε τάχιστα το θηλυκό γένος των λέξεων που πρέπει να τεθούν και σε θηλυκό γένος : κατ'αρχήν τις ονομασίες επαγγελμάτων, τους τίτλους, δηλαδή, την ίδια τη γλώσσα. Και ο καθηγητής Marc Wilmet (Université Libre de Bruxelles) συνεχίζει : Εχω εντυπωσιαστεί από τη μη συνειδητοποίηση των γυναικών, οι οποίες αναδεικνύονται, εκ των πραγμάτων, στις περισσότερες ένθερμες συνηγόρους της διατήρησης του αρσενικού γένους στους τίτλους, με το πρόσχημα ότι αυτοί δεν υπάρχουν στο θηλυκό γένος. Όπως τις ειρωνευόταν οι Damourette και Pichon, κατ'αυτόν τον τρόπο αυτοπεριγράφονται ως τέρατα, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στη διαιώνιση άδικων κοινωνικών καταστάσεων. Πολύ σπάνια συναντάμε στο θηλυκό γένος όρους όπως "γενικός διευθυντής" ή "αρχισυντάκτης", διότι οι γυναίκες δεν είχαν ποτέ καταλάβει αυτές τις θέσεις. Πρέπει να παραδεχθούμε ότι κατανοούμε τις αγωνίες τους καθώς

και το άγχος τους μήπως γελοιοποιηθούν. Από την εποχή των αγγλίδων σουφραζετών, υπήρχε μια συστηματική τάση γελοιοποίησης των γυναικών και των φεμινιστικών κινήματων, και κάθε πραγματική προσπάθεια αλλαγής θεωρούνταν ως ανατρεπτική.

Είναι στ'αλήθεια "άσχημο", ή ακόμα περισσότερο " ενοχλητικό" να επικαλούμαστε τον θηλυκό τύπο κάθε φορά που αυτό αποδεικνύεται αναγκαίο ; Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Boileau, αυτό δεν αληθεύει διότι "Αυτό που αντιλαμβανόμαστε ως καλό διατυπώνεται με σαφήνεια και οι λέξεις για να το εκφράσουμε μας έρχονται στο μυαλό με ευκολία, διότι αυτό που είναι δυσάρεστο στο άκουσμα είναι κατ'αρχήν αυτό που είναι δυσάρεστο στο πνεύμα". Στην πράξη, βοήθουσης και της ραθυμίας και της οικονομίας της γλώσσας, υιοθετούμε πολύ συχνά αυτή την καταδικαστέα και μειωτική για τις γυναίκες συμπεριφορά, και αυτή η στάση είναι επικίνδυνη μακροπρόθεσμα, διότι έχει ως αποτέλεσμα την ελάττωση του γλωσσικού πλούτου που θα αποβεί μοιραία για όλες τις γλώσσες.

Αυτό συνέβη δυστυχώς μετά από τον Μεσαίωνα, και μάρτυρας είναι το Βιβλίο των Επαγγελματών που ασκούνταν στο Παρίσι στις αρχές του 13ου αιώνα, το οποίο έγραψε, το 1254, ο Etienne Boileau. Στο βιβλίο αυτό μνημονεύεται μια ατελείωτη σειρά επαγγελματών, είτε αποκλειστικά γυναικείων, είτε μικτών. Εν πάσει περιπτώσει, οι γυναίκες δεν ήταν αποκλεισμένες από καμία επαγγελματική δραστηριότητα. Αυτές οι ατελείωτες ονομασίες επαγγελματών στο θηλυκό γένος εξαφανίστηκαν όταν, κατά την Αναγέννηση, οι άνδρες κατέλαβαν για λογαριασμό τους όλους σχεδόν τους τομείς δραστηριοτήτων των γυναικών.

Στην πραγματικότητα, δεν πρόκειται μόνο για μια απλή διαμάχη για τις λέξεις και για την απόκτηση ενός ονόματος, πρόκειται για τη θέση του όντος, για να μπορέσει, μέσω του ονόματος ή της ονομασίας του επαγγέλματος, να ενταχθεί στην ψυχολογική, τη συμβολική, την κοινωνική και την επαγγελματική πραγματικότητα.

Το γεγονός ότι οι γυναίκες εκδηλώνουν μικρότερο ενδιαφέρον για θέσεις με κύρος οφείλεται στους γλωσσικούς κανόνες αρσενικού γένους που αποσιωπούν την παρουσία τους, με το να μην τις ενθαρρύνουν να δράσουν, να φανταστούν τον εαυτό τους σε μια θέση παραδοσιακά ανδρική, πόσο μάλλον να την διεκδικήσουν.

Η ονομασία ενός επαγγέλματος στο αρσενικό γένος αποτελεί μια αντίφαση, όταν αφορά τις γυναίκες. Αυτό το μήνυμα της απόρριψης θα το συλλάβει το ασυνείδητο καθώς και το συνειδητό.

Συνεπώς, για να ορίσουμε τις επαγγελματίες θα χρησιμοποιήσουμε τη ονομασία του επαγγέλματος στο θηλυκό γένος, και μόνον αυτή. Για το σκοπό αυτό θα αναφερθούμε σε δύο πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί σε

πολλές ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ των οποίων και στις Κάτω Χώρες και αφορούν, η μεν πρώτη, τη δημιουργία, από την Attie Gooszen, ενός αλφάβητου ονομάτων γυναικών, που ξεκινά από το Άννα και καταλήγει στο Υβόνη, η δε δεύτερη, την απόφαση να δοθούν, στις πόλεις, νέα ονόματα σε πλατείες, πάρκα, δρόμους και δρομάκια, ονόματα διάσημων και λιγότερο διάσημων γυναικών και να τοποθετηθούν αγάλματα προς τιμήν τους.

Η Thérèse Moreau συνοψίζει στην εισαγωγή της σε έναν ελβετικό κατάλογο των ονομασιών επαγγελματιών στο θηλυκό γένος πως "είναι (...) φυσικό, σε μια κοινωνία στην οποία οι γυναίκες επιτυγχάνουν επιτέλους την ισότητα, να καταβάλλονται προσπάθειες ώστε να επενεργήσει αυτή η αλλαγή και στη γλώσσα. Η αποδοχή των γυναικών ως ανθρώπινων όντων με πλήρη δικαιώματα, συνεπάγεται και την εξάλειψη της ανδροκρατίας και του μισογυνισμού από τη γλώσσα. Το θηλυκό γένος έχει γίνει χαρακτηριστικό περιφρονητέο και περιφρονημένο επειδή οι γυναίκες ήταν πολίτες δεύτερης κατηγορίας.

ως συμπέρασμα : Επιβάλλεται η χρήση του θηλυκού γένους

Κάθε αλλαγή στη γλώσσα συνεπάγεται τον εμπλουτισμό της και, σε καμμία περίπτωση, τροχοπέδηση της εξέλιξης της.

Χωρίς αμφιβολία, το έργο μας είναι κατά κάποιον τρόπο πρωτοποριακό, αλλά η μη σεξιστική χρήση της γλώσσας πρέπει να τοποθετηθεί στο συνολικό πλαίσιο της γλώσσας ως ένα μέσο κοινωνικής δράσης για την ευρύτερη συνειδητοποίηση. Η αντίσταση στην αρχή της ισότητας στη γλώσσα, που διαιωνίζει μια στερεότυπη και παρωχημένη αντίληψη ως προς τα όντα, αποτελεί ένα εμπόδιο για την αλλαγή των προτύπων και των τρόπων συμπεριφοράς.

Στη σύσταση αριθ. 5 (1990,4), το Συμβούλιο της Ευρώπης ζητά να χρησιμοποιεί τουλάχιστον ο δημόσιος τομέας τη "νέα γλώσσα", δημιουργώντας κατ'αυτόν τον τρόπο τις ευνοϊκότερες δυνατές κοινωνικο-πολιτισμικές συνθήκες για την επίτευξη της ισότητας με όλα τα μέσα : μαζικά μέσα επικοινωνίας, τύπος, εκπαίδευση, νομικά κείμενα, εκδοτικοί οίκοι, ορολογία, προφορικός λόγος κλπ, παντού να τίθενται στο θηλυκό ή στο αρσενικό γένος οι ονομασίες των επαγγελματιών, των λειτουργημάτων, των βαθμών ή των τίτλων όταν αυτά αναφέρονται σε γυναίκες και σε άνδρες.

Μια έρευνα που χρηματοδοτήθηκε από την "Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Ισότητα μεταξύ Γυναικών και Ανδρών" απέδειξε ομόφωνα ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται στις δεκατρείς εξετασθείσες χώρες (Αυστρία, Γερμανία, Λιχτεστάϊν, Ελβετία, Κύπρος, Ιρλανδία, Μάλτα, Γαλλία, Λουξεμβούργο, Κάτω Χώρες, Πορτογαλία, Ισπανία, Σουηδία), αν και τα χαρακτηριστικά του σεξισμού ποικίλουν από χώρα σε χώρα, ωστόσο θεωρείται

σεξιστική και εισάγουσα διακρίσεις έναντι των γυναικών, επειδή υπάρχουν, δηλαδή αφθονούν, ορισμένες παράμετροι, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται η απώλεια του επωνύμου για τις παντρεμένες γυναίκες και η χρησιμοποίηση του αρσενικού γένους, είτε πρόκειται για το ανθρώπινο είδος, είτε για κοινωνικές ομάδες, για ονομασίες επαγγελματιών, λειτουργημάτων, τίτλων ή βαθμών.

Παραδείγματος χάριν, η πορτογαλική γλώσσα είναι ιδιαίτερα εύπλαστη και επιτρέπει την απρόσκοπτη δημιουργία ονομάτων επαγγελματιών και άλλων λέξεων στο θηλυκό γένος και, στα πορτογαλικά, ο τίτλος "senhora" (κυρία) δεν προσδιορίζει αν μια γυναίκα είναι παντρεμένη ή όχι. Ο γλωσσικός σεξισμός τείνει σχεδόν να εξαλειφθεί χάρις στα μέτρα που έχουν ληφθεί σε επίπεδο κοινοβουλίου, κυβέρνησης, διοίκησης, συνδικαλιστικών ενώσεων ή οργανώσεων με τη μορφή διαταγμάτων, νόμων, οδηγιών, υπουργικών εγκυκλίων, μελετών, συστάσεων, και με τη διαμόρφωση μιας ενδεδειγμένης πολιτικής στον εν λόγω τομέα.

Το Βέλγιο μπορεί να θεωρηθεί ως πρωτοπόρος χώρα διότι, το 1988, έφτασε μέχρι του σημείου να προτείνει τη χρησιμοποίηση νεολογισμών, αν αυτό κρινόταν αναγκαίο.

Μια από τις πρωτοβουλίες που ανέλαβε η Πορτογαλία ήταν η αντικατάσταση της έκφρασης "τα δικαιώματα του ανθρώπου" με εκείνη "τα δικαιώματα των προσώπων (ανθρώπων, προαιρετικό)". Μια άλλη πορτογαλική πρωτοβουλία υπήρξε το δικαίωμα των παντρεμένων γυναικών να διατηρούν το οικογενειακό τους επώνυμο (εκείνο που είχαν ως ανύπαντρες). Στην Ιταλία και την Ελβετία έχουν τη δυνατότητα να το χρησιμοποιούν παράλληλα με εκείνο του συζύγου, στη δε Γαλλία, το γονικό δικαίο παρέχει τη δυνατότητα να δίνεται στα παιδιά το επώνυμο του πατέρα και της μητέρας.

Αυτή η δυναμική και ενεργός γλωσσική διάσταση προηγείται της σημερινής και της μελλοντικής κοινωνικής πραγματικότητας και αποδεικνύει τη δυνατότητα πραγματοποίησης μιας αποτελεσματικής, συνεκτικής και ενδεδειγμένης θηλυκοποίησης, αλλά μήπως και η αναγέννηση της σύγχρονης εβραϊκής γλώσσας δεν αποτελεί και αυτή μια υποδειγματική περίπτωση απόλυτα επιτυχημένης αποφασιστικής δράσης ; (Marina Yaguello). Στη Ρωσία, δίνουν 20 καπίκια σε όποια ή όποιον επινοεί έναν πετυχημένο νεολογισμό.

Ανέκαθεν, την πρωτοβουλία για αλλαγές στη γλώσσα ή στην κοινωνία, την ανέλαμβανε πάντοτε μια μειοψηφία που ενεργούσε εν ονόματι της πλειοψηφίας. Σιγά σιγά, θα καταλήξουμε να θεωρούμε ορισμένους όρους, ιδίως αρσενικού γένους ως παρωχημένους. Η συνεχής χρήση των λέξεων, θηλυκού γένους ή όχι, τις επέβαλε στο πέρασμα του χρόνου. Μαζί με την Michèle Cotta, πρώην προεδρίνα της Ανώτατης Αρχής για τα οπτικοακουστικά μέσα στη Γαλλία και πρώην τμηματάρχισσας στον τηλεοπτικό σταθμό TF 1, συμφωνούμε και επαυξάνουμε ότι μια γλώσσα που

δεν είναι σε θέση να περιγράψει τη σύγχρονη πραγματικότητα και δεν διαθέτει τους κατάλληλους όρους για να δώσει όνομα στις καινοτομίες της τεχνολογίας, είναι μια νεκρή γλώσσα, ή τουλάχιστον, ακρωτηριασμένη.

Σε μια κοινωνία αποτελούμενη από ρομπότ, θα μπορούσαμε να διαχωρίσουμε τα όντα από την ονομασία του επαγγέλματος τους, αλλά αυτό δεν μπορεί να γίνει στις κοινωνίες μας, όπου, από επαγγελματική άποψη, θα πρόκειται πάντοτε για γυναίκες ή για άνδρες που θα είναι ιδιαίτερα ευτυχείς γι' αυτό.

Η συγκεκριμένη χρήση ονομασιών επαγγελματιών στο θηλυκό γένος θέτει σε κίνηση μια σταθερή αλλαγή της νοοτροπίας και του συλλογικού ασυνείδητου, και κατόπιν της ίδιας της κοινωνίας. Όπως έχουμε ήδη πει, από τη στιγμή που είμαστε ευαίσθητοποιημένοι στο πρόβλημα του σεξισμού στη γλώσσα, τον βλέπουμε και τον ακούμε πράγματι παντού, διότι το ανδρικό πρότυπο κυριαρχούσε ανέκαθεν στην κοινωνία και τη γλώσσα.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός πως, ύστερα από την πρώτη έκπληξη, θα χρησιμοποιηθεί η ειρωνία ή η κοροϊδία ώστε να αποθαρρυνθεί η θηλυκοποίηση της γλώσσας. Το ίδιο συνέβη και όταν οι γυναίκες απέκτησαν το δικαίωμα ψήφου.

Όμως, οι γυναίκες είναι εκείνες που πρέπει να "τολμήσουν". Η γλώσσα είναι ζωντανή, είναι ικανή να ενσωματώσει τη νέα κοινωνική πραγματικότητα, να καλύψει τα κενά, να αποσαφηνίσει τη χρήση εξαλείφοντας τη γλωσσική αλλοτρίωση των γυναικών.

Επειδή υπάρχουν ορισμένες αναρχικές τάσεις, είναι προτιμότερο, ενδεχομένως, να στρατευτούμε σε μια νέα τάση, ακολουθώντας τη "φιλοσοφία των θετικών ενεργειών", παρά να επιμένουμε στην εκ νέου ενεργοποίηση ορισμένων λέξεων που έχουν εγκαταλειφθεί από πολύ παλιά και να μνημονεύουμε ρήσεις ιδιαίτερα αρνητικές ή μειωτικές που, επιπλέον, δεν απεικονίζουν παρά μια παραμορφωμένη πραγματικότητα.

Η κοινωνία εξελίσσεται διαρκώς και καθημερινά οι γυναίκες διακρίνονται στον επαγγελματικό όπως και σε πολλούς άλλους τομείς. Στις 16 Μαΐου 1991, η Edith Cresson έγινε η πρώτη "πρωθυπουργίνα" της Γαλλίας. Ωστόσο, ο επίσημος τίτλος της παρέμεινε στο αρσενικό γένος. Αυτό το παράδειγμα συμπυκνώνει πολλά από τα επιφανόμενα που έχουμε παραθέσει και τα οποία αποδεικνύουν ότι η έννοια, και όχι μόνο η λέξη, στην ψυχολογική, την κοινωνιολογική και την πολιτιστική της διάσταση διαδραματίζει εδώ κυρίαρχο ρόλο και αυτό συμβαίνει σε πολλές ινδο-ευρωπαϊκές γλώσσες με παρεμφερείς κοινωνικο-πολιτισμικές παραδόσεις και χρήσεις της γλώσσας.

Σύμφωνα με ποιόν κανόνα μπορούμε να ορίσουμε ως βασική αρχή της θηλυκοποίησης ότι σημαινόμενο και σημαίνον πρέπει να έχουν το ίδιο γένος, αν θέλουμε, στο λεξιλόγιο της επικοινωνίας, να δημιουργήσουμε εικόνες του γυναικείου φύλου για τις γυναίκες, και του ανδρικού για τους άνδρες, αποφεύγοντας κατ'αυτόν τον τρόπο κάθε νοσηρή και

διεστραμμένη σύγκριση, κάθε "κακοφωνία", εξανίσταται η Benoîte Groult. Οι σημασιολογικοί και οι γλωσσολογικοί κανόνες δεν είναι φυσικοί, είναι το αποτέλεσμα μιας κοινωνικής και πολιτισμικής οικοδόμησης. Ερμηνεύοντας την απόρριψη των γυναικών στη γλώσσα, όπως συμβαίνει και στο επίπεδο του συνειδητού, το ασυνείδητο θα λάβει μόνον αυτό το μήνυμα.

Η θηλυκοποίηση στην γλώσσα συνιστά το δικαίωμα ύπαρξης ως γυναίκα σ'έναν κόσμο που δεν αγνοεί πλέον την ισότητα των φύλων. Δεν πρόκειται για μια παράλογη, αβάσιμη ή ασήμαντη απαίτηση, αλλά για ένα αποφασιστικό βήμα προς τη χειραφέτηση των γυναικών.

Το 1729, στο έργο του *Les Tropes*¹⁹, ο Dumasarsais παρατηρούσε προφητικά : Δεν υπάρχουν συνώνυμες λέξεις σε καμία γλώσσα. (...) Μια γλώσσα θα είναι πραγματικά πλούσια αν διαθέτει όρους για να ορίζει, όχι μόνο τις κύριες ιδέες, αλλά και τις διαφορές τους, τις ευαισθησίες τους, την μεγαλύτερη ή μικρότερη ενέργεια, την έκταση, την ακρίβεια, την απλότητα και τη σύνθεση που τις χαρακτηρίζει.

Η ερμηνεία καθώς και η εφαρμογή που ορισμένες φορές διαφοροποιούνται αισθητά από τη γλωσσική κληρονομιά, επιτρέπουν τη διαμόρφωση μιας θηλυκοποίησης που χαρακτηρίζεται από την απλότητα και την πολυμορφία της.

Η θηλυκοποίηση της γλώσσας μας επιτρέπει επιπλέον να προλαμβάνουμε κάθε μειωτική χροιά και να επαναπροσδιορίσουμε έννοιες πολυχρησιμοποιημένες, παρωχημένες ή παραμορφωμένες, περικρίπτοντας και αποκαθάρνοντας τη γλώσσα από ατυχείς διατυπώσεις. Έτσι θα αποφύγουμε να δώσουμε σε μια επισκέπτρια μια κάρτα ή κάποιο "badge" από αυτά που δίνονται στην είσοδο των κτιρίων τα οποία στεγάζουν κρατικές υπηρεσίες ή διεθνείς οργανισμούς κλπ, που να γράφει "επισκέπτης", ή να συμπεριλάβουμε και τις επιβάτισσες στις "ειδοποιήσεις για τους επιβάτες", και αυτό για να μιλήσουμε μόνο για ορισμένα παραδείγματα που επιλέξαμε ανάμεσα από χιλιάδες άλλα. Αναμφίβολα, το θηλυκό γένος εναρμονίζεται πλήρως με την αυθόρμητη αίσθηση της γλώσσας, όταν θα μιλάμε για μια διδακτόρισα, ενώ οι εφημερίδες, με τη σειρά τους, θα γράφουν πολύ φυσικά και χωρίς καμία διάθεση μείωσης : "Το Πανεπιστήμιο απέκτησε μια πρυτάνισσα".

Είναι άραγε ανάγκη να μνημονεύουμε το φύλο όταν αναφερόμαστε σε κάποιο επάγγελμα, αν το φύλο ή το γένος δεν έχουν πια καμία σημασία ;

Η πρόκληση που αποτελεί η θηλυκοποίηση της γλώσσας αφορά και

19 Επανεκδόθηκε από τον Fontanier το 1818, στο *Sexes et genres a travers les langues*, Luce Irigaray, 1990,211.

άλλον ένα σημαντικό τομέα που υπενθυμίζουμε : την απογύμνωση της γλώσσας, αν τα ονόματα θηλυκού γένους συνεχίσουν να εξαφανίζονται μαζί και η γλώσσα συνεχίσει να αρσενικοποιείται. Ανέκαθεν η χρήση προσαρμόταν στις αλλαγές, όσο ισχυρές και να ήταν οι κοινωνικο-πολιτισμικές τροχοπέδες, και τα "ομιλούντα πρόσωπα" χρησιμοποιούν τα ονόματα θηλυκού γένους που τους έρχονται αυτόματα στο μυαλό.

Το Γυναίκες και γλώσσα θέλησε να αναπτύξει τα επιχειρήματα από τα οποία συνάγεται ότι πράγματι, επιβάλλεται η χρήση του θηλυκού γένους, και ότι, από γλωσσική άποψη, δεν υπάρχει κανένα εμπόδιο. Στοιχηματίζουμε ότι σε έναν ή δύο αιώνες, όταν οι γυναίκες θα είναι ορατές σε ολόκληρη την κοινωνική κλίμακα, θα βρεθεί μια νέα Etienne Boileau για να γράψει, χίλια χρόνια αργότερα, ένα βιβλίο των Επαγγελματιών στην Ευρώπη, όπου θα συνυπάρχουν μια πιλοτίνα καταδιωκτικού αεροσκάφους με μια γιατρίνα, μια προεδρίνα της δημοκρατίας, μια χειρουργίνα, μια αγγελιοφορίνα, μια χειρίστρια γερανού, μια τοναδόρισσα, αλλά και ένας βρεφοκόμος καθώς και ένας μάμμος !

Κλείνοντας αυτή τη μελέτη, ας ανακεφαλαιώσουμε τα βασικά σημεία των συμπερασμάτων που εξήχθησαν από αυτόν τον προβληματισμό, τα οποία ορισμένες φορές δεν έχουν διαμορφωθεί πλήρως ή ευρίσκονται σε πλήρη εξέλιξη αν και η γλώσσα διέθετε πάντοτε γυναικείους τύπους και ήταν πάντοτε ιδιαίτερα εύκολο να δημιουργηθούν. Στις πολύ δύσκολες περιπτώσεις και σε έσχατη ανάγκη θα είναι πάντοτε προτιμότερο να χρησιμοποιούμε περιφράσεις ή μια διατύπωση που να επιτρέπει την παράκαμψη του προβλήματος, χωρίς ωστόσο να το εξαλείφει.

Έτσι, ανάλογα με τη γλώσσα που χρησιμοποιούμε :

- I. Πρέπει να αποφεύγεται ή να εξαλείφεται κάθε μορφή σεξισμού. Για το σκοπό αυτό, πρέπει να αναρωτιόμαστε : θα το είχα διατυπώσει κατ'αυτόν τον τρόπο αν, στη συγκεκριμένη περίπτωση, επρόκειτο για άνδρα ;
- II. Θα δοθεί προτεραιότητα στην ονομασία του επαγγέλματος στο θηλυκό γένος, πέρα από κάθε άλλη μορφή.

Παράδειγμα : Αυτή η παγκοσμίως γνωστή χειρουργίνα, χειρουργούσε όλο το πρωινό.

Αν χρειαστεί, θα καταφύγουμε στην αντίστροφη παραγωγή*, δημιουργώντας ένα όνομα αρσενικού γένους με βάση το θηλυκό ή αντίστροφα.

Παράδειγμα : Infirmier (νοσοκόμος) αντί για "maïeuticien" (μάμμος).

- II.α οι βαθμοί, τίτλοι, λειτουργήματα και επαγγέλματα θα τίθενται και αυτοί στο θηλυκό γένος : με την ιδιότητα της ως πρωθυπουργίνας.

- II.β Στις αγγελίες για προσφορά εργασίας, τα έντυπα, ή όπου αλλού απαιτείται να μνημονεύονται μαζί το θηλυκό και το αρσενικό γένος, θα πρέπει, αντί της καθέτου ή της παρένθεσης, να χρησιμοποιείται μια διατύπωση που να συμπεριλαμβάνει και τους δύο γλωσσικούς τύπους.

Παράδειγμα : δίπλωμα μεταφράστριας.

- III. Σε κάθε περίπτωση, η συμφωνία (δηλαδή, η σύμπτωση του γένους των αντωνυμιών, των επιθέτων, των προσδιοριστικών, κλπ) θα γίνεται, στο θηλυκό γένος.

Παράδειγμα: Η υπουργίνα, η υφυπουργίνα ελεύθερου χρόνου, και η προεδρίνα, ευαισθητοποιήθηκαν από τη δυστυχία των κατοίκων της πληγείσας περιοχής και αποφάσισαν, λόγω του επείγοντος χαρακτήρα του προβλήματος, να αποδεσμεύσουν κονδύλια προοριζόμενα για άλλη χρήση.

- IV. Στον πληθυντικό επίσης θα παρουσιαστεί η διάσταση του θηλυκού (δράστες, αντωνυμίες. κλπ)

Παράδειγματα : οι ευρωπαίοι γλύπτες και ευρωπαίες γλύπτριες.

- V. Σειρά : άλλοτε θα έπεται και άλλοτε θα προηγείται το θηλυκό γένος. Ακόμα, είναι δυνατό, να προκριθεί η αλφαβητική σειρά, στους καταλόγους αλλά και σε κάθε άλλο είδος εγγράφου.

- VI. Σε ορισμένες ειδικές περιπτώσεις - σπάνιες - θα πρέπει να προστίθεται, ύστερα από τη χρησιμοποιηθείσα λέξη, η λέξη "γυναίκα" (ή, "άνδρας").

Παράδειγμα : οι ζωγράφοι γυναίκες διαθέτουν σήμερα την παγκόσμια ένωση τους.

- VII. Όσον αφορά τους τίτλους και τους βαθμούς, πρέπει να χρησιμοποιείται η προσφώνηση "κυρία" αντί του "δεσποινίς"

- VIII Σε ορισμένες περιπτώσεις, θα μνημονεύεται μόνο η αρμοδιότητα, χωρίς να αναφέρεται το γένος του εν λόγω προσώπου, όπως συμβαίνει και στις κινηματογραφικές ταινίες ή στην τηλεόραση, όπου μνημονεύονται τα ονόματα των συντελεστών.

Παράδειγμα : πραγματοποίηση αντί για παραγωγίνα.

- IX. Για να αποφευχθεί κάθε περαιτέρω πραγματοποίηση διακρίσεων, θα πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα ώστε να μην μνημονεύεται η οικογενειακή κατάσταση (σύζυγος και μητέρα χ παιδιών), δηλαδή η ηλικία του προσώπου.

- X. Είναι προτιμότερο να μνημονεύεται το όνομα ΚΑΙ το επώνυμο των προσώπων, ώστε να αντιμετωπιστεί η κακή συνήθεια να καλούνται οι γυναίκες μόνο με το όνομα τους, παρραλείποντας το επώνυμο τους.

- XI. Τα υποκοριστικά που χρησιμοποιούνται όταν πρόκειται για γυναίκες πρέπει να αντικατασταθούν από κάποιον άλλο τύπο, που να μην εισάγει διακρίσεις ή να μην είναι μειωτικός : χωροφύλακας, αληθινό επίκοινο, και όχι χωροφυλακινίτσα.

Και, τέλος, ας μην ξεχνάμε πως τα τείχη των Ακαδημιών, οι οποίες συχνά αντιτίθενται στην θηλυκοποίηση της γλώσσας, θα καταρρεύσουν σαν τα τείχη της Ιεριχούς κάτω από την πίεση της ομιλούμενης γλώσσας : εκείνης των γυναικών και των ανδρών. Πρόκειται για ένα ευεργετικό φαινόμενο, χωρίς την ύπαρξη του οποίου, οι γλώσσες μας, όπως συνέβη και με άλλες προγενέστερες, στερημένες από τη γυναικεία τους διάσταση, θα οδεύσουν, αν όχι προς την εξαφάνιση, τουλάχιστον προς την αποδυνάμωση.

* *

*

Ευρετήριο*

- αντίστροφη παραγωγή (στα γερμανικά Rückbildung) : εξαλειφοντας την κατάληξη, από ένα όνομα θηλυκού γένους μπορεί να προκύψει, ενδεχομένως ένας δράστης αρσενικού γένους.

Παραδείγματα : κοινωνική λειτουργός --> κοινωνικός λειτουργός, νοσοκόμα --> νοσοκόμος

Παρατήρηση : τα επίκοινα* : nourrice, nurse, estafette, sentinelle, clarinette, στη γαλλική γλώσσα, διατηρούν το γένος τους.

- προσδιοριστικά : τάξη γραμματικών μορφημάτων* που φέρουν χαρακτηριστικά του γένους και του αριθμού του ονόματος που ενεργοποιούν : άρθρα, κτητικά επίθετα, δεικτικά, αόριστα, αριθμητικά, ερωτηματικά, κλπ.

Παράδειγμα : η υπουργίνα.

- διαχρονία : εξέλιξη των γλωσσικών φαινομένων στο χρόνο.
- διακριτικό : διαχωριστικός όρος.
- Σχολή της Πράγας : ομάδα γλωσσολόγων που εισήγαγαν μεταξύ άλλων τις έννοιες "χαρακτηρισμένο*", "μη χαρακτηρισμένο*".
- επίκοινο : όνομα θηλυκού ή αρσενικού γένους που προσδιορίζει και το θηλυκό και το αρσενικό ενός είδους πχ la souris (το ποντίκι).
- ετυμολογία : επιστήμη που ασχολείται με το ιστορικό της καταγωγής των ονομάτων, ξεκινώντας από την αρχική μορφή τους και καταλήγοντας στην σημερινή.
- γένος : κατηγορία που εκφράζει την υπαγωγή στο θηλυκό ή το αρσενικό φύλο, ή στο ουδέτερο.
- διολίσθηση του γένους : μεταμόρφωση που οφείλεται σε ειδικές διαχρονικές καταστάσεις.
- γραμματική : σύνολο κανόνων, δομών, και γλωσσικών συμβάσεων.
- ιδιόλεκτος : προσωπική χρήση μιας γλώσσας από ένα πρόσωπο.
- γλωσσολογία : συγκριτική και ιστορική μελέτη των γλωσσών. Αυτή η επιστήμη δημιουργήθηκε τον 5ο αιώνα π.Χ. Ονόματα κλειδιά : les Précieuses, Borp (1816, ινδο-ευρωπαϊκές συζυγίες), Saussure (1916), Trubetzkoy (γέννηση της φωνολογίας), Chomsky (1956), οι γλωσσολόγοι φεμινίστριες.

- χαρακτηρισμένο, μη χαρακτηρισμένο (γέννη) : γλωσσολογικό στοιχείο που είναι φορέας ενός χαρακτηριστικού το οποίο θεωρείται ως ιδιαίτερο σε σχέση με έναν όρο που θεωρείται ουδέτερος.
- μεταγλώσσα : γλώσσα με ειδική τυποποίηση που χρησιμοποιείται για την περιγραφή μιας γλώσσας.
- μόρφημα : συστατικό μιας λέξης.
- ουδέτερο (γένος) : τρίτο γένος που υπάρχει σε ορισμένες γλώσσες (γερμανογενείς, σλαβικές, στα λατινικά), το οποίο δεν παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά του θηλυκού ή του αρσενικού γένους.
- *nomina agentis* : (στα λατινικά) δράστης, που ορίζει το πρόσωπο που ενεργεί. Παράδειγμα : *la bouche* (η χασάπισσα), *la juge* (η δικαστήνα).
- παραγλώσσα : φυσικό και όχι γλωσσικό μέσο επικοινωνίας, που χρησιμοποιείται μόνο του ή γενικότερα ταυτόχρονα με τον λόγο (μιμήσεις, χειρονομίες, σφυρίγματα, χειροκροτήματα, "μη οργανωμένα προφορικά υποστηρίγματα").
- ολοκληρωμένο : όρος, το νόημα του οποίου δεν διατυπώνεται πλήρως.
- σημασιολογία : εννοιολογική μελέτη της γλώσσας.
- σεξισμός : εισαγωγή διακρίσεων έναντι του γυναικείου φύλου, ή της γυναικείας διάστασης γενικότερα.
- σημαίνον : υλική μορφή του σημείου (έννοια που εισήγαγε ο Ferdinand de Saussure).
- σημαίνόμενο : περιεχόμενο του σημείου.
- συγχρονία : σύνολο γλωσσικών φαινομένων που θεωρούνται ότι σχηματίζουν ένα σύστημα σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή της εξέλιξης μιας γλώσσας.
- συντακτικό : μελέτη των σχέσεων μεταξύ των στοιχείων του λόγου.

Πρώτο Διεθνές Συμπόσιο για τη
"Γλώσσα των γυναικών, γλώσσα των ανδρών"
't Elzenveld, Αμβέρσα, 14 και 15 Μαΐου 1993

Στις 14 και τις 15 Μαΐου 1993, διεξήχθη στην Αμβέρσα το 1ο Διεθνές Συμπόσιο για τη "Γλώσσα των γυναικών, γλώσσα των ανδρών", που οργανώθηκε με πρωτοβουλία της οργάνωσης των Βρυξελλών IRDECE (Institut de Recherche pour le Développement de l'Espace Culturel européen) και από κοινού με την Υπηρεσία Χειραφέτησης της πόλης της Αμβέρσας, υπό την αιγίδα της Υπηρεσίας Ενημέρωσης των Γυναικών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Στο Συμπόσιο συμμετείχαν περίπου 120 πανεπιστημιακοί, γλωσσολόγοι, κοινωνιολόγοι και πολιτικοί οι οποίο εκπροσωπούσαν τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, το Κεμπέκ, την Ελβετία, και γαλλόφωνες χώρες της Αφρικής.

Υπό την προεδρία της Patricia Niedzwiecki, που είχε την πρωτοβουλία για τη διοργάνωση αυτού του συνεδρίου, η πρώτη ημέρα αφιερώθηκε στις γλωσσικές ελλείψεις που παρουσιάζει η θηλυκοποίηση της γλώσσας καθώς και στις δυσκολίες που απορρέουν από τον τρόπο με τον οποίο

αντιμετωπίζει η κοινωνία τις γυναίκες. Παρά την ύπαρξη κάποιων αντιτιθέμενων απόψεων, ιδίως όσον αφορά τη δυνατότητα θηλυκοποίησης της γλώσσας εφ'όλης της ύλης, οι σύνεδροι εξεδήλωσαν την επιθυμία προβολής των γυναικών και της γυναικείας διάστασης στην κοινωνία μέσω της γλώσσας.

Στο κλείσιμο του συμποσίου ανακοινώθηκε η δημιουργία ενός διεθνούς δικτύου για τη θηλυκοποίηση της γλώσσας, υλοποιώντας κατ'αυτόν τον τρόπο την επιθυμία που διατύπωσε η Άννα-Λευκή Χαρίτου και οι περισσότερες σύνεδροι. Αυτό το Συμπόσιο, που χαιρετήθηκε από μια πολυάριθμη αντιπροσωπεία βέλγων υπουργών και βουλευτών και από εκπροσώπους των ευρωπαϊκών οργάνων υπήρξε ιδιαίτερα πλούσιο σε δηλώσεις και πρωτοβουλίες και ανοίγει το δρόμο για τη δημιουργία ενός δικτύου που θα ενεργοποιηθεί μέσα στους επόμενους μήνες.

Το έργο της Patricia Niedzwiecki (La langue au féminin, Hoe vrouwelijk is taal?) που εξέδωσε η πόλη της Αμβέρσας με την ευκαιρία του Συμποσίου, διατίθεται ήδη, ενώ τα πρακτικά των συνεδριάσεων, το Femalespeak (αγγλική μετάφραση του La langue au féminin και του Hoe vrouwelijk is taal?, καθώς και ο Κώδικας για τη θηλυκοποίηση της Patricia Niedzwiecki, θα δημοσιευτούν στις αρχές του Δεκεμβρίου 1993.

* * *

ΒΑΣΙΚΑ ΝΟΜΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ

ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Το 1979, ύστερα από την πίεση γλωσσολόγων όπως οι Senta Tromel-Plotz, Marlis Hellinger και Luise D. Pusch, η Γερμανία υπήρξε ένα από τα πρώτα κράτη που έλαβαν μέτρα ώστε σε όλα τα επίσημα κείμενα να συνυπάρχουν οι θηλυκοί και οι αρσενικοί τύποι :

ΑΥΣΤΡΙΑ

ΒΕΛΓΙΟ

Στις 4 Αυγούστου 1978, το Βέλγιο (χώρα τρίγλωσση), ψήφισε το νόμο για τον οικονομικό αναπροσανατολισμό (Κεφάλαιο V, τίτλος V). Στο άρθρο 121, αυτός ο νόμος εγγυάται την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών και εξασφαλίζει την εφαρμογή της κοινοτικής οδηγίας της 9ης Φεβρουαρίου 1976.

Ακολούθησε η γνώμη (αριθ. 48) της Επιτροπής για την Εργασία των γυναικών (18 Νοεμβρίου 1988), που συνέστηνε να μνημονεύονται με το όνομα τους οι γυναίκες στις αγγελίες για προσφορά εργασίας, ώστε να πάψουν να είναι αποκλεισμένες (άποψη που υποστηρίζει και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, ΔΟΕ), και για να υπάρξει μεγαλύτερη ισορροπία στη μεταχείριση γυναικών και ανδρών στην αγορά εργασίας χάρις στη θηλυκοποίηση των ονομασιών των επαγγελματιών, των λειτουργημάτων, των τίτλων και των βαθμών.

Μια συντονισμένη ενέργεια του υπουργού Εσωτερικών Louis Tobback που αποσκοπούσε στο να καταστήσει "ορατή" την παρουσία των γυναικών υπήρξε ιδιαίτερα πετυχημένη. Πρόκειται για τη μνεία του ονόματος των υποψηφίων και των δύο φύλων στις δημοτικές εκλογές (νόμος της 15ης Μαΐου 1987). Αυτός ο νόμος, που υποστηρίχθηκε με μια παράλληλη εκστρατεία ευαισθητοποίησης εκ μέρους του υφυπουργείου για την Κοινωνική Χειραφέτηση, είχε ως επακόλουθο την αισθητή αύξηση του αριθμού των γυναικών δημοτικών συμβούλων.

Καναδάς

Ο Καναδάς, χώρα δίγλωσση, ξεχωρίζει για την αφθονία εγγράφων καθώς και για το μεγάλο ενδιαφέρον που έχει εκδηλωθεί επί του θέματος. Εκτός από τα κείμενα που εκδόθηκαν το 1975, το 1980 και το 1981, μνημονεύουμε το Titres et fonctions au féminin : essai d'orientation de l'usage, της Υπηρεσίας για τη γαλλική γλώσσα του Κεμπέκ, και το Guide de feminisation des titres de fonction et des textes : Au féminin. Αυτές οι συστάσεις τηρήθηκαν σε μεγάλο βαθμό από την Επιτροπή ορολογίας που δημιούργησε η Yvette Roudy το 1984.

ΔΑΝΙΑ

- 1978 : νόμος που απαγορεύει την εισαγωγή διακρίσεων βασιζομένων στο φύλο στην εκπαίδευση και την εργασία, οι δε αγγελίες για προσφορά εργασίας πρέπει να απευθύνονται και στα δύο φύλα. Το ίδιο ισχύει και στη Νορβηγία.

ΙΣΠΑΝΙΑ

- Plan para la igualdad de las mujeres (1988/1990). Propuestas para evitar el sexismo en el lenguaje, 1989.

ΓΑΛΛΙΑ

ΙΤΑΛΙΑ

- Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana."

ΚΑΤΩ ΧΩΡΕΣ

- Νόμος για την ίση μεταχείριση στην εργασία (ΕΕ 180) αριθ. 86.

ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ

Μεταξύ πολλών κειμένων σχετικά με τον γλωσσικό σεξισμό, η αμερικανική διοίκηση (Department of Labor) εξέδωσε ήδη από το 1975 μια μελέτη με τίτλο Job Titles Revisions to Eliminate Sex-and Age-Referent Language from the Dictionary of Occupational Titles, η δε Τράπεζα της Αμερικής (Bank of America) εξέδωσε το 1975 το Guidelines for the Equal Treatment of all Employees.

Ακολούθησαν πολλοί μεγάλοι εκδοτικοί οίκοι, καθώς και άλλοι επαγγελματικοί οργανισμοί : το 1977, ο John Wiley & Sons στη Νέα Υόρκη : Wiley Guidelines on Sexism in Language, και το 1981, ο Houghton Mifflin Company στη Βοστώνη : Eliminating Stereotypes.

ΕΛΒΕΤΙΑ

Η Ελβετία (χώρα τρίγλωσση) είχε μια πολύ σημαντική συνεισφορά. Το "Bureau de l'egalite des droits entre homme et femme" δημοσίευσε, για χρήση στην Ελβετία, το "Dictionnaire feminin-masculin des professions, titres et fonctions electives", που είναι ιδιαίτερα χρήσιμο. Στην Ελβετία επίσης, δύο βουλευτίνες κατέθεσαν το 1984 μια επερώτηση που καλεί το "Grand Conseil" να προσαρμόσει την ορολογία βασιζόμενο στην ισότητα των φύλων, επειδή η συστηματική χρήση του αρσενικού γένους τείνει να περιθωριοποιήσει τις γυναίκες αποσιωπώντας την ύπαρξή τους.

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ

Η κοινοτική νομοθεσία που περιέχεται στην Οδηγία των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών (πρόσβαση στην επαγγελματική απασχόληση, την εκπαίδευση και τις προαγωγές), αποτέλεσε το σημείο εκκίνησης για τη συνειδητοποίηση στον τομέα αυτό. Κατόπιν, ανέλαβαν τη σκυτάλη τα προγράμματα κοινοτικής δράσης (οι θετικές δράσεις) καθώς και το δεύτερο ψήφισμα του Συμβουλίου της ΕΚ (24 Ιουλίου 1986, προώθηση των ίσων ευκαιριών για τις γυναίκες), και η σύσταση της 24ης Νοεμβρίου 1987 της Επιτροπής των ΕΚ (επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών).

Ευρωπαϊκή Κοινότητα

- η εξέλιξη της απασχόλησης. < SYSDÉM. Ευρωπαϊκό Σύστημα Τεκμηρίωσης για την Απασχόληση. Αριθ. 1 (1990).
- Ευρωπαϊκή θετική δράση Β :
 - > 2ο ψήφισμα του Συμβουλίου των ΕΚ της 24ης Ιουλίου 1986 για την προώθηση των ίσων ευκαιριών για τις γυναίκες, και,
 - > σύσταση της 24ης Νοεμβρίου 1987 της Επιτροπής των ΕΚ για την επαγγελματική κατάρτιση των γυναικών.

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

- Σύσταση αριθ. 5 (90) της Επιτροπής των Υπουργών των κρατών μελών για την Εξάλειψη του Σεξισμού στη Γλώσσα και Ατιολογική Εκθεση, Στρασβούργο, 6 Ιουνίου 1990, EG (90) 3.
- Επιτροπή των Υπουργών. Δήλωση για την Ισότητα Γυναικών και Ανδρών (εγκρίθηκε στο Στρασβούργο από την Επιτροπή των Υπουργών στις 16 Νοεμβρίου 1988, κατά την 83η συνεδρίαση).
- Επιτροπή των Υπουργών. Σύσταση αριθ. 5 (90) 4 της 21.5.1990 που εγκρίθηκε στο Στρασβούργο από την Επιτροπή των Υπουργών στις 21 Φεβρουαρίου 1990, κατά την 434η συνεδρίαση των εκπροσώπων των υπουργών).

ΔΟΕ

- Ψήφισμα για τις ίσες ευκαιρίες και την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στον τομέα της απασχόλησης (εγκρίθηκε στις 27 Ιουνίου 1985 κατά την 71η συνεδρίαση της Διεθνούς Συνδιάσκεψης Εργασίας, Γενεύη, 1985). (1).

ΟΗΕ

- ΟΥΝΕΣΚΟ : ψήφισμα που εγκρίθηκε από τη Γενική Συνέλευση στις 13 Νοεμβρίου 1987, κατά την 24η συνεδρίαση (2).

- Ψήφισμα 32/4 που ενέκρινε η Επιτροπή για τη θέση της γυναίκας κατά την 32η συνεδρίαση (Βιέννη, 14-23 Μαρτίου 1988) (1).

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Λόγω του περιορισμένου χώρου αυτού του δοκιμίου και επιθυμώντας να εκπληρώσουμε το επιβαλλόμενο καθήκον της ενημέρωσης, παρουσιάζουμε μια στοιχειώδη βιβλιογραφία και όχι εκείνη που χρησιμοποίησε η συγγραφέας, δηλαδή σαράντα περίπου σελίδες και περί τα 700 έργα.

BIBLIOGRAPHIE FONDAMENTALE

De par l'espace limité pour cet essai, et fidèle à la mission d'information qui m'est impartie, je me vois dans l'obligation de présenter une bibliographie sommaire, et non la bibliographie collationnée, soit une quarantaine de pages et quelque 700 titres.

Actes du premier symposium international sur le langage des femmes, Ed.: Ville d'Anvers, 1993.

ADRIAENS, G. (1981) : Vrouwelijke beroepsnamen in het Nederlands. Een synchronisch overzicht en een taalevolutieve benadering. (Ongedrukte licentiaatsverhandeling). Leuven 1981.

Advertising Handbook. EOC for Northern Ireland.

AEBISCHER, V. - Les Femmes et le Langage. Représentations sociales d'une différence. In: Presse Universitaires de France, sociologie d'aujourd'hui, Paris, 1985.

ALPHEN, I. van (1983) - Een vrouw een vrouw, een woord een woord. Over de gelijke behandeling van vrouwen en mannen en de consequenties voor beroepsbenamingen in het Nederlands. In: Tijdschrift voor vrouwenstudies 4, 2, 1983, 306-315.

APPRILL, C. - Déclaration. 32ème session de la Commission de la Condition de la Femme de l'ONU (Vienne, 14-23 mars 1988).

APPRILL, C. - Egalité des sexes et langage. In : Forum du Conseil de l'Europe, septembre 1988.

Beroepsbenamingen (Wijziging in het leerlingwezen). Ministerie van Onderwijs & Wetenschappen. 13/8/82.

BODINE, A. (1975) - Androcentrism in Prescriptive Grammar : Singular "they", Sex-indefinite "he", and "he or she". In: Language in Society 4 (2), 1975, 129-146.

BOEL, E. (1976) - Le genre des noms désignant les professions et les situations féminines en français moderne. In: Revue Romane 11 (1), 1976, 16-73.

BOTH, N. e.a. (1980) - Seksismen in Van Dale. In: Moer 1980 (1), 2-7.

BRANDENBERG, G. (1987) - Die Töchter Egalitas. Verlag Frauenoffensive, München.

BRAUN, Peter - Tendenzen in der deutschen Gegenwartssprache, Urban-Taschenbüch Kohlhammer.

BRINKMANN, J. - Biologischer und grammatikalischer Unsinn, In: Frauenpress, Köln 2/1986.

BROUWER, D. e.a. (1978) - Vrouwentaal en mannenpraat. Verschillen in taalgebruik taalgedrag in relatie tot de maatschappelijke rolverdeling. Van Genneep, Amsterdam, 1978.

BROUWER, D. (1980b) - Seksisme in schoolboeken Nederlands : Marie blijft breien. In: Moer 1980 (2), 32-36.

Citoyennes à part entière - Décret : terminologie. N° 31, mai 1984.

Citoyennes à part entière - L'usage de leur nom marital ne saurait être imposé aux femmes qui ne le souhaitent pas. Ministère des Droits de la Femme, n° 32, juin 1984.

Commission de Terminologie - Séance plénière du 26 avril 1984. Discours de Madame Yvette Roudy. Paris.

Commissione Nazionale per la Realizzazione della parità tra Uomo e Donna - Immagini maschili e femminili nei testi per le elementari. Presidenza del Consiglio dei Ministri. Roma, 1986.

Conseil de l'Europe - Initiatives prises au plan national pour traduire l'égalité des sexes dans le langage. CEEG (88) 28, Strasbourg, décembre 1988.

Conseil de l'Europe - L'égalité des sexes et la Convention européenne des Droits de l'Homme. EG (89) 3. Strasbourg, 1989.

Council of Europe - Recommendation N° 5 (90) 4 of the Committee of Ministers to Member States on the Elimination of Sexism from Language. Adopted by the CoM on 21 February 1990 at the 434th meeting of the Ministers' Deputies.

Consideraciones de trabajo sobre actualizacion y perfeccionamiento de los instrumentos y valoracion de los libros de texto. Ministerio de Educacion y Ciencia-Direccion general de Educacion Basica. Diciembre de 1985.

Contrastes - La Différence Sexuelle dans la Langage. Nice. Octobre 1989.

Corse Matin - Benoîte Groult : la place de la femme dans les mots et la misogynie de la langue française. 2/12/1985.

DARTER, P. - English as she is written. In: Terminologie & traduction.

DELEU, R. - Eén werk, twee namen ? In: Toestanden 1/15, 23/12/1988.

De Morgen - Australië pakt seksistisch taalgebruik aan - 9/11/1988.

De Morgen - De directeur-generaal is in zwangerschapsverlof. PGE. 8/12/1988.

De Morgen - Omstreden politica wordt eerste vice-presidente in Zwitserland. 9/12/1988.

De Standaard - SVV : Beroepsnamen zijn niet seksevrij. VJA. 14/2/1990.

Dictionnaire féminin-masculin, des professions, titres et fonctions électives. Editions du Bureau de l'Égalité des Droits entre Homme et Femme, Genève, 1990.

Discriminations basées sur le sexe dans les offres d'emploi (colloque européen). Compte rendu. Solidarité Femmes Emploi. Bruxelles.

"Doktorin" wird zur Regel, Presse- und Informationsstelle der Landesregierung Schleswig-Holstein, Kiel, 12-9-1988.

Donne è linguaggio. Gruppo promozione donna. In: Dialogo. Milano. 1986.

DUMAIS, H. - La féminisation des titres et du discours au Québec, Une bibliographie, Cahier 12, Les cahiers de recherche du GREMF, Groupe de recherche multidisciplinaire féministe, Université Laval, Québec, 2/1987.

DUMAIS, H. - La féminisation des titres et du discours au Québec, Bibliographie mise à jour (1987-1993), Québec, avril 1993.

DUPUIS H., MARTIN A. - La féminisation des titres et les leaders d'opinion: une étude exploratoire, Langues et sociétés, Gouvernement du Québec, septembre 1985.

DURAND, M., (1936) - Le Genre grammatical en français parlé à Paris et dans la région parisienne. Paris. 1936.

EUBBEN, M.C. & VANDERHAEGHEN C. - Les stéréotypes féminin et masculin dans la bande dessinée pour enfants et adolescents d'expression française. In: Revue de l'Institut de Sociologie, U.L.B., 1982. 3-4.

FAUST, N., El lenguaje de los hombres y mujeres en Coccama, Peru Indigena. 1963. 10.

Au Féminin, Guide de féminisation des titres de fonction et des textes, Les publications du Québec. Gouvernement du Québec, mai 1991.

La féminisation dans les langues communautaires, Terminologie & traduction, n° 2/1989, Commission des Communautés européennes, ISSN 0256-7873 (incluant 20 articles de quelques pages chacun sur le thème de la féminisation en langue).

Les femmes et le langage - Groupe de travail des OIC en Belgique, Décennie de la femme et préparation Nairobi 1985, mai 1985.

Gevraagd. Aanzet tot een discussie over het wijzigen van de beroepsbenaming in het kader van de wet gelijke behandeling mannen en vrouwen. Uitgave van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en de Aktiegroep Man Vrouw Maatschappij, Den Haag, 1982.

G.I.E.R.F. - Communiqué de presse : Embargo : 24 décembre 1986. Sujet : Cadeau de Noël à l'Académie française sur la féminisation de la langue. De : Groupe Interdisciplinaire d'Enseignement et de Recherche Féministes de l'Université du Québec à Montréal.

GLEICHBEHANDLUNG VON MÄNNER UND FRAUEN IN DER RECHTSSPRACHE HAT VERFASSUNGSRANG, Presse- und Informationsstelle der Landesregierung Schleswig-Holstein, 5-10-88.

Zur Gleichbehandlung von Frauen u. Männer in der Amtssprache. (Sabine Drechsler, Hildegard Schaub). Saarbrücken. Der Chef der Staatskanzlei. Januar 1990.

Gleichstellung der Frau in der Rechtssprache, Presse- und Informationsamt der Bundesregierung, Bonn, 2. April 1990.

GROEN-RUSCH, A. e.a. (1979) - Richtlijnen ter vermijding van seksisme in teksten en illustraties. (Uitgave van de werkgroep "Taalseksisme" Nijmegen). De Feeks, Nijmegen 1979.

GUENTHERODT I., Behördliche Sprachregelungen gegen und für eine sprachliche Gleichbehandlung von Frauen und Männer, LB. 69/80, 22-36.

GUENTHERODT I., Berufsbezeichnungen für Frauen. Problematik der deutschen Sprache im Vergleich mit Beispielen aus dem Englischen und Französischen. In: Osnabrücker Beiträge zur Sprachtheorie (OBST). Beihefte 3.1979, 120-132.

GUENTHERODT I., Androzentrische Sprache in deutschen Gesetzestexten und der Grundsatz der Gleichbehandlung von Männer und Frauen. In: Muttersprache 94.1983/4, 271-289. Androcentric Language in German Legal Texts and the Principle of Equal Treatment for Women & Men. In: Journal of Pragmatics 8 (1984) 241-260, North Holland

GUENTHERODT I., Die Zähigkeit sprachlicher Ungleichbehandlung in Deutschland-eine Folge der Verteilung von Frauen aus Wissenschaft und Justiz im Dritten Reich ? Jahrestagung der Gesellschaft für angewandte Linguistik (GAL), Universität Hamburg 1986.

HADEN, E.F. & JOLIAT E.A., (1940) - Le genre grammatical des substantifs en franco-canadien empruntés à l'anglais. In: Publications of the Modern Language Association. LV.

HELLINGER, M. - Zum Gebrauch weiblicher Berufsbezeichnungen im Deutschen-Variabilität als Ausdruck aussersprachlicher Machtstrukturen, LB. 69, S. 37-58.

HERAS Y TRIAS, P. El papel de la mujer en la Ensenanza y en el libro de texto en Cataluna. Premio Clara Campoamor 1985 del Instituto de la Mujer.

Het Nieuwsblad - Studie bevestigt clichés over "vrouwenberoepen".
L.Dm. 12/12/1990.

Het Volk - Vrouwen in mannenberoepen. D.M. 20/3/1989.

HUBERS, G. - Bakerpraatjes en vrouwenlogika. Instituut voor Algemene
Taalwetenschap, Universiteit van Amsterdam.

Igualdad de sexos en el lenguaje. Consejo de Europa. Comision de
terminologia en el Comité para la igualdad entre mujeres y hombres.
Quinta reunion, mayo 1986.

MALHEIROS, E., Profissoes no masculino e no feminino em Portugal ,
In: Terminologie & traduction °.

MARTYNA, W. - What does 'he' mean ? Use of the generic masculine. In:
Journal of Communication, Winter, 1978.

MARTYNA, W. (1980) - The Psychology of the Generic Masculine. In:
Sally McConnell-Ginet et al., eds., Women & Language in Literature &
Society. New York: Praeger.

Médias & Langage - La Langue Française au Féminin. Bimestriel, n° 19-
20, Paris, 1984.

MEILLET, A. (1921) - La Catégorie du genre et les conceptions des
Indo-européens. In: Linguistique historique et comparée. I.

MILLER, C. en SWIFT, K. (1976) : Words and Women : New Language in
New Times. New York, 1976.

MILLER, C. en SWIFT, K. - Words and Women. Language and the Sexes.
Penguin Books, Harmondsworth 1979.

MILLER, C. en SWIFT, K. (1980) - The Handbook of Non-Sexist Writing,
Women's Press.

Modelos masculino y femenino en los textos de EGB Edicion preparada
por Nuria Garreta y pilar Careaga. Instituto de la Mujer. Serie
Estudios. N°14, 1987.

MOULTON, J. - The myth of neutral 'man'. In: Vetterling-Braggin, M.
e.a. (eds.) Feminism and Philosophy. New Jersey, 1978, 124-138.

MOULTON, J. et al (1978) - Sex bias in language use : neutral
pronouns that aren't, American Psychologist 33 (11), 1032-6.

MÜLLER. U. (1988) - Empfehlungen für eine zeitgemässe, Frauen u.
Männer angemessen berücksichtigende Verwaltungssprache der
Landeshauptstadt Hannover, Das Referat für Gleichstellungsfragen,
Hannover, Nov. 1988.

N.A.L.G.O. - Watch your Language ! Non-sexist Language. In: a Guide
for Nalgo Members. London.

National Union of Journalists (1982) - Non-sexist Code of Practice
for Book Publishing, N.U.J.

NIEDZWIECKI, P. (1984) - Le langage des femmes. AILA Brussels, 7th World Congress of Applied Linguistics, Vol. 1.

NIEDZWIECKI, P. (1985) - Le langage des femmes. L'Orthophoniste. France, 1985.

NIEDZWIECKI, P. (1985) - About Thespian Characteristics of Women's Language. In: IAV, European Workshop on Language, Sexism & Education. Europäische Akademie Berlin.

NIEDZWIECKI, P. - Voix de Sirène, voix de Stentor. In: Info des métiers de la musique, Le Mans. 1988.

NIEDZWIECKI, P. - Directeur ou directrice. Enquête sur la dénomination des professions. In: (S), n° 3, 5/ 1989.

NIEDZWIECKI, P. (1989) - Bestaat er een vrouwentaal? In: NVR. Bruxelles, 1/1989.

NIEDZWIECKI, P. (1989) - Les principes de féminité et de masculinité dans Shakespeare. In: Contrastes. Paris. 1989.

NIEDZWIECKI, P. (1990) - Emploi Hypocoristique et Sémiologique du Diminutif. In: Slavica Gandensia, Gand, avril 1990.

NIEDZWIECKI, P. - Madame Antoine. Ed. des Quatre-Vents, L'Avant-Scène, Paris, mars 1990.

NIEDZWIECKI, P. - Vrouwelijke beroepsnamen. Taalseksisme. In: Zuidnederlandse maatschappij. Anvers. 4/1990.

NIEDZWIECKI, P. - Code de féminisation en français, néerlandais, allemand, Cabinet du secrétariat à l'Emancipation sociale, Bruxelles, juin 1991.

NIEDZWIECKI, P. - Langage des femmes. In: Intuitions. Bruxelles-Paris. 9/1992.

NIEDZWIECKI, P. - La langue au féminin, Hoe vrouwelijk is taal ? Femalespeak, Ed.: Ville d'Anvers, mai 1993.

NIEDZWIECKI, P. - Au féminin, Librairie Nizet, Paris, 1993.

NILSEN, A.P. e.a. (eds.) - Sexism and language - Urbana, ill., 1977.

Propuestas para evitar el sexismo en el lenguaje, Ministerio de Asuntas Sociales, Instituto de la mujer, Madrid.

PUSCH, Luise F. - Der Mensch ist ein Gewohnheitstier, doch weiter kommt man ohne ihr (...). Linguistische Berichte 1979, nr 63, 84-102.

PUSCH, Luise F. (1984) - Das Deutsche als Männersprache. Suhrkamp 1217, Frankfurt/Main, 1984.

Recomendaciones para un uso no sexista de la lengua. Departamento de la Dona; Conseilleria de Cultura. Educacion y Ciencia de la Generalitat Valenciana. 1987.

RICHTLINIEN ZUR VERMEIDUNG SEXISTISCHEN SPRACHGEBRAUCHS, In: Linguistische Berichte, 69, S. 15-21. LB/71, S. 1-7.

ROMEIN-VERSCHOOR, A. (1978) - Seksisme en taal. In: Opzij 6 (2), 1978, 24-25.

RUIJSEDAAL, E. - Gevraagd... Beroepsnamen in beweging. - In: Tijdschrift voor vrouwenstudies 4, 2, 1983.

SABATINI, Alma - Occupational Titles in Italian: Changing the Sexist Usage. In: Hellinger, S. 64-75.

SABATINI, A. Raccomandazioni per un uso non sessista della lingua italiana. Commissione nazionale per la realizzazione della parita dei diritti tra uomo e donna. Presidenza del Consiglio dei Ministri. Roma-giugno 1985.

SCHRAMM, H. (1981) - Frauensprache - Männersprache, Frankfurt/Berlin/München.

SCHRÄPEL, B. (1983) - Über die sprachliche Gleichbehandlung von Frauen u. Männer. In: Jahrbuch für Internationale Germanistik, Jg. 15 Heft 1, S. 40-69.

SMET, M. - Vraag om advies van de Emancipatieraad over het geslacht van beroeps- en functienamen. Kabinet van de Staatssecretaris voor Leefmilieu en Maatschappelijke Emancipatie, Brussel, juli 1988.

SMET, M. - Nota ter voorbereiding van de vergadering mbt het geslacht van beroeps- en functienamen op maandag 30 januari 1989. Kabinet van de Staatssecretaris voor Leefmilieu en Maatschappelijke Emancipatie, Brussel.

SPENDER, D. - Man Made Language. London: Routledge & Kegan Paul. 1980.

SPRACHLICHE GLEICHBEHANDLUNG VON FRAU UND MANN, Tätigkeit der Gleichbehandlungskommission, Pressegespräch bei der Gleichbehandlungskommission beim BM für Arbeit und Soziales am 14. April 1988.

TRÖMEL-PLÖTZ, Senta (1982) - Frauensprache: Sprache der Veränderung. Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt/Main, 1982.

TRÖMEL-PLÖTZ, S. (1978) - Linguistik und Frauensprache. In: Linguistische Berichte 57, 1978, 49-68.

TRÖMEL-PLÖTZ, S. (1980) - Sprache, Geschlecht und Macht, In: Linguistische Berichte 69/80.

US Department of Labor, Job Title Revisions to Eliminate Sex- & Age-Referent Language from the Dictionary of Occupational Titles. 3rd ed. Washington D.C..

VALIAN, V. - Linguistics and Feminism. In: Vetterling-Braggin e.a. : Feminism and Philosophy, 1978, 154-166.

WODAK, R., FEISTRITZER, G., MOOSMULLER, S. & DOLESCHAL, U. - Sprachliche Gleichbehandlung von Frau und Mann. In : Schriftenreihe zur sozialen und beruflichen Stellung der Frau, 16/1987.

YAGUELLO, M. - Les mots et les femmes. Essai d'approche sociolinguistique de la condition féminine. Payot, Paris, 1979.

ZIMMERMAN, D. & WEST, C. (1975) - Sex roles, Interruptions and Silences in Conversation. In: B. Thorne & N. Henley (eds.), Language and Sex : Difference and Dominance. Rowley, Massachusetts: Newbury House.

* * *

ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΕΣ

Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων

ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

200 Rue de la Loi - 1049 Bruxelles

Informationskontorer Presse- und Informationsbüros Γραφεία Τύπου και Πληροφοριών
Information offices Bureaux de presse et d'information Uffici stampa e informazione Voorlichtingsbureaus

BELGIQUE — BELGIË

Bruxelles/Brussel

Rue Archimède/Archimedesstraat, 73
1040 Bruxelles/Brussel
Tél.: 235 11 11
Télex 26657 COMINF B

DANMARK

København

Højbrohus
Østergade 61
Postbox 144
1004 København K
Tél.: 14 41 40
Télex 16402 COMEUR DK

BR DEUTSCHLAND

Zitelmannstraße 22
5300 Bonn
Tel.: 53 00 90
Kurfürstendamm 102
1000 Berlin 31
Tel.: 892 40 28
Erhardtstraße 27
8000 München
Tel.: 23 99 29 00
Telex 5218135

ΕΛΛΑΣ

Οδός Βασιλίσσης Σοφίας
Και Ηρώδου Αττικού
Αθήνα 134
τηλ.: 724 3982/724 3983/724 3984

FRANCE

288, Bld St Germain
75007 Paris
Tél.: 40.63.40.99
C.M.C.I./Bureau 320
2, rue Henri Barbusse
F-13241 Marseille Cedex 01
Tél. 91 91 46 00
Télex 402538 EUR MA

IRELAND

39 Molesworth Street
Dublin 2
Tel.: 71 22 44

ITALIA

Via Poli, 29
00187 Roma
Tel.: 678 97 22
Corso Magenta 59
20123 Milano
Tel.: 80 15 05/6/7/8
Telex 316002 EURMIL I

GRAND-DUCHÉ DE LUXEMBOURG

Bâtiment Jean Monnet
Rue Alcide de Gasperi
2920 Luxembourg
Tél.: 43011

NEDERLAND

Korte Vijverberg 5
2513 AB Den Haag
Tel.: 46.93.26

UNITED KINGDOM

Abby Building
8, Storey's Gate
Westminster
LONDON — SWIP 3AT
Tél.: 222 81 22
Windsor House
9/15 Bedford Street
Belfast BT 2 7EG
Tel.: 40708
4 Cathedral Road
Cardiff CF1 9SG
Tel.: 37 16 31
9 Alva Street
Edinburgh EH2 4PH
Tel.: 225.20.58

ESPAÑA

Calle de Serrano 41
5A Planta-Madrid 1
Tel.: 435 1700

PORTUGAL

Centro Europeu Jean Monnet
Rua do Salitre, 56-10º
1200 Lisboa - Tel. 54 11 44

TÜRKIYE

15, Kuleli Sokak
Gazi Osman Paça
Ankara
Tel.: 27 61 45/27 61 46

SCHWEIZ - SUISSE - SVIZZERA

Case postale 195
37-39, rue de Vermont
1211 Genève 20
Tél.: 34 97 50

AUSTRALIA

Capitol Centre
Franklin Street
P.O. Box 609
Manuka ACT 2603
Canberra ACT
Tél.: 95 50 50

UNITED STATES

2100 M Street, NW
Suite 707
Washington, DC 20037
Tel.: 862 95 00

3 Dag Hammarskjöld Plaza
245 East 47th Street
New York, NY 10017
Tel.: 371 38 04

CANADA

Inn of the Provinces
Office Tower
Suite 1110
Sparks Street 350
Ottawa, Ont. K1R 7S8
Tel.: 238 64 64

AMERICA LATINA

Avda Américo Vespucio, 1835
Santiago de Chile 9
Chile
Adresse postale: Casilla 10093
Tel.: 228.24.84
Av. Orinoco
Las Mercedes
Caracas 1060 - Venezuela
Apartado 67076
Las Américas 1061 - A
Caracas - Venezuela
Tel.: 91.51.33 - Telefax: 91.11.14
Paseo de la Reforma
1675 - Lomas de Chapultepec
C.P. 11000
Mexico D.F.

NIPPON

Kowa 25 Building
8-7 Sanbancho
Chiyoda-Ku
Tokyo 102
Tel.: 239.04.41

ASIA

Thai Military Bank Building
34 Phya Thai Road
Bangkok
Thailand
Tel.: 282.14.52
TAJ MAHAL HOTEL
Suite No. 222/1
Mansingh Road
Chanakyapuri
New Delhi 110011
India
Tel. 38.66.62

Τα "Συμπληρώματα στο Γυναίκες της Ευρώπης" του οποίου παρατίθενται οι τίτλοι που έχουν δημοσιευτεί μέχρι σήμερα, δημοσιεύονται στις εννέα γλώσσες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

- N° 29 Οι γυναίκες στη γεωργία
- N° 30 Οι γυναίκες στις στατιστικές
- N° 31 Μέριμνα για το παιδί στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα 1985-1990
- N° 32 Οι γυναίκες της ουγγαρίας
- N° 33 Οι γυναίκες στη Γαλλική Επανάσταση
- N° 34 Ισότητα ευκαιριών μεταξύ γυναικών και ανδρών
(3° Μεσοπρόθεσμο πρόγραμμα κοινοτικής δράσης 1991-1995)
- N° 35 Γυναίκες και άνδρες της Ευρώπης σήμερα
Στάσεις απέναντι στην Ευρώπη και την πολιτική.
- N° 36 Η θέση των γυναικών στην αγορά εργασίας
Τάσεις και εξελίξεις στις δώδεκα χώρες της Ευρωπαϊκής
Κοινότητας 1983-1990
- N° 37 1492: Η παρουσία των Γυναικών
- N° 38 Γυναίκες και ανάπτυξη
- N° 39 Γυναίκες στην Πολωνία

Τα συμπληρώματα αποστέλλονται τακτικά σε όλα τα άτομα που απευθύνουν αίτηση προσδιορίζοντας το επίκεντρο του ενδιαφέροντός τους (υπεύθυνοι γυναικείων οργανισμών, συνδικαλιστές, δημοσιογράφοι, βιβλιοθήκες, κέντρα ερευνών, υπηρεσίες Υπουργείων, κλπ...)

Υπεύθυνη : Άννα - Λευκή Χαρίτου
Προϊσταμένη της Ευρώπης των Πολιτών:
Πληροφορίες για τις Γυναίκες
200, rue de la loi
B - 1049 Bruxelles (Belgique)

ISSN 1012 - 1927

Αριθ. καταλόγου: CC-AG-94-001-GR-C